

**Ocena zaangażowania organizacji pozarządowych
w rozwiązywanie problemów na wyznaczonych
obszarach rewitalizacji w województwie
wielkopolskim oraz określenie kierunków
wsparcia ich zaangażowania w kontekście
perspektywy finansowej 2021-2027**

RAPORT Z BADAŃ

Opracowanie

Niniejszy dokument powstał w ramach projektu Samorządu Województwa Wielkopolskiego pt. „Wzmacnianie zdolności gmin do programowania i wdrażania działań rewitalizacyjnych”, współfinansowanego ze środków Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna na lata 2014-2020.

Spis treści

Wykaz skrótów użytych w tekście	4
Wstęp	5
1. Założenia badawcze	7
2. Diagnoza trzeciego sektora i jego rola w procesie zmian rewitalizacyjnych	10
2.1. Polityki, instrumenty, rozwiązania na poziomach: unijnym, krajowym i regionalnym odnoszące się do rewitalizacji	10
2.2 Trzeci sektor i ekonomia społeczna w kontekście rewitalizacji	17
3. Rola partycypacji społecznej w działaniach rewitalizacyjnych. Oszacowanie efektów oraz poznanie doświadczeń i dobrych praktyk w działaniach na rzecz rewitalizacji w województwie	29
3.1 Rola partycypacji społecznej w działaniach rewitalizacyjnych w województwie wielkopolskim – analiza programów rewitalizacji	29
3.2 Udział organizacji pozarządowych w procesach rewitalizacji 2014-2022. Wyniki badania ilościowego samorządów	45
3.3. Zaangażowanie organizacji pozarządowych w rewitalizację – wyniki badania ilościowego organizacji pozarządowych z terenu Wielkopolski	49
3.4 Udział organizacji pozarządowych w procesach rewitalizacji 2014-2022. Wynik badania jakościowego samorządów	52
3.5 Udział organizacji pozarządowych w procesach rewitalizacji 2014-2022. Wynik badania jakościowego organizacji pozarządowych.....	62
3.6 Doświadczenia i dobre praktyki w działaniach na rzecz rewitalizacji w województwie wielkopolskim	70
3.7 Szacowanie efektów działań partycypacyjnych na rzecz rewitalizacji w województwie wielkopolskim	74
4. Dobre praktyki w zakresie udziału trzeciego sektora w procesach rewitalizacji poza województwem wielkopolskim, w tym za granicą	75
4.1 Przykłady dobrych praktyk w zakresie udziału trzeciego sektora w procesach spoza Wielkopolski	75
4.2 Przykłady dobrych praktyk w zakresie udziału trzeciego sektora w procesach z innych krajów	77
5. Wnioski i rekomendacje.....	80
6. Spis tabel, rysunków i wykresów	83

Wykaz skrótów użytych w tekście

BIP – Biuletyn Informacji Publicznej

EFS – Europejski Fundusz Społeczny

GPR – gminny program rewitalizacji, dokument opracowany w oparciu o ustawę o rewitalizacji

GUS – Główny Urząd Statystyczny

IIT – Inny Instrument Terytorialny

JST – jednostka samorządu terytorialnego

KGW – koło gospodyń wiejskich

LGD – lokalna grupa działania

LGR – lokalna grupa rybacka

LPR – lokalny program rewitalizacji, dokument opracowany na podstawie ustawy o samorządzie gminnym itd. innym niż ustawa o rewitalizacji

MPZP – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego

NGO – organizacje pozarządowe, w ramach badania przyjęto szeroką definicję, w której przez organizacje pozarządowe rozumiemy ogół podmiotów trzeciego sektora, w tym: fundacje, stowarzyszenia, Koła Gospodyń Wiejskich, Ochotnicze Straże Pożarne, kluby sportowe, spółdzielnie socjalne, lokalne grupy działania, lokalne grupy rybackie.

OSP – ochotnicza straż pożarna

OR – Obszar rewitalizacji

OZ – Obszar zdegradowany

RLKS – Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność

UMWW – Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego

WRPO (Wielkopolski Regionalny Program Operacyjny)

Wstęp

Rewitalizacja w Polsce postrzegana jest jako ideologiczny „kamień węgielny” dla kształtowania polityki lokalnej w połączeniu z uprzywilejowanym dostępem do finansowania i dostępem do specyficznych możliwości prawnych. Pośrednio przez mieszkańców danego obszaru traktowana jest jako przywrócenie do stanu użyteczności, czy kolokwialnie stwierdzając „używalności” terenów, które posiadają znikome walory gospodarcze i społeczne, które jednocześnie charakteryzują się znacznym potencjałem do adaptacji i nadawania nowych funkcji.

Na potrzeby przedmiotowego badania przyjęto okres lat 2014-2021 jako sferę czasową analizy i weryfikacji udziału organizacji pozarządowych w tworzeniu i realizacji założeń dokumentów strategicznych dla procesu rewitalizacji. Podkreślenia wymaga fakt, iż samorzady jako podmioty prowadzące wskazany proces, miały decydującą rolę w określaniu partycypacji NGO. Przedstawiciele organizacji pozarządowych, a także nieformalnych grup mieszkańców byli zazwyczaj w sposób sformalizowany zapraszani do udziału w konsultacjach programów rewitalizacji. Mogły także zgłaszać, a także realizować samodzielnie lub w partnerstwach przedsięwzięcia rewitalizacyjne.

Samorzady, w zależności od przyjętej procedury, mogły opracować gminne programy rewitalizacji lub lokalne programy rewitalizacji. Dzięki środkom pochodzącym z Unii Europejskiej samorzady mogły liczyć na dofinansowanie realizacji trudnych i niejednokrotnie kosztownych inwestycji lokalnych. Gminne programy rewitalizacji opracowywane są na podstawie zapisów ustawy z dnia 9 października 2015 roku o rewitalizacji (Dz. U. 2021 poz. 485). Ich rolą jest odpowiedź na następujące wyzwania lokalne:

- ożywienie zdegradowanych przestrzeni, które utraciły swoją rolę jako centra miast lub wsi;
- poprawa jakości życia i odtworzenie więzi społecznych na obszarach charakteryzujących się wysokim natężeniem negatywnych zjawisk społecznych;
- zagospodarowanie terenów przemysłowych lub powojkowych.

Dodatkowo do roku 2023 gminy mogły (mogą) opracowywać inne programy rewitalizacji (tzw. Lokalne Programy Rewitalizacji), dla których podstawę prawną stanowi ustawa o samorządzie gminnym, a rewitalizacja rozumiana jest jako fakultatywne zadanie własne gminy. W jednym i drugim przypadku (GPR i LPR) przygotowane dokumenty podlegały weryfikacji Urzędu Marszałkowskiego celem wpisania ich na listę obowiązujących programów rewitalizacji województwa wielkopolskiego. Jednocześnie uzyskanie wpisu pozwalało na aplikację o środki dedykowane rewitalizacji, przewidziane w WRPO 2014+.

Rewitalizacja w szerokim rozumieniu zakłada optymalne wykorzystanie specyficznych uwarunkowań danego obszaru. Jest procesem wieloetapowym, wieloletnim oraz realizowanym w porozumieniu z wieloma jego interesariuszami (m.in. organami władzy publicznej, przedsiębiorcami, organizacjami pozarządowymi, mieszkańcami), a także we współpracy z lokalną społecznością. Największy nacisk w procesie rewitalizacji kładziony jest na zidentyfikowane problemy i potrzeby mieszkańców. Dlatego też na każdym etapie rewitalizacji powinna się ona odbywać przy aktywnym udziale lokalnej społeczności, określanym jako partycypacja społeczna.

1. Założenia badawcze

Głównym celem przedmiotowej ekspertyzy jest ocena zaangażowania organizacji pozarządowych w rozwiązywanie problemów na wyznaczonych obszarach rewitalizacji w województwie wielkopolskim oraz określenie kierunków wsparcia ich zaangażowania w kontekście perspektywy finansowej (2021-2027).

Cel główny został osiągnięty za pomocą następujących celów szczegółowych:

1. Diagnozy trzeciego sektora i jego roli w procesie zmian rewitalizacyjnych.
2. Analizy działań, jakie mogą realizować organizacje pozarządowe. Propozycji projektów adresowanych do mieszkańców obszarów rewitalizacji.
3. Analizy możliwości finansowania działań rewitalizacyjnych. Wybranych instrumentów i źródeł finansowania, które znalazły zastosowanie w działaniach rewitalizacyjnych
4. Roli partycypacji społecznej w działaniach rewitalizacyjnych. Oszacowaniu efektów oraz poznaniu doświadczeń i dobrych praktyk w działaniach na rzecz rewitalizacji w województwie wielkopolskim.
5. Analizy, krytycznej oceny oraz wniosków na temat dotychczasowego sposobu uczestniczenia trzeciego sektora w rewitalizacji, jej skuteczności, osiągnięć i problemów.
6. Poznanie dobrych praktyk w zakresie udziału trzeciego sektora w procesach rewitalizacji poza Wielkopolską, w tym za granicą.
7. Sformułowaniu zaleceń eksperckich dotyczących sposobu wspierania podmiotów trzeciego sektora w procesie rewitalizacji w ramach polityki spójności 2021-2027 w województwie wielkopolskim oraz innych możliwości wsparcia rewitalizacji obszarów miejskich i wiejskich poprzez działania Samorządu Województwa Wielkopolskiego w kontekście polityk, które prowadzi, i instrumentów, którymi dysponuje.

Badanie przeprowadzono w oparciu o 4 wyróżnione obszary tematyczne:

- I. Diagnoza trzeciego sektora i jego rola w procesie zmian rewitalizacyjnych
- II. Rola partycypacji społecznej w działaniach rewitalizacyjnych. Oszacowanie efektów oraz poznanie doświadczeń i dobrych praktyk w działaniach na rzecz rewitalizacji w województwie wielkopolskim.
- III. Dobre praktyki w zakresie udziału trzeciego sektora w procesach rewitalizacji poza województwem wielkopolskim, w tym za granicą.
- IV. Wnioski i rekomendacje - przyszły kształt i sposób funkcjonowania organizacji pozarządowych w systemie rewitalizacji.

Każdy ze wskazanych obszarów, eksplorowany był przypisaną techniką badawczą. W ramach badania wykorzystano:

- DR – analiza desk research, analiza dokumentów zastanych;

- CAWI JST – badania CAWI/CATI (ankieta telefoniczna);
- CAWI NGO – badania CAWI/CATI (ankieta telefoniczna);
- IDI JST – indywidualne wywiady pogłębione;
- IDI NGO – indywidualne wywiady pogłębione.

Zgodnie z poniższą tabelą poszczególne techniki zostały przypisane do obszarów badawczych (symbol X wstawiony w kratce w danej kolumnie oznacza wykorzystanie danej metody badawczej w ramach badanego zagadnienia).

Tabela 1 Techniki przypisane do obszarów badawczych

Lp.	Zagadnienie	DR	CAWI JST	CAWI NGO	IDI JST	IDI NGO
OBSZAR BADAWCZY I. DIAGNOZA TRZECIEGO SEKTORA I JEGO ROLA W PROCESIE ZMIAN REWITALIZACYJNYCH						
1	Jakie są obecnie polityki/instrumenty/rozwiązania na poziomach: unijnym, krajowym i regionalnym (np. legislacyjne, finansowe, operacyjne) odnoszące się do rewitalizacji. W jaki sposób odwołują się one do rewitalizacji?	X			X	
2	Jakie są plany i propozycje instytucji unijnych oraz poziomu krajowego na temat rewitalizacji w kontekście obecnych i przyszłych polityk/instrumentów/rozwiązań (np. legislacyjnych, finansowych, operacyjnych)?	X			X	
3	Jakie są uwarunkowania prawne funkcjonowania organizacji trzeciego sektora oraz podmiotów ekonomii społecznej?	X				
4	Jaka jest charakterystyka organizacji pozarządowych w województwie wielkopolskim?	X	X	X	X	X
5	Jaki jest zakres działalności organizacji? Czy obejmuje zasięgiem wyłącznie miasto czy szerszy obszar?	X	X	X	X	X
6	Jakie źródła finansowania posiadają organizacje? Czy aplikują o środki zewnętrzne, a jeśli nie to jakie są tego przyczyny?	X	X	X	X	X
7	Jak ukształtowała się współpraca organizacji pozarządowych z innymi podmiotami, przedsiębiorstwami oraz samorządem lokalnym?	X	X	X	X	X
8	Jak wygląda struktura zatrudnienia w organizacjach pozarządowych uczestniczących w procesie rewitalizacji? W jakim stopniu odzwierciedla ona strukturę zatrudnienia podmiotów trzeciego sektora oraz czy w zadania statutowe są włączani wolontariusze?	X	X	X	X	X
9	Jakie problemy związane z bieżącym funkcjonowaniem napotykają organizacje?	X	X	X	X	X
OBSZAR BADAWCZY II. ROLA PARTYCYPACJI SPOŁECZNEJ W DZIAŁANIACH REWITALIZACYJNYCH. OSZACOWANIE EFEKTÓW ORAZ POZNANIE DOŚWIADCZEŃ I DOBRZYCH PRAKTYK W DZIAŁANIACH NA RZECZ REWITALIZACJI W WOJEWÓDZTWIE WIELKOPOLSKIM.						
1	Identyfikacja kluczowych obszarów działań rewitalizacyjnych. Charakterystyka udziału interesariuszy w projektowaniu i wdrażaniu działań rewitalizacyjnych. Jaką rolę w tym procesie odegrały podmioty z trzeciego sektora?	X	X	X	X	X
2	Jakie są podstawowe problemy dotyczące realizowania działań rewitalizacyjnych, czy można zidentyfikować potencjalne konflikty interesów, ograniczające dostępność wybranych źródeł finansowania organizacji pozarządowych?				X	X
3	Jakie są formy współdziałania organizacji publicznych i pozarządowych? Jaka jest rola współdziałania w procesach rewitalizacji? Jakie mogą być motywacje do podejmowania współpracy ze strony organizacji pozarządowych?	X	X	X	X	X

Lp.	Zagadnienie	DR	CAWI JST	CAWI NGO	IDI JST	IDI NGO
4	Jakie są najbardziej efektywne formy współpracy organizacji pozarządowych z sektorem biznesu? Jakie są najczęściej występujące formy współpracy wewnątrzsektorowej pomiędzy organizacjami pozarządowymi.				X	X
5	Jakie są źródła finansowania działań rewitalizacyjnych realizowanych przez organizacje pozarządowe? Czy podmioty chętnie sięgały po inne pozadotacyjne źródła finansowania – instrumenty zwrotne? Czy w przypadku działań finansowanych ze środków unijnych możliwa byłaby realizacja tych przedsięwzięć z innych źródeł?	X	X	X	X	X
6	Jakie są podstawowe problemy dotyczące ogółu zagadnień rewitalizacji w kontekście udziału organizacji pozarządowych, w tym wdrażania dotychczasowych i aktualnych programów rewitalizacyjnych?		X	X	X	X
7	Jakie działania rewitalizacyjne podejmowane w województwie wielkopolskim, w których partycypowały organizacje pozarządowe można uznać za szczególnie dobre praktyki, które powinny być promowane przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego wśród innych jednostek z obszarów miejskich i wiejskich w kraju i województwie?	X			X	X
8	Czy można obecnie wskazać na efekty podejmowanych działań, tj. czy podjęte działania uruchomiły w postaci dźwigni system innych działań (np. ze strony prywatnych inwestorów)?	X	X		X	X
OBSZAR BADAWCZY III. DOBRE PRAKTYKI W ZAKRESIE UDZIAŁU TRZECIEGO SEKTORA W PROCESACH REWITALIZACJI POZA WOJEWÓDZTWE WIELKOPOLSKIM, W TYM ZA GRANICĄ.						
1	Które polskie samorzady terytorialne są przykładami miejsc, gdzie podjęto interesujące działania rewitalizacyjne przy udziale podmiotów z trzeciego sektora? Co było elementem sukcesu tych działań? Czy istnieją, a jeśli tak to jakie, interesujące polityki/ instrumenty/rozwiązania (np. legislacyjne, finansowe, polityczne) wspierające działania rewitalizacyjne? Czy któreś z nich mogłyby zostać wdrożone przez samorzady lokalne z woj. wielkopolskiego, lub stymulowane na większą skalę przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego, w kontekście zadań oraz polityk, które realizuje, i instrumentów którymi dysponuje?	X			X	X
2	Czy istnieją, a jeśli tak to jakie, interesujące polityki/instrumenty/ rozwiązania (np. legislacyjne, finansowe, polityczne) wspierające działania rewitalizacyjne w innych krajach (szczególnie na poziomie regionów)? Czy któreś z nich mogłyby zostać wdrożone w Wielkopolsce, w kontekście zadań oraz polityk, które realizuje, i instrumentów, którymi dysponuje Samorząd Województwa Wielkopolskiego?	X			X	X

Jako tło odniesienia, dane porównawcze wykorzystano wyniki najnowszych dostępnych badań społecznych prowadzonych zarówno na poziomie ogólnopolskim jak i regionalnym (w Poznaniu). Do najważniejszych źródeł danych zastanych należały:

- Raport stowarzyszenia Klon/Jawor Kondycja NGO 2021 najważniejsze fakty.
- Diagnoza stanu trzeciego sektora i wolontariatu w Poznaniu 2021.
- Opracowanie GUS. Działalność stowarzyszeń i innych organizacji społecznych w 2020 r. Wyniki wstępne.

2. Diagnoza trzeciego sektora i jego rola w procesie zmian rewitalizacyjnych

2.1. Polityki, instrumenty, rozwiązania na poziomach: unijnym, krajowym i regionalnym odnoszące się do rewitalizacji.

Perspektywa finansowa UE 2014-2020

Perspektywa finansowa UE 2014-2020 stworzyła nowe ramy dla działań rewitalizacyjnych. Nastąpiła zmiana związana z przejściem od projektów punktowych, opartych na jednorazowych inwestycjach naprawczych, do kompleksowych, profilowanych pod kątem potrzeb konkretnego obszaru, łączących różne sfery działań i przynoszących efekty przede wszystkim w sferze społecznej.

W związku ze zmianą, wraz z uchwaleniem ustawy o rewitalizacji w 2015 roku, utworzono pierwsze kompleksowe ramy prawne, które uporządkowały działania rewitalizacyjne w Polsce. Zgodnie z jej zapisami, rewitalizacja rozumiana jest jako proces mający na celu przezwycięzenie kryzysów przede wszystkim społecznych dotyczących terenów zdegradowanych, który prowadzonych jest w sposób kompleksowy poprzez podejmowane zintegrowanych działań na rzecz społeczności lokalnej, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowanych terytorialnie i realizowanych przez interesariuszy rewitalizacji. Dialog konsultacje i partycypacja społeczna stały się podstawowymi elementami i w rewitalizacji. Ponadto rewitalizacja została określona jako kierunek interwencji publicznej w strategicznych dokumentach rządowych, m.in. w Strategii Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa do 2030 r oraz w Krajowej Polityce Miejskiej do 2023 r.

Rewitalizacja otrzymała bardzo wysoki priorytet w perspektywie finansowej UE 2014-2020. Została wprost wymieniona w Umowie partnerstwa uzgodnionej z Komisją Europejską jako jedna z pięciu tzw. obszarów strategicznej interwencji (miasta i dzielnice wymagające rewitalizacji). Aktualnie projekty rewitalizacyjne są współfinansowane głównie w ramach regionalnych i krajowych programów operacyjnych. Mimo tak szerokiego zakresu pomocy, kompleksowa, zintegrowana i zrównoważona rewitalizacja wciąż jest czymś nowym w Polsce, zwłaszcza że ustawa o rewitalizacji przewiduje okres przejściowy trwający do 2023 r., co oznacza, że do 2023 r. gminy nie są obligatoryjnie związane jej postanowieniami.

W związku z obowiązującym okresem przejściowym gminy miały możliwość prowadzenia rewitalizacji na podstawie jednego z dwóch typów programów:

- gminnego programu rewitalizacji uchwalanego na podstawie art. 14 ust. 1 ustawy o rewitalizacji;

- programu rewitalizacji (dalej: PR/LPR) uchwalanego na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 6 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1372, 1834).

Tabela 2 Porównanie wytycznych w zakresie sporządzania GPR-u a PR/LPR-u

Gminny program rewitalizacji	Program rewitalizacji
Może obowiązywać bez ograniczeń czasowych.	Może obowiązywać maksymalnie do 31 grudnia 2023 r. Po tym terminie gmina może prowadzić proces rewitalizacji, ale wyłącznie na podstawie GPR.
Procedura wymaga przyjęcia dodatkowych uchwał o wyznaczeniu obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji oraz o zasadach wyznaczania składu i zadaniach Komitetu Rewitalizacji.	Procedura nie wymaga przyjęcia dodatkowych uchwał.
Procedura wymaga przeprowadzenia obowiązkowych konsultacji społecznych, co najmniej w zakresie określonym w ustawie	Procedura nie wymaga przeprowadzenia konsultacji społecznych. Mogą być wymagane konsultacje społeczne prognozy oddziaływania na środowisko programu, jeśli Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska zdecyduje o przeprowadzeniu strategicznej oceny oddziaływania na środowisko tego dokumentu.
Istnieje możliwość skorzystania z dodatkowych instrumentów określonych w ustawie, m.in. Specjalnej Strefy Rewitalizacji (dalej SSR), Miejskowy Plan Rewitalizacji (dalej MPR).	Nie można skorzystać z instrumentów określonych w ustawie o rewitalizacji.

Źródło: Model funkcjonowania instytucji inżyniera rewitalizacji oraz wskazanie możliwości jego wdrożenia w gminach województwa śląskiego, IRMiR, 2021 r.

Tym samym przebieg rewitalizacji w polskich gminach zależy od tego, jak zmiany rewitalizacyjne są postrzegane przez władze lokalne. Szacuje się, że w Polsce znaczna część obszarów miejskich jest zdegradowana (zamieszkuje ją ok 2,4 mln ludzi). Ustawa oprócz umożliwienia tworzenia gminnych programów rewitalizacji, daje też samorządom możliwość ustanawiania Specjalnych Stref Rewitalizacji. Należy także podkreślić rolę tzw. Komitetów Rewitalizacji, które w sposób formalny wspierają działania JST w obszarach związanych z rewitalizacją oraz stanowią forum współpracy i dialogu interesariuszy rewitalizacji z organami danej gminy. Zgodnie z przepisami ustawy o rewitalizacji, Komitet Rewitalizacji stanowi forum współpracy i dialogu interesariuszy procesu rewitalizacji z organami gminy w sprawach dotyczących przygotowania prowadzenia i oceny procesu rewitalizacji, pełniąc funkcję opiniodawczo-doradczą. Zasady wyznaczania składu oraz zasady działania Komitetu Rewitalizacji podlegają konsultacjom społecznym w celu zapewnienia jak najszerzej reprezentacji interesariuszy oraz zasad funkcjonowania dostosowanych do wszystkich zastosowanych grup. Rola organizacji pozarządowych jest w tym aspekcie kluczowa. To one są najbliżej ludzi, znają ich problemy i wiedzą, jakiej pomocy oczekują. To ważni i pożądanymi partnerzy miasta w prowadzeniu działań rewitalizacyjnych. Na poziomie centralnym, ministerialnym, wprost zaprasza się NGO do udziału w procesie zmian, zakładając, że

każde działanie samorządu musi być skonsultowane ze społeczeństwem. Na szczeblu regionalnym to gminy (jako podmiotu prowadzące działania rewitalizacyjne) tworzą ramy do partycypacji organizacji pozarządowych w tworzeniu polityk lokalnych poprzez konsultacje wśród mieszkańców, zapraszając do współdecydowania o losie lokalnej społeczności, w której żyją.

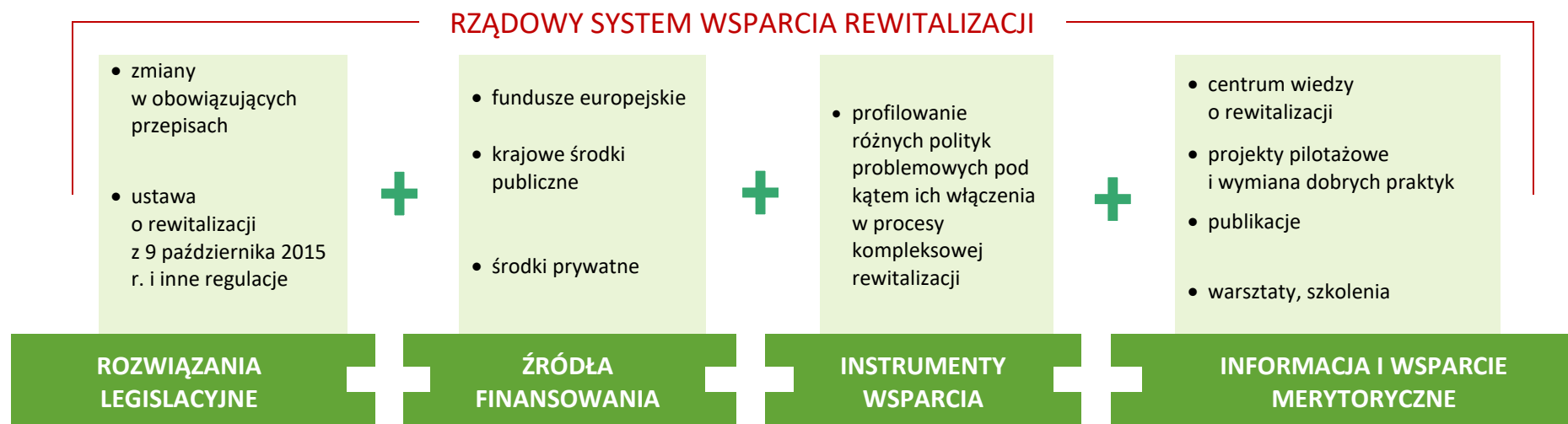
Zapisy Umowy Partnerstwa jasno określają źródła wsparcia inwestycji w ramach funduszy europejskich na lata 2014-2020. Biorąc pod uwagę obszar tematyczny związany z rewitalizacją, przyznanie środków odbywa się przede wszystkim w oparciu o wymóg spełniania celów społecznych projektu oraz komplementarności z działaniami miękkimi, ale także z uwzględnieniem następujących zasad:

- powstrzymanie rozlewania się miast, zapobieganie rozpraszaniu zabudowy i pogłębianiu chaosu przestrzennego,
- preferowanie ponownego wykorzystania terenu i wypełniania zabudowy zamiast ekspansji na tereny niezabudowane (priorytet brownfield ponad greenfield),
- kształtowanie przestrzeni publicznych przyjaznych dla mieszkańców i sprzyjających zachowaniom niskoemisyjnym,
- uwzględnienie w polityce przestrzennej kwestii adaptacji do zmian klimatu,
- troskę o estetykę poszczególnych projektów i ich dopasowanie do otoczenia z poszanowaniem kontekstu przyrodniczego, kulturowego i społecznego,
- zapewnienie szerokiej partycypacji społecznej w procesach planowania przestrzennego i przygotowania inwestycji.

Na poziomie wyboru danego projektu do dofinansowania powyższe kryteria w sposób bezpośredni agregowane są kartach oceny projektów rewitalizacyjnych i zazwyczaj mają decydujący wpływ na pozytywną ocenę przedsięwzięcia. Dodatkowo, promowane są projekty, które w szczególny sposób przyczyniają się do przywrócenia ładu przestrzennego. Inwestycje preferowane to te wyłaniane z projektów w drodze konkursów architektonicznych lub urbanistycznych. Promowane są także projekty komplementarne, w sposób bezpośredni nawiązujące do spójności interwencji na danym obszarze.

W perspektywie finansowej na lata 2014-2020 środki na działania rewitalizacyjne finansowane były (i nadal są) z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz Europejskiego Funduszu Społecznego – mogły je pozyskiwać zarówno gminy miejskie, miejsko-wiejskie, jak i wiejskie.

Rysunek 1 Schemat wdrażania działań rewitalizacyjnych

Źródło: Ludzie. Przestrzeń. Zmiana. Dobre praktyki w rewitalizacji polskich miast, Warszawa 2016.

Zestawienie nakładów na opracowanie programów (ponad 50 mln zł dotacji z PO PT 2014-2020 po uwzględnieniu wkładów własnych gmin) z łącznymi nakładami na działania rewitalizacyjne ze środków unijnych (PI 9b - 9 mld zł), wskazuje na wysoką efektywność wydatkowania środków. W większości regionów Polski znacznie przekroczone zostały wskaźniki wykonania w działaniach dotyczących rewitalizacji. Z tej perspektywy można mówić o wysokiej efektywności. Jednocześnie należy podkreślić niskie i wybiórcze powiązanie tych wskaźników z faktycznymi problemami społecznymi w regionach¹.

¹ Badanie systemu zarządzania i wdrażania procesów rewitalizacji w Polsce, Instytut Rozwoju Miast i Regionów, ECORYS Sp. z o.o. Warszawa 2020.

Perspektywa finansowa UE 2021-2027

Podstawowym dokumentem planistycznym dla wyznaczenia ram dla perspektywy finansowej 2021-2027 jest przyjęta 14 lutego 2017 r. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (SOR), która jako dokument planistyczny nowej generacji identyfikuje głównych beneficjentów polityki rozwoju.

SOR zakłada, że przyszły i obecny rozwój musi odbywać się w sposób sprawiedliwy i odpowiedzialny (uwzględniając terytorialne zróżnicowania i potrzeby).

Na poziomie krajowym, dokumentem odpowiednim dla SOR jest Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego. KSRR to dokument uszczegóławiający cele strategiczne SOR w obszarze rozwoju regionalnego, określający ramy prowadzenia polityki regionalnej przez rząd wobec regionów jak i wewnątrz nich. Założeniem KSRR jest terytorializacja interwencji publicznej.

Wybrane wyzwania rozwojowe dla Polski wg SOR i KSRR, powiązane z działaniami rewitalizacyjnymi:

- Negatywne skutki procesów demograficznych (silnie odczuwalne na poziomie lokalnym).
- Rozwój infrastruktury wspierającej konkurencyjność na poziomie regionalnym i lokalnym.
- Zwiększenie efektywności zarządzania rozwojem (zróżnicowany potencjał prorozwojowy JST).
- Zmniejszenie nierówności terytorialnych i przestrzennej koncentracji problemów rozwojowych (np. miasta średnie tracące funkcje społeczno- gospodarcze).

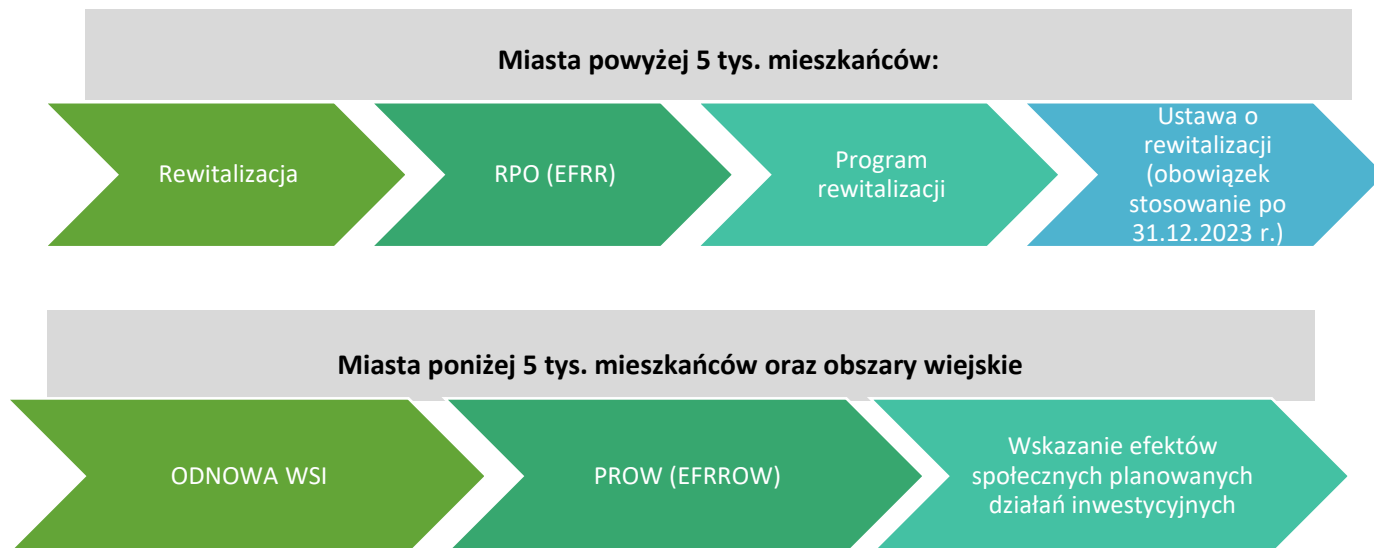
Procedury związane z przygotowaniem i tworzeniem warunków do rewitalizacji są zadaniem własnym, gminy. Zgodnie z Ustawą o rewitalizacji z 9 października 2015, od roku 2024 kończy się okres przejściowy, i aby podjąć działania rewitalizacyjne oraz wprowadzić zmiany na lepsze w tym obszarze należy opracować GPR – dokument, który zawiera mapę drogową dla całego obszaru rewitalizacji.

W kontekście nowej perspektywy finansowej Unii Europejskiej, której pierwsze konkursy planowane są na rok 2023, a także powiązaniem finansowania zewnętrznego gmin z dokumentami strategicznymi – czas na opracowanie GPR praktycznie się skończył. GPR-y powinny być powiązane z innymi dokumentami strategicznymi na szczeblu regionalnym oraz z dokumentami dotyczącymi gospodarki przestrzennej, między innymi z miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego.

W perspektywie finansowej 2021-2027 rekomenduje się, aby wsparcie w zakresie rewitalizacji otrzymały miasta powyżej 5 tys. mieszkańców². W dalszym ciągu obligatoryjne będzie opracowywanie programów rewitalizacji, które będą stanowiły podstawę ubiegania się o środki z RPO (na podstawie

² Raport o stanie polskich miast. Rewitalizacja. Instytut Rozwoju Miast i Regionów – Warszawa–Kraków 2019

ustawy o rewitalizacji). Część województw (m.in. województwo kujawsko-pomorskie) wdrażać będzie działania rewitalizacyjne według poniższego schematu³.

Po roku 2023 wszystkie gminy będą zobowiązane do stosowania Ustawy o rewitalizacji, której zapisy nie są dostosowane do realiów obszarów wiejskich i małych miast. Wymogi proceduralne nakładane przez Ustawę znacznie wydłużają proces opracowania dokumentów. Według rekomendacji miasta poniżej 5 tys. mieszkańców oraz obszary wiejskie będą mogły pozyskiwać środki na tzw. małą rewitalizację/Odnowę wsi z PROW.

W przypadku województwa wielkopolskiego, założenia zawarte w Projekcie Programu Fundusze Europejskie dla Wielkopolski 2021-2027 nie zakładają wprowadzenia podobnych demarkacji, zakładają jednak możliwość wsparcia w zakresie odnowy wsi dla LGD w ramach instrumentu RLKS. Wielkopolskie gminy stoją przed wieloma wyzwaniami, część mieszkańców funkcjonuje w niesprzyjającym otoczeniu – szacuje się, że ponad 1/5 powierzchni miast podlega procesom degradacji. Obszary te wymagają szczególnego wsparcia ze względu na ich zaburzone funkcje, w tym rewitalizacji. Podobnie obszary gmin miejsko-wiejskich i wiejskich są w sposób szczególny narażone na występowanie koncentracji problemów o charakterze społeczno-gospodarczym, z tego względu zakres interwencji zawierać będzie działania mające na celu wyprowadzenie obszarów zdegradowanych ze stanów kryzysowych. Dotyczy to szczególnie terenów poprzemysłowych, powojennych, poeksploatacyjnych, pokomunikacyjnych i powydobywczych oraz obszarów miast będących w zastoju. Zakres interwencji obejmuje realizację kompleksowych działań na rzecz lokalnej społeczności i gospodarki, ładu przestrzennego

³ Założenia Polityki Spójności UE na lata 2021-2027. Konwent Wójtów Województwa Kujawsko-Pomorskiego Dragacz, 2020 r. za:

<https://www.cekcyn.pl/attachments/article/3336/Za%C5%82o%C5%BCenia%20Polityki%20Sp%C3%B3jno%C5%9Bci%20UE%20na%20lata%202021-2027.pdf>

i zrównoważonego gospodarowania przestrzenią, skoncentrowane terytorialnie i prowadzone na podstawie gminnych programów rewitalizacji. Ponadto wsparcie będzie przeznaczone na zagospodarowanie przestrzeni publicznej, w tym w szczególności tworzenie albo modernizację terenów zielonych, czy inwestycje w przestrzeń publiczną związane z adaptacją miast do zmian klimatu w celu zmniejszenia tzw. miejskiej wyspy ciepła lub adaptacją tych przestrzeni. Wspierane będą projekty kompleksowe; elementy projektów mogą stanowić: termomodernizacja budynku, instalacja monitoringu lub oświetlenia w celu podniesienia poziomu bezpieczeństwa publicznego, czy inwestycje związane z podłączeniem do infrastruktury sieciowej na obszarze objętym projektem w celu zapewnienia dostępu obiektów i terenów rewitalizowanych do podstawowych usług komunalnych⁴.

Zgodnie z Załoženiami Umowy Partnerstwa na lata 2021-2027 w ramach CP 5 realizowane będą działania z zakresu fizycznej rewitalizacji uzupełnione adekwatnymi działaniami, w szczególności o charakterze miękkim realizowanymi w ramach CP 1-4. Szczególnym rodzajem działań podejmowanych w ramach CP5 będzie kontynuacja procesu wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych. Wspierane będą kompleksowe, zintegrowane działania na rzecz: lokalnej społeczności i gospodarki, ładu przestrzennego i zrównoważonego gospodarowania przestrzenią, skoncentrowane terytorialnie i prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji. W perspektywie 2021-2027 planowane jest odejście od tak ścisłego jak obecnie powiązania projektów inwestycyjnych z projektami o charakterze miękkim.

W ramach CP5 interwencja ukierunkowana będzie na:

- Wzmacnianie współpracy jednostek samorządu terytorialnego w ramach miejskich obszarów funkcjonalnych ośrodka wojewódzkiego oraz ośrodków subregionalnych i lokalnych.
- Przeciwdziałanie szczególnie negatywnym zjawiskom społeczno-gospodarczym na obszarach zagrożonych trwałą marginalizacją oraz w miastach średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze.
- Przeciwdziałanie nierównościom terytorialnym i przestrzennej koncentracji problemów rozwojowych.

Oprócz programów regionalnych, w ramach nowej perspektywy, rewitalizacja będzie możliwa do realizacji także w ramach polityki rozwoju lokalnego przez inne instrumenty terytorialne (IIT). Funkcję planów działań IIT, po spełnieniu wszystkich warunków wynikających z rozporządzenia ogólnego mogą pełnić: gminne programy rewitalizacji.

⁴ Projekt Programu Fundusze Europejskie dla Wielkopolski 2021-2027.

W ramach IIT będzie wspierane przeciwdziałanie degradacji miast i obszarów zmarginalizowanych oraz działania rewitalizacyjne. W przypadku niektórych obszarów tematycznych nie ma konieczności przygotowywania planów działań IIT na potrzeby realizacji IIT, jeżeli dotychczas obowiązujące dokumenty o charakterze strategicznym spełniają warunki określone dla planu działań IIT. W takim wypadku funkcjonujące już dokumenty mogą pełnić funkcję planu działań IIT. Dotyczy to między innymi gminnych programów rewitalizacji (GPR), których podstawa prawna wynika z ustawy o rewitalizacji, które mogą pełnić funkcję planu działań IIT, po spełnieniu warunków wskazanych powyżej dla planu działań IIT. W przypadku, gdy nie spełniają któregoś z nich, muszą zostać zaktualizowane w tym zakresie.

2.2 Trzeci sektor i ekonomia społeczna w kontekście rewitalizacji

Uwarunkowania prawne funkcjonowania organizacji trzeciego sektora oraz podmiotów ekonomii społecznej

Podstawą funkcjonowania organizacji pozarządowych była początkowo ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. regulująca ich funkcjonowanie – Prawo o stowarzyszeniach, która uległa nowelizacji dnia 25 września 2015 r. Powodem wprowadzonych zmian był przede wszystkim zamiar popularyzowania stowarzyszeń poprzez m.in. ułatwienie procedury ich zakładania, a także wytyczenie jasnych granic sprawowanej kontroli nadzorczej nad ich działalnością. Ostatnia nowelizacja miała miejsce w 2020 r. i wprowadziła szereg zmian związanych z funkcjonowaniem NGO a dobie pandemii koronawirusa.

Poniżej zaprezentowano w ujęciu syntetycznym wszystkie akty prawne regulujące funkcjonowanie organizacji pozarządowych w Polsce⁵:

- Ustawa z 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 2261)
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 2 maja 2016 r. w sprawie prowadzenia ewidencji stowarzyszeń zwykłych, jej wzoru oraz szczegółowej treści wpisów (Dz. U. z 2016 r. poz. 644)
- Ustawa z 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 2167)
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 8 maja 2001 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie ramowego zakresu sprawozdania z działalności fundacji (t.j. Dz. U. z 2020 poz. 36)
- Ustawa z 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (tj. Dz. U. z 2020 r. poz. 1057)

⁵ https://ngo.krakow.pl/organizacja_i_prawo/217007,artykul,prawo_krajowe.html

- Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do Spraw Pożytku Publicznego z dnia 24 października 2018 r. w sprawie wzorów ofert i ramowych wzorów umów dotyczących realizacji zadań publicznych oraz wzorów sprawozdań z wykonania tych zadań (Dz. U. z 2018 r. poz. 2057)
- Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw pożytku publicznego z 24 października 2018 r. w sprawie uproszczonego wzoru oferty i uproszczonego wzoru sprawozdania z realizacji zadania publicznego (Dz. U. z 2018 r. poz. 2055)
- Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do Spraw Pożytku Publicznego z 24 października 2018 r. w sprawie wzorów rocznego sprawozdania merytorycznego oraz rocznego uproszczonego sprawozdania merytorycznego z działalności organizacji pożytku publicznego (Dz. U. z 2018 r. poz. 2061)
- Ustawa z 14 marca 2014 r. o zasadach prowadzenia zbiorów publicznych (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1672)
- Ustawa z 29 września 1994 r. o rachunkowości (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2106)
- Ustawa z 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1781)
- Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 2176)
- Ustawa z 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 162)
- Ustawa z 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 305)
- Ustawa z 25 czerwca 2010 r. o sporcie (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1133)
- Ustawa z 29 sierpnia 1997 r. Ordynacja podatkowa (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1540)
- Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1740)
- Ustawa z 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1320)

Charakterystyka organizacji pozarządowych w Polsce i województwie wielkopolskim

Organizacje pozarządowe są ważnym elementem wpływającym na rozwój lokalny. Związane jest to z pełnieniem przez nie funkcji integracyjnej, kontrolnej, a także pomocowej w szczególności w obszarach, w których polityka państwa bywa zawodna.

W Polsce w grudniu 2021 roku było zarejestrowanych **138 tys. organizacji pozarządowych - 107 tys. stowarzyszeń oraz 31 tys. fundacji** (wg rejestru REGON). Liczba zarejestrowanych stowarzyszeń i fundacji różni się w zależności od regionu Polski – zdecydowanie najwięcej jest ich na Mazowszu - 24 tysiące, w tym ponad połowa w samej Warszawie. Ponad 12 tysięcy organizacji jest zarejestrowanych w Wielkopolsce, Małopolsce, na Śląsku oraz na Dolnym Śląsku. Zdecydowanie najmniej organizacji jest w województwie opolskim, lubuskim, podlaskim i świętokrzyskim – po około 3-4 tysiące.

Zgodnie z wynikami badań Stowarzyszenia Klon/Jawor⁶ w roku 2021 wśród niemal 140 tys. NGO (nie licząc OSP, których jest prawie 17 tys.), dominuje forma stowarzyszeń, których jest trzykrotnie więcej niż fundacji. Jak wynika z badania, wśród polskich NGO **dominują te, które działają lokalnie**, czyli w swoim najbliższym sąsiedztwie, gminie lub powiecie (prawie 40%). **Najwięcej organizacji zajmuje się sportem, turystyką, rekreacją i hobby** – stanowią około 35% wszystkich NGO. 15% skupia się na kulturze i sztuce, prawie tyle samo na edukacji i wychowaniu. Pozostałe wskazania – poniżej 10% obejmują zagadnienia usług socjalnych, zdrowia, rozwoju lokalnego, środowiska i tożsamości.

Priorytetem w działaniach NGO są dzieci i młodzież – to beneficjenci 74% organizacji. Drugą w kolejności grupę obiorców stanowią „mieszkańcy i mieszkanki okolicy, lokalna społeczność” – ze wskazaniami na poziomie 63%. Dalej: środowisko senioralne (44%), osoby chore i z niepełnosprawnością (27%) oraz konkretne organizacje lub instytucje (25%).

Kolejną istotną zmienną odnoszącą się do polskiego sektora pozarządowego jest to, że **przeciętny roczny budżet organizacji** w roku 2020 opiewał na kwotę 26 tys. zł. Strukturalne ujęcie wskazuje, że 17% pozyskało do 1 tys. zł, 18% kwoty pomiędzy do 10 tys. zł. a 36% do 100 tys. zł. Źródłem finansowania są najczęściej: krajowe środki publiczne (59%), filantropia indywidualna i instytucjonalna (57%) oraz składki członkowskie (56%). Co ważne aż 35% - działa wyłącznie dzięki pracy społecznej, a 24% zleca płatną pracę sporadycznie. 41% NGO regularnie płaci za pracę co najmniej jednej osobie – pracującej minimum raz w tygodniu. Największym problemem organizacji są trudności w zdobywaniu funduszy lub sprzętu – z tym problemem mierzy się 67% NGO w Polsce. Z przedstawionych informacji wynika zatem, że w sektorze pozarządowym dominują niewielkie podmioty o ograniczonym budżecie i zasięgu działania.

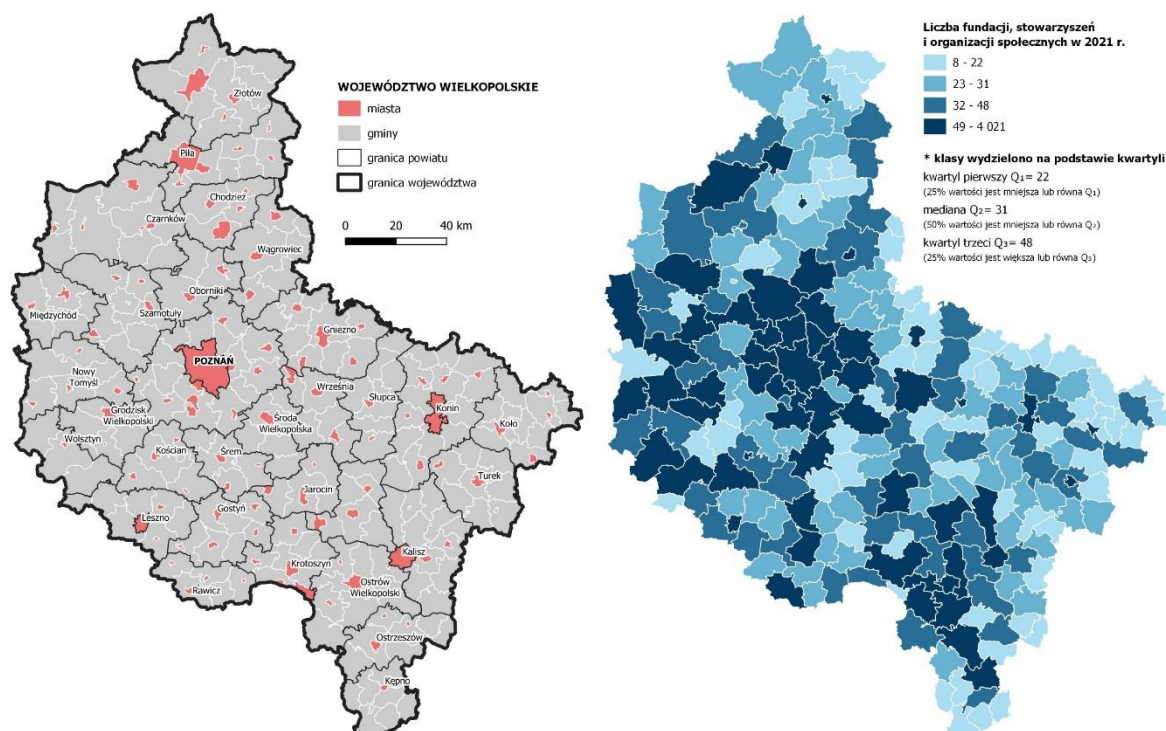
W województwie wielkopolskim w 2021 roku zarejestrowanych było **14 742 fundacji i stowarzyszeń**, co stanowiło ok. **9,5%** całego polskiego sektora. Biorąc pod uwagę liczbę mieszkańców w regionie, oznaczało to **41 organizacji na 10 tys. mieszkańców**. Na terenie województwa wielkopolskiego najczęściej spotykaną formą organizacji pozarządowej (tak jak w całym kraju) jest stowarzyszenie.

Biorąc pod uwagę uwarunkowania przestrzenne, widoczne jest skupienie organizacji wokół dużych ośrodków miejskich. Zdecydowanie najwięcej organizacji ma swoją siedzibę w **Poznaniu (4 021)**. Kolejnymi gminami ze znaczną ich liczbą są: **Kalisz (389)**, **Piła (317)** oraz **Konin (279)**.

Aż w 23 JST odnotowano występowanie poniżej 10 organizacji pozarządowych.

⁶ 2021. Kondycja organizacji pozarządowych – najważniejsze fakty, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa, luty 2022; dostęp: 18.05.2022 <https://fakty.ngo.pl/raporty/kondycja-organizacji-pozarządowych-2021-najważniejsze-fakty>

Rysunek 2 Liczba fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych w 2021 r. w ujęciu terytorialnym.

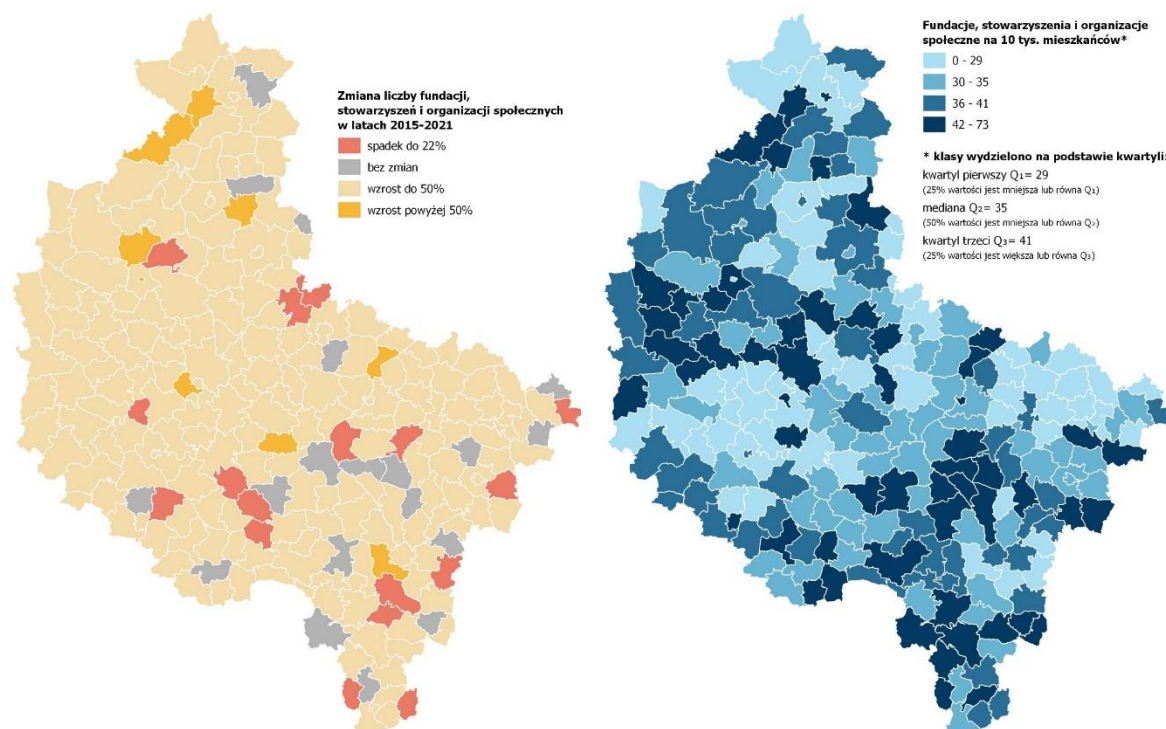
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Według danych GUS w latach 2015-2021 na terenie województwa wielkopolskiego liczba zarejestrowanych podmiotów trzeciego sektora – stowarzyszeń i fundacji oraz spółdzielni w ujęciu całościowym **nieznacznie wzrasta**. Ogólna tendencja wzrostowa świadczy jednak o poprawiającej się sytuacji i kondycji wielkopolskich NGO na przestrzeni lat 2015-2021.

Aby zobiektywizować dane posłużono się wskaźnikiem organizacji pozarządowych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców. W Wielkopolsce, podobnie jak w całym kraju, **systematycznie rośnie liczba organizacji pozarządowych**, co również ma odzwierciedlenie w wartości powyższego wskaźnika. W tym zestawieniu najkorzystniejsze warunki do rozwoju organizacji pozarządowych odnotowano w gminach: **Rydzyń, Jaraczewo, Pleszew, Powidz, Poznań oraz Ostroróg (obszar wiejski)**.

Wartość wskaźnika dla większości jednostek wchodzących w skład województwa wielkopolskiego **jest niższa niż średnia ogólnopolska, która wynosi 41**. Ponownie widoczny jest także fakt, iż wyższa wartość wskaźnika przypada na gminy o charakterze miejskim.

Rysunek 3 Zmiana liczby fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych w latach 2015-2021 oraz fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Jednocześnie korzystając z wyników badania przeprowadzonego na potrzeby opracowania niniejszej ekspertyzy można wskazać, że przedstawiciele badanych samorządów (88) deklarują, że na ich terenie aktywnie funkcjonuje przeciętnie około 20-30 organizacji łącznie, przy czym w gminach wiejskich liczba aktywnych organizacji wynosi średnio 20 podmiotów, w gminach miejsko-wiejskich około 40. W większych samorządach liczba aktywnych podmiotów w oczywisty sposób jest wyższa, co wynika z większego potencjału ludnościowego i aktywności mieszkańców.

Zakres działalności organizacji

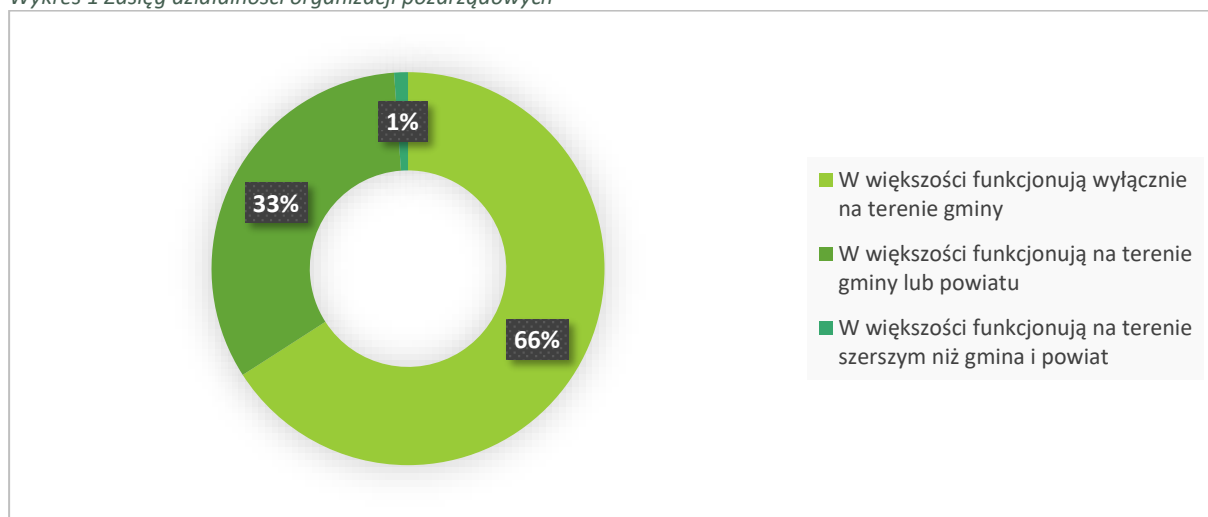
Według przytoczonych danych pochodzących z raportu stowarzyszenia Klon/Jawor za 2020 rok⁷ większość polskich organizacji działa lokalnie (39%), najmniej liczne są organizacje działające na skale międzynarodową i działające na poziomie regionalnym. Konfrontując te wyniki z rezultatami badań w województwie wielkopolskim można zauważyć podobne tendencje. Według deklaracji samorządów zdecydowana większość (66%) organizacji działa na poziomie lokalnym, a zaledwie 1% organizacji ze swoją działalnością wykracza poza granice powiatu (wyniki badania 88 JST). Respondenci biorący

⁷ 2021. Kondycja organizacji pozarządowych - najważniejsze fakty

udział w badaniu deklarują, że większość aktywnych w gminie podmiotów realizuje działania głównie w obszarze sportu i turystyki (78,4%), kultury i sztuki (54,5%) oraz wsparciu seniorów (34,1%).

W przypadku dużych miast, takich jak Poznań sytuacja wygląda nieco inaczej – według badań przeprowadzonych na terenie Poznania w 2021 roku ponad połowa (57,5%) organizacji zadeklarowała, że skala ich działalności jest ogólnopolska, a 34% badanych wskazało województwo, jako obszar działalności⁸. Wydaje się, że w kontekście działań partycypacyjnych i zaangażowania NGO w procesy rewitalizacyjne lokalne zakorzenienie większości organizacji może stanowić atut. Z drugiej jednak strony, ich lokalność i ograniczona skala prowadzonych działań niekoniecznie pozwala na realizację przedsięwzięć wieloletnich, wspieranych środkami zewnętrznymi. Analizując skalę działania i dochody budżetowe przeciętnej organizacji można odnieść wrażenie, że skupiają się one raczej na małych projektach lokalnych, celowanych do stosunkowo niewielkich grup odbiorców.

Wykres 1 Zasięg działalności organizacji pozarządowych

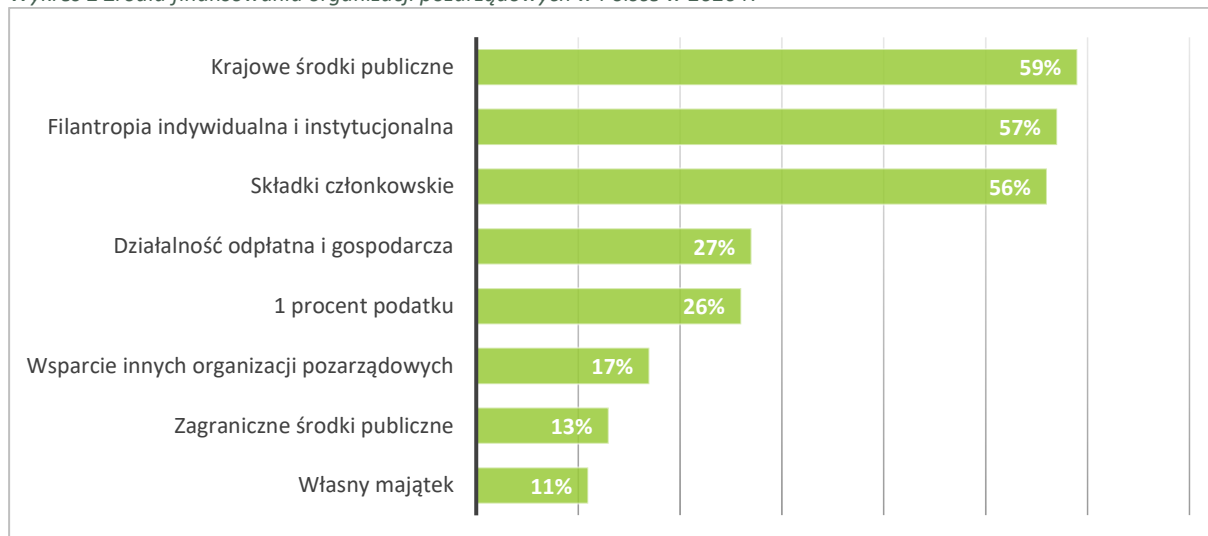
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania 88 JST z terenu województwa wielkopolskiego

Źródła finansowania organizacji – pozyskiwanie środków zewnętrznych.

W świetle badań ogólnopolskich (Klon/Jawor) blisko 60% organizacji pozarządowych w Polsce realizuje swoją działalność dzięki krajowym środkom publicznym. Drugim, najpopularniejszym źródłem finansowania jest filantropia, a następnie składki członkowskie.

⁸ Diagnoza trzeciego sektora i wolontariatu w Poznaniu. Grudzień 2021, s.25

Wykres 2 Źródła finansowania organizacji pozarządowych w Polsce w 2020 r.

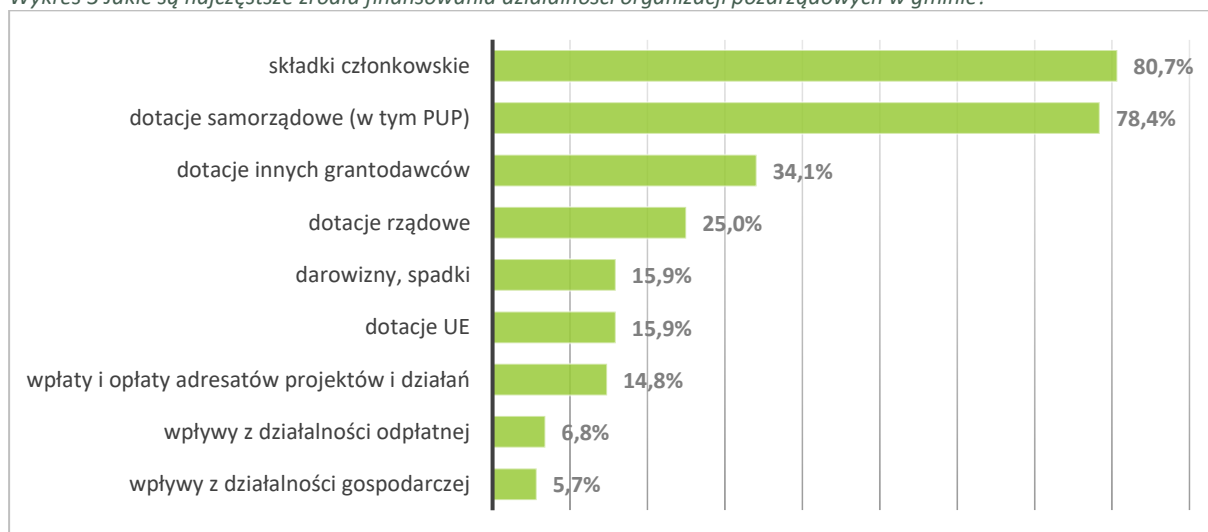

Źródło: 2021. Kondycja organizacji pozarządowych - najważniejsze fakty. Stowarzyszenie Klon/Jawor

Zasadniczo, wskazane powyżej wyniki pokrywają się z lokalnymi badaniami prowadzonymi w Poznaniu. Organizacje funkcjonujące w stolicy wielkopolski finansują swoje przedsięwzięcia przede wszystkim z budżetów jednostek samorządu terytorialnego (43,9%), w drugiej kolejności darowizn od osób fizycznych (37,2%) oraz składek członkowskich (30,2%).

Nieco inaczej do postrzegania finansów sektora odnoszą się uczestnicy badania JST. W ich opiniach sektor pozarządowy, funkcjonujący przede wszystkim na terenach wiejskich Wielkopolski utrzymuje się głównie ze składek członkowskich i dotacji samorządowych (kolejno 80,7% oraz 78,4%). Organizacje te rzadko pozyskują dodatkowe granty, czy dotacje rządowe, przez co jak wskazują badani przedstawiciele JST, postrzegane są jako podmioty o niewielkim potencjale finansowym i są mocno uzależnione od dotacji samorządowych.

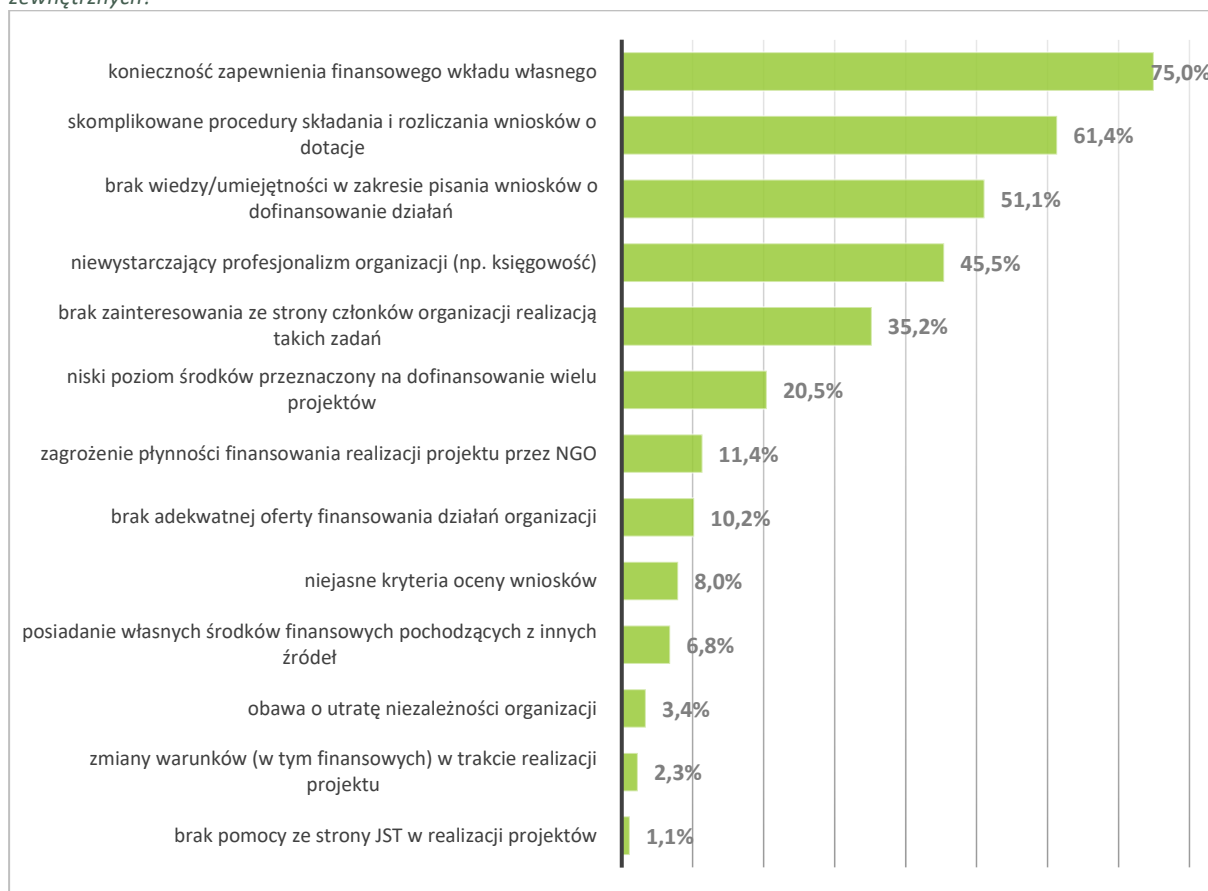
Wykres 3 Jakie są najczęstsze źródła finansowania działalności organizacji pozarządowych w gminie?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania 88 JST z terenu województwa wielkopolskiego

W opinii badanych przedstawicieli samorządów powodami, dla których lokalne organizacje pozarządowe nie pozyskują dodatkowych środków zewnętrznych, są konieczność zapewnienia własnego wkładu finansowego (75,0%) oraz zbyt skomplikowane dla wielu organizacji procedury składania i rozliczania wniosków o dotacje (61,4%). Stosunkowo często wskazywano także na brak wiedzy/umiejętności w zakresie pisania wniosków o dofinansowanie działań (51,1%), a także niewystarczający profesjonalizm organizacji (np. księgowość) - 45,5% wskazań. Trudno jest zatem określić sektor pozarządowy (w oparciu o zgromadzone opinie) jako samodzielny partnera w realizacji działań rewitalizacyjnych.

Wykres 4 Jakie Pani/Pana zdaniem mogą być powody, dla których organizacje pozarządowe nie pozyskują środków zewnętrznych?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania 88 JST z terenu województwa wielkopolskiego

W kolejnym z pytań ankiety, respondenci proszeni byli o ocenę poszczególnych elementów składających się na potencjał organizacji pozarządowych funkcjonujących w gminie. Każdy z badanych elementów oceniany był w skali od 1 bardzo źle, do 5 bardzo dobrze. Najwyższą średnią zgromadzonych opinii o potencjale sektora respondenci wskazywali w zakresie znaczenia działań organizacji pozarządowych dla społeczności lokalnej (4,40 w 5 stopniowej skali). Nieznacznie słabiej oceniono zdolność do współpracy z instytucjami samorządowymi – 4,30. Istotnym potencjałem lokalnych organizacji w opiniach badanych jest ich efektywność i jakość realizowanych przedsięwzięć

(4,08 ora 4,05). Najslabiej natomiast oceniono sytuację kadrową (3,33), wyposażenie organizacji pozarządowych w urządzenia, sprzęt (3,23) oraz sytuację finansową (2,85).

Z zebranych opinii wyłania się zatem obraz ważnego partnera społecznego, który potrafi współpracować z samorządem, lecz jednocześnie odznacza się słabym poziomem finansowym, kadrowym i sprzętowym.

Wykres 5 Jak Pan(i) ocenia potencjał organizacji pozarządowych funkcjonujących na terenie gminy?

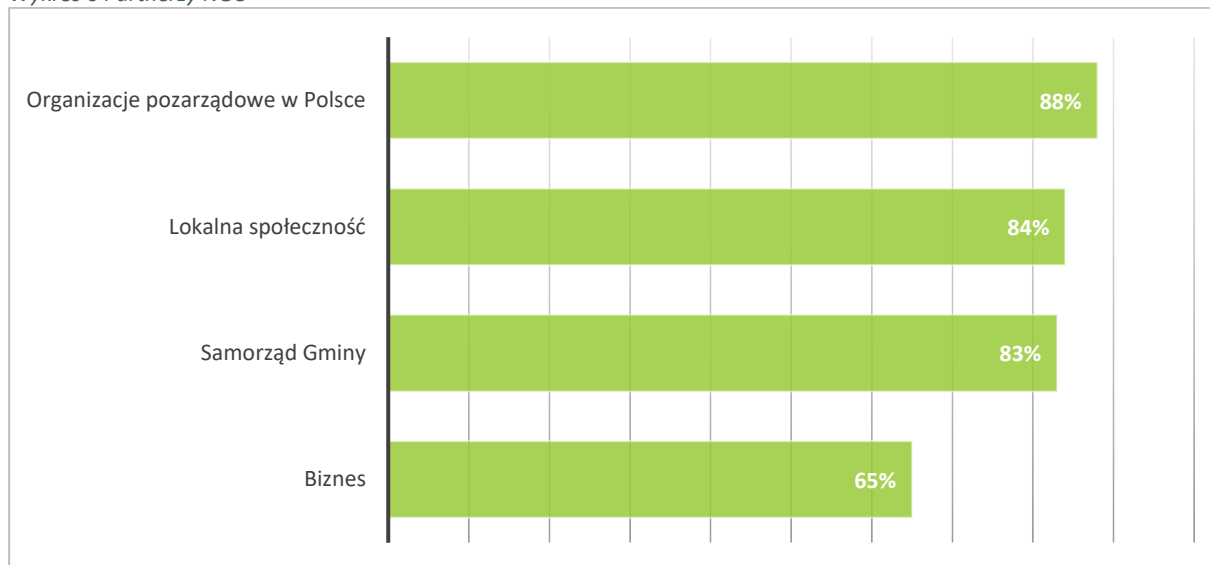

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania 88 JST z terenu województwa wielkopolskiego

Współpraca organizacji pozarządowych z innymi podmiotami, przedsiębiorstwami oraz samorządem lokalnym

Najogólniej rzecz ujmując współpraca organizacji pozarządowych z JST regulowana jest ustawowo i wynika z ustawy o samorządzie gminnym oraz ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie. Co roku samorzady zobligowane są do przygotowania programu współpracy z organizacjami pozarządowymi i konsultacji społecznych tego programu. W ramach programu samorzady ogłaszają konkursy na realizację zadań pożytku publicznego, bądź też organizacje otrzymują zadania w trybie pozakonkursowym. Oczywiście organizacje i samorzady często wykraczają poza ten schemat, a organizacje aktywnie włączają się w przedsięwzięcia realizowane np. przez inne jednostki miejskie takie jak szkoły, przedszkola czy ośrodki kultury. Badanie ogólnopolskie wskazuje jednak, iż samorząd nie jest pierwszym podstawowym podmiotem, z którym NGO współpracują, są nim natomiast inne organizacje. Na 1200 przebadanych organizacji w Polsce, 88% organizacji wskazało inne NGO, jako partnera współpracy, 84% lokalną społeczność, a 83% JST.

Wykres 6 Partnerzy NGO

Źródło: 2021. Kondycja organizacji pozarządowych - najważniejsze fakty. Stowarzyszenie Klon/Jawor

Podmioty rynkowe (biznesowe) są zdecydowanie rzadziej wybierane, jako partnerzy w realizacji działań organizacji. Potwierdzają to między innymi wyniki badań wskazujące, iż zdecydowana większość środków, którymi dysponują organizacje pochodzi z dotacji państwowych lub gminnych (59% organizacji przebadanych przez Klon/Jawor skorzystało z krajowych środki publicznych). Przyczyn takiego stanu rzeczy może być kilka:

- Niska profesjonalizacja organizacji pozarządowych,
- Niska rozpoznawalność NGO,
- Brak dużych przedsiębiorstw na obszarze działalności NGO.

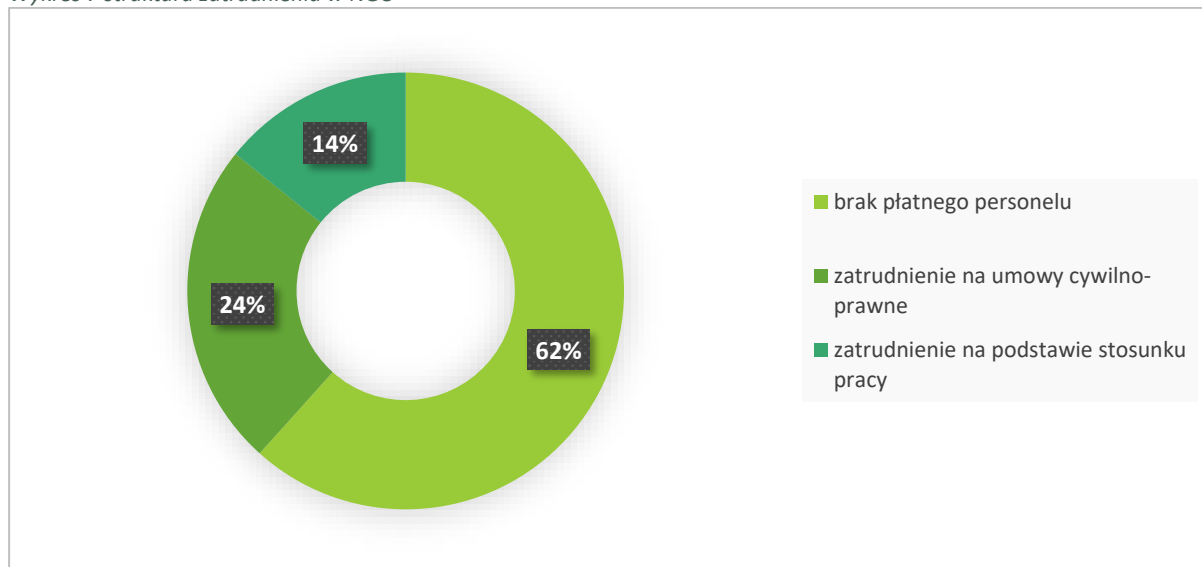
Struktura zatrudnienia i wolontariat w organizacjach pozarządowych

O niskiej profesjonalizacji organizacji może świadczyć struktura zatrudnienia w NGO. Według badań GUS w 2020 roku ponad 60% organizacji nie zatrudniała płatnego personelu, 24% zatrudniało na umowy cywilno-prawne, a zaledwie 14,2% zatrudniała na podstawie stosunku pracy⁹. Według podobnego badania (Klon/Jawor) 22% NGO zatrudnia na umowę o pracę, a 19% na umowy cywilnoprawne¹⁰. Niski poziom zatrudnienia widać także wśród organizacji realizujących działania rewitalizacyjne w województwie wielkopolskim – zaledwie dwie z badanych organizacji zadeklarowały zatrudnianie stałych pracowników.

⁹ GUS. Działalność stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, fundacji, społecznych podmiotów wyznaniowych, kół gospodyń wiejskich oraz samorządu gospodarczego i zawodowego w 2020 r. – wyniki wstępne

¹⁰ 2021. Kondycja organizacji pozarządowych - najważniejsze fakty

Wykres 7 struktura zatrudnienia w NGO

Źródło: GUS. Działalność stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, fundacji, społecznych podmiotów wyznaniowych, kół gospodyń wiejskich oraz samorządu gospodarczego i zawodowego w 2020 r. – wyniki wstępne

W zakresie wolontariatu – pracy wykonywanej społecznie w 2020 r. w badaniach GUS 89,4% organizacji zadeklarowało, iż korzysta z takiego rozwiązania. Wyniki stowarzyszenia Klon/Jawor znacząco różnią się od ustaleń GUS, mianowicie w raporcie „2021. Kondycja organizacji pozarządowych - najważniejsze fakty” wskazuje się, iż 61% organizacji angażowało wolontariuszy, a przeciętny wolontariusz nie pracował więcej niż 10 godzin miesięcznie na rzecz organizacji. Zbliżone wyniki uzyskano w badaniach na terenie województwa wielkopolskiego. Tu korzystanie z pracy społecznej zadeklarowało 50% badanych.

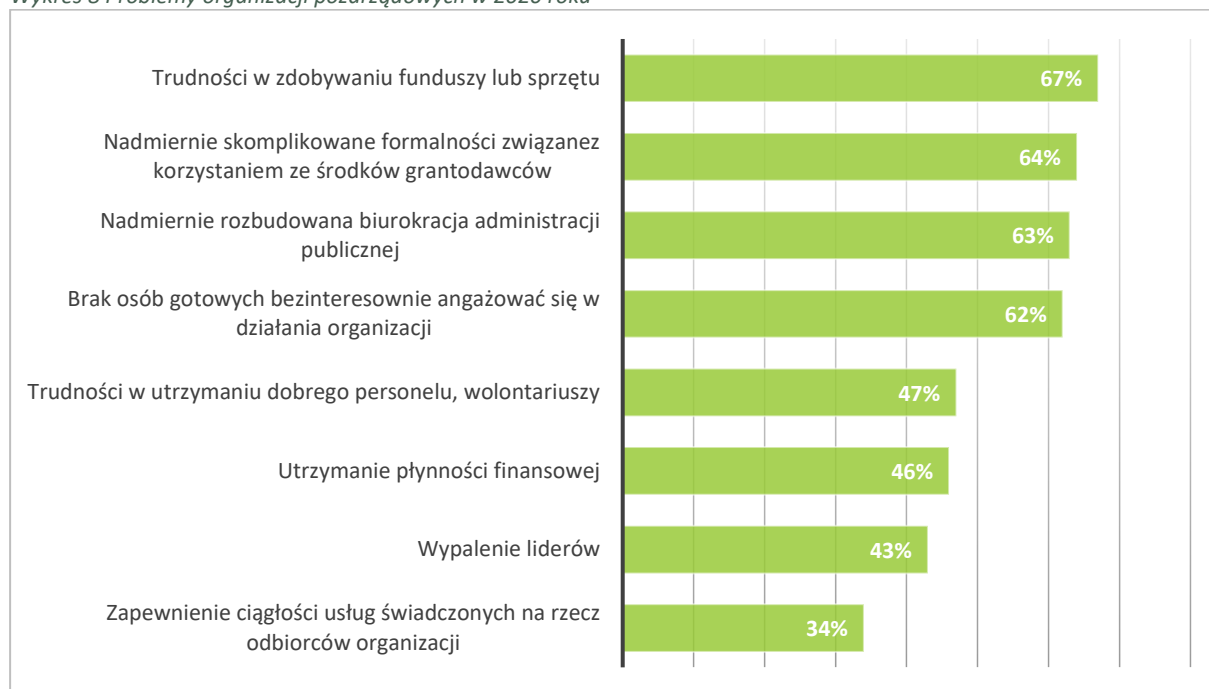
W świetle zgromadzonych danych, organizacje pozarządowe korzystają w głównej mierze z pracy społecznej członków i wolontariuszy. Sporadycznie zatrudniają stały personel, co znacząco może ograniczać ich skuteczność w realizowaniu zadań publicznych, lub projektów rewitalizacyjnych.

Problemy związane z bieżącym funkcjonowaniem organizacji

Struktura zatrudnienia i niski odsetek organizacji zatrudniających odpłatnie personel jest wynikiem problemów, z którymi borykają się organizacje. W badaniach prowadzonych w ostatnim czasie, jako główny, bieżący problem organizacji wskazuje się trudności w finansowaniu działań (w badaniu Klon/Jawor 67% wskazań, w badaniu w Poznaniu 46,8% wskazań), w badaniu w województwie wielkopolskim organizacje wskazywały na problemy w pozyskaniu funduszy na prowadzenie działań rewitalizacyjnych, ale także prowadzenia działań statutowych, brak możliwości zabezpieczenia wkładów własnych oraz brak dostępnych źródeł finansowania. Pozostałe problemy organizacji

włączonych w proces rewitalizacji dotyczyły braku środków na wynagrodzenia dla członków NGO oraz braków sprzętowych i wyposażenia.

Wykres 8 Problemy organizacji pozarządowych w 2020 roku

Źródło: 2021. Kondycja organizacji pozarządowych - najważniejsze fakty. Stowarzyszenie Klon/Jawor

3. Rola partycypacji społecznej w działaniach rewitalizacyjnych. Oszacowanie efektów oraz poznanie doświadczeń i dobrych praktyk w działaniach na rzecz rewitalizacji w województwie

3.1 Rola partycypacji społecznej w działaniach rewitalizacyjnych w województwie wielkopolskim – analiza programów rewitalizacji

Charakterystyka udziału interesariuszy w procesie rewitalizacyjnym

Organizacje pozarządowe traktowane są jako ważni i pożądanymi partnerzy władz samorządowych w prowadzeniu działań rewitalizacyjnych. Gminy mają zapraszać mieszkańców do współdecydowania o losie lokalnej społeczności, w której żyją, tak w uproszczeniu nakazują zapisy zawarta w ustawie z dnia 9 października 2015 roku o rewitalizacji. Partycypacja społeczna powinna wyznaczać główne ramy w wyznaczaniu celów i kształtowaniu zakresu interwencji publicznej na danym obszarze. Dlatego rola organizacji pozarządowych w procesie rewitalizacji jest nieoceniona.

Organizacje pozarządowe uczestniczą w procesie rewitalizacji na wielu jego etapach – od tworzenia dokumentów po końcową fazę realizacji działań bezpośrednio realizowanych na obszarze zdegradowanym. Bez ich wkładu, zaangażowania i rozeznania w lokalnej specyfice, rewitalizacja nie byłaby możliwa w pełnym wymiarze. NGO stają się często łącznikiem pomiędzy podmiotami samorządowymi a zwykłymi mieszkańcami, pomagają artykułować oczekiwania stronie społecznej i monitorują działania władzy. Pod kątem uczestnictwa w procesie rewitalizacji w kontekście innych grup interesariuszy można odnieść często wrażenie, że są oni tzw. biernymi uczestnikami, których zaangażowanie odnotowywane jest na początkowym etapie procesu. W przypadku NGO, prowadzone przez nich działania mają wpływ na wszystkie aspekty procesu rewitalizacji: przestrzenny (dbałość o zachowanie dziedzictwa i wysoką jakość przestrzeni publicznej), społeczny (analiza sytuacji na badanych obszarach, integracja lokalnej społeczności, kontrola przestrzegania prawa) i gospodarczy (wpływ na rozwój turystyki). Przyczyniają się nie tylko do powodzenia procesu, ale także zapewnienia jego trwałości i ciągłości po zakończeniu interwencji publicznych¹¹.

Poniżej przedstawiono wybrane role jakie pełnią przedstawiciele organizacji pozarządowych i lokalni aktywiści w procesie rewitalizacji¹²:

¹¹ Agnieszka Konior, Wybrane role pełnione przez przedstawicieli organizacji pozarządowych i lokalnych aktywistów w procesie rewitalizacji obszarów przemysłowych, Kraków, 2019.

¹² Tamże.

Łącznik pomiędzy władzą samorządową a mieszkańcami

Dzięki wykorzystaniu dostępnych form partycypacji społecznej organizacje pozarządowe mogą mieć realny udział w planowaniu i wdrażaniu procesu rewitalizacji, będąc wyrazicielami głosu lokalnej społeczności, której członkowie z różnych względów nie chcą, bądź nie mogą angażować się w takie działania. Głos organizacji jest często bardziej „słyszany” ze względu na ich upodmiotowienie. NGO uczestniczą w procesie konsultowania dokumentów strategicznych, podejmują także działania bezpośrednio wpływające na mieszkańców rewitalizowanych obszarów. Są podmiotami bezpośrednio prowadzącymi działalność na zidentyfikowanych obszarach rewitalizacji.

Integracja lokalnej społeczności

Obszary rewitalizacji charakteryzują się występowaniem licznych deficytów w zakresie zarówno przestrzennym jak i społecznym, przy jednoczesnym występowaniu potencjałów, które umożliwiają ich ożywienie. Za bariery w rozwoju obszaru można uznać m.in.: brak aktywności lokalnej społeczności i negatywny wizerunek obszaru, natężenie występowania negatywnych zjawisk społecznych. Kluczowa jest integracja lokalnej społeczności, motywacja do podejmowania własnych aktywności, stwarzanie warunków do uczestnictwa w życiu publicznym.

Kontrola działań

Kolejną ze zidentyfikowanych funkcji, jakie pełnią organizacje pozarządowe jest kontrola działań prowadzonych przez inne podmioty rewitalizacji. Często w związku z powiązaniem z terenem rewitalizacji mogą na bieżąco kontrolować działania prowadzone na obszarze rewitalizacji i reagować na nie lub też wyprzedzać ich konsekwencje.

Weryfikacja i analiza obszaru rewitalizacji

Przedstawiciele organizacji pozarządowych i lokalni aktywiści posiadają dobre rozeznanie w specyfice obszaru na którym działają. Dzięki temu oraz dzięki działaniom, takim jak: zbieranie i agregacja danych, pogłębiona analiza sytuacji i merytoryczne włączenie w partycypację stwarzają warunki do lepszego poznania specyfiki obszaru oraz potrzeb osób zamieszkujących dany teren. Oprócz znajomości lokalnych uwarunkowań, organizacje pozarządowe w większości posiadają też zaufanie lokalnej społeczności. Zaangażowanie lokalnej społeczności już na etapie planowania działań sprawia, że prowadzona rewitalizacja nabiera wymiaru społecznego w możliwie najszerszym znaczeniu.

Dbłość o zachowanie dziedzictwa kulturowego

Organizacje pozarządowe włączają się aktywnie w ochronę dziedzictwa kulturowego obszaru - poprzez kultywowanie lokalnych zwyczajów i ochronę miejsc istotnych dla tożsamości mieszkańców, jak i nawiązując np. do kreatywności czy innowacyjności działań podejmowanych przez przemysłowców, dzięki którym powstały dane miejsca.

Społeczna opieka nad zabytkami

Działania NGO koncentrują się na popularyzacji wiedzy o zabytkach, z kolei w praktyce realizują ideę społecznej opieki nad zabytkami, rozumianą jako proces komunikacji, który przyczynia się do podniesienia świadomości mieszkańców w zakresie możliwości ochrony dziedzictwa kulturowego.

Podnoszenie jakości przestrzeni publicznej

Poprawa jakości przestrzeni publicznej jest szczególnie istotna w przypadku podejmowania działań rewitalizacyjnych, zwłaszcza pod kątem dostosowywania ich do różnych grup odbiorców. W praktyce realizuje się działania związane z tworzeniem przestrzeni wspólnych, zielenią miejską, dostosowywaniem miejsc do potrzeb pieszych i rowerzystów, a także grup takich jak osoby z niepełnosprawnościami czy rodziny z małymi dziećmi. Członkowie organizacji pozarządowych odgrywają rolę w tego typu działaniach poprzez angażowanie w dostosowanie przestrzeni do potrzeb lokalnej społeczności i wdrożenie innowacyjnych rozwiązań.

Poniżej wskazano formy, narzędzia i instrumenty, które modelowo realizowano w obszarze partycypacji społecznej:

Narzędzia informatyczno-komunikacyjne	(np. konsultacje on-line) – jest to najbardziej rozpowszechniona forma konsultacji społecznych, zwłaszcza w dobie pandemii COVID-19. Zapewniają usprawnienie procesu poprzez uproszczoną procedurę oraz szybką formę komunikacji.
Badania ankietowe	Są drugą w kolejności najbardziej popularną formą zbierania opinii. Odnoszą się do zbierania i analizy opinii mieszkańców. Analiza wyników ankiet może stanowić dobrą podstawę do podejmowania strategicznych decyzji. Szczególnie istotny jest tu dobór próby i zadbanie o reprezentację grup defaworyzowanych. Ankieta w formie tradycyjnej zazwyczaj jest bardziej przystępna niż ankieta w formie elektronicznej
Spotkania robocze	Bezpośredni kontakt z obywatelami jest jedną z ważniejszych form budowania zainteresowania społecznego tematyką rewitalizacji, zasięgania opinii i gromadzenia informacji. Spotkania oprócz zbierania opinii mieszkańców są zwykle połączone ze specjalistycznymi dyskusjami i prezentacjami. Pozwolą to na osiągnięcie lepszego materiału do analizy ze względu na możliwą moderację i wytłumaczenie kwestii niezrozumiałych dla odbiorców
Działania animacyjne towarzyszące konsultacjom.	Konsultacje społeczne często są prowadzone w połączeniu z wydarzeniami organizowanymi cyklicznie w danej gminie (festyny i pikniki tematyczne, wspólne akcje na rzecz najbliższego otoczenia, działania kulturalne i artystyczne), które pozwalają na wyobrażenie sobie potencjalnych zmian i zgłoszenie uwag i pomysłów.
Spacery studyjne	Spacery są specjalistyczną formą udziału lokalnej społeczności w tworzeniu polityk lokalnych. Pozwalają na bezpośrednie doświadczanie przestrzeni. Spacery są często wykorzystywanym elementem konsultacji społecznych przy tworzeniu programów rewitalizacji. W ich trakcie można poznać opinie, potrzeby, upodobania użytkowników danej przestrzeni, a kontakt między uczestnikami pozwala na budowanie argumentacji wokół stanowisk i poszukiwanie możliwości opracowania

	kompromisowych rozwiązań. Wnioski mogą być wykorzystane do podjęcia działań służących podniesieniu atrakcyjności danego terenu.
Spotkania warsztatowe z użyciem modeli trójwymiarowych	Jest to specjalistyczną metodą, rzadziej wykorzystywaną ze względu na swoją złożoność. Głównie angażuje obywateli na wczesnym etapie planowania i polega na wypracowywaniu rozwiązań dotyczących urbanistyki i architektury z pomocą trójwymiarowego modelu przestrzeni. Atutem tej metody jest możliwość wzięcia pod uwagę wszelkich elementów i cech aranżowanej przestrzeni i wdrożenie rozwiązań kompleksowych, odpowiadających na wszystkie potrzeby. Warsztaty powinny być poprzedzone merytorycznym wprowadzeniem w dane zagadnienie. Charakterystyczną cechą dla tej metody jest uczestnictwo osób o wysokim zaznajomieniu z tematem rewitalizacji (architekci, przedstawiciele sektora budowlanego, urzędnicy, przedstawiciele sektora ekonomii społecznej).
Budżety obywatelskie (partycypacyjne).	Tworzenie budżetów partycypacyjnych staje się jedną z najbardziej zaawansowanych i coraz popularniejszych metod udziału mieszkańców w sprawach dotyczących rozwoju miasta. Jednak ta metoda zaangażowania mieszkańców i organizacji stanowi już końcowy etap – wdrożeniowy dla dokumentu strategicznego – w celu odniesienia korzyści z tego przedsięwzięcia konieczne jest jasne przedstawienie zasad jego tworzenia. W związku z tym, że środki budżetów obywatelskich nie są środkami dodatkowymi, a wyodrębnionymi z budżetu miasta, przy konstruowaniu budżetów obywatelskich ważne jest uświadomienie mieszkańcom, że równie istotna, co kreatywność i pomysłowość, jest gospodarność i celowość w wydatkowaniu środków publicznych. Projekty obywatelskie nie powinny realizować jedynie interesów wąskiej grupy mieszkańców, ale służyć potrzebom jak największej liczby odbiorców, co jest niezwykle ważne w kontekście wyzwań związanych z rewitalizacją.
Obywatelska inicjatywa uchwałodawcza	Umożliwia obywatelom wystąpienie z inicjatywą prawotwórczą w ujęciu lokalnym, tj. pozwala na przedstawienie przez jego mieszkańców projektów uchwał rady miasta. Rzadko wykorzystywana w przypadku projektów związanych z rewitalizacją.

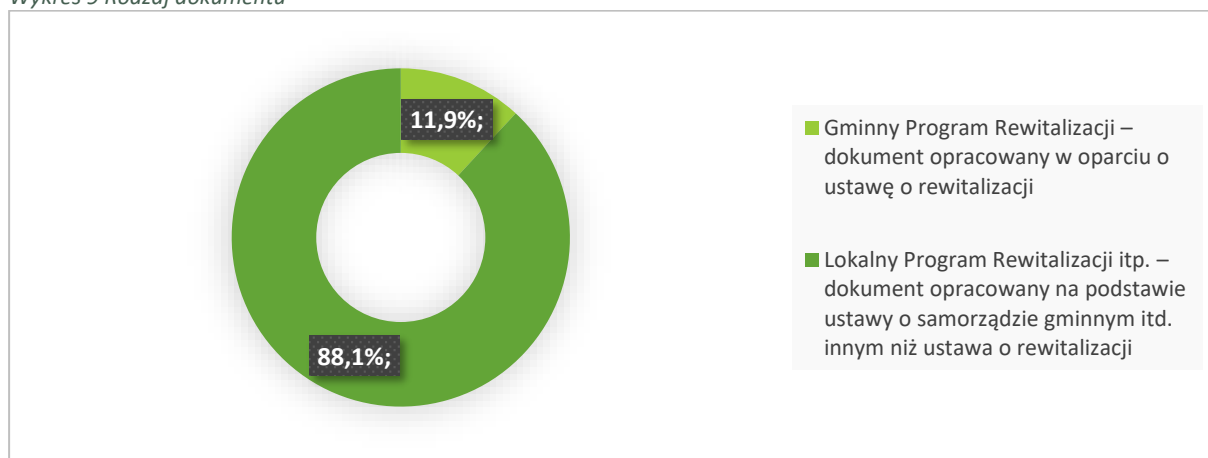
W niniejszym rozdziale przedstawia się charakterystykę udziału interesariuszy w projektowaniu i wdrażaniu działań rewitalizacyjnych, z uwzględnieniem 3 etapów przygotowania dokumentu określającego obszar i zakres rewitalizacji: **przygotowanie, diagnozowanie oraz projektowanie.**

Przytoczone dane zostały zgromadzone w wyniku analizy dokumentów – LPR i GPR.

Przygotowanie

Ważne jest w tym miejscu wskazanie typu dokumentu, które były opracowywane przez samorządy. Wśród programów rewitalizacji wyraźnie dominowały uchwalone na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 6 lub 6a ustawy o samorządzie gminnym, a więc w trybie poza ustawą o rewitalizacji (PR/LPR). **Na 143 programy rewitalizacji, które wpisane zostały do Wykazu programów rewitalizacji Województwa Wielkopolskiego tylko 17 zostało przygotowanych w trybie Ustawy o rewitalizacji.** Zatem zdecydowana większość dokumentów była opracowana w tzw. uproszczonej procedurze realizacyjnej, co bezpośrednio wiązało się także z mniej formalnymi procedurami związanymi z partycypacją społeczną¹³.

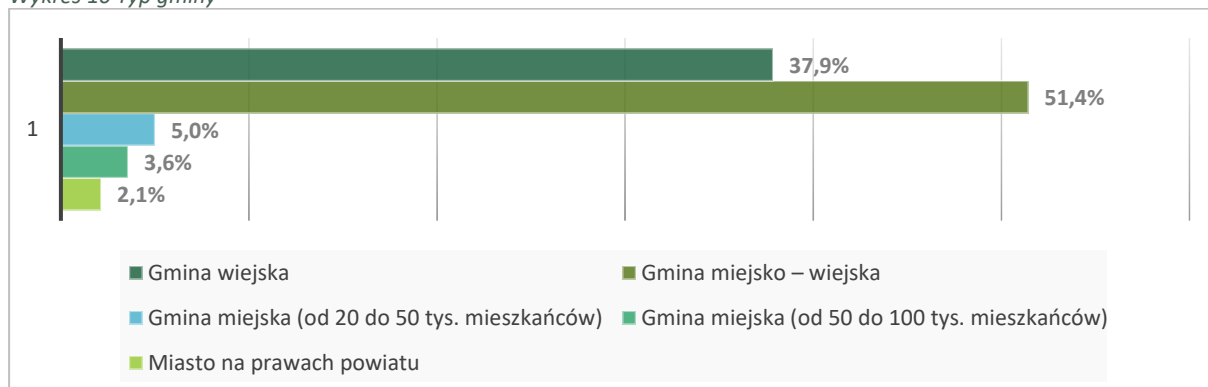
Wykres 9 Rodzaj dokumentu

Źródło: opracowanie własne, analiza programów rewitalizacji N=143

W zakresie terytorialnym, ciekawych danych dostarcza zestawienie typów JST. **Najwięcej programów rewitalizacji uchwalono w gminach miejsko-wiejskich (51,4% ogółu gmin), nieco mniej w gminach wiejskich (37,9%).**

Wykres 10 Typ gminy

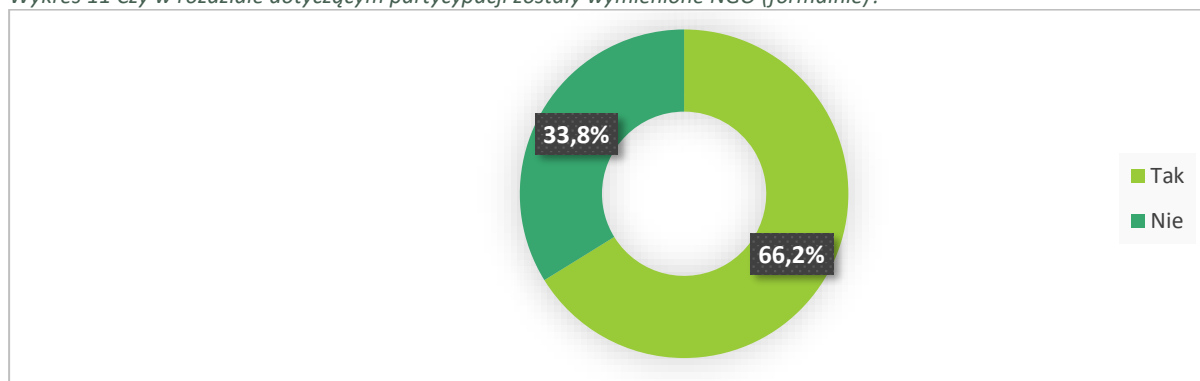
Źródło: opracowanie własne, analiza programów rewitalizacji N=143

¹³ W trakcie badania podjęto próbę analizy wszystkich 143 programów rewitalizacji wpisanych do wykazu programów rewitalizacji Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego. 3 programów rewitalizacji nie udało się pozyskać. Nie były dostępne na stronach urzędów gmin, lub strony nie funkcjonowały prawidłowo.

Diagnozowanie

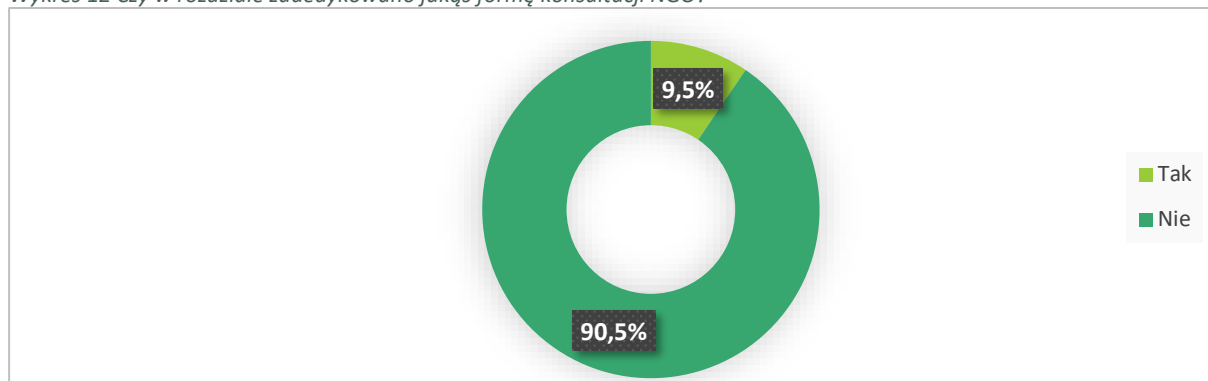
Na etapie diagnostycznym, prawodawstwo wskazuje na nakaz przeprowadzenia konsultacji społecznych poprzedzających przyjęcie uchwały o wyznaczeniu obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji, oraz ustalenia zasad wyznaczania składu i zasady działania Komitetu Rewitalizacji¹⁴. Art. 5 ust. 3 ustawy wskazuje na katalog form konsultacji społecznych, art. 5 ust. 4 wskazuje z kolei na wymóg formalny prowadzenia konsultacji z wykorzystaniem co najmniej trzech wskazanych form. Zbieranie uwag w formie papierowej i elektronicznej jest obligatoryjną formą konsultacji społecznych. **W województwie wielkopolskim, pod względem udziału NGO w konsultacjach społecznych, nieco ponad 66% programów rewitalizacji zawiera wzmiankę o udziale organizacji pozarządowych w tym procesie.** Pozostałe dokumenty nie zawierają informacji o formalnym udziale organizacji trzeciego sektora na etapie diagnostycznym. **Wśród powyższych, tylko 9,5% programów zawierało dedykowaną formę konsultacji dla NGO** (dedykowane formy konsultacji, badań ankietowych, wywiadów lub warsztatów).

Wykres 11 Czy w rozdziale dotyczącym partycypacji zostały wymienione NGO (formalnie)?

Źródło: opracowanie własne, analiza programów rewitalizacji N=140

Wykres 12 Czy w rozdziale zadedykowano jakąś formę konsultacji NGO?

Źródło: opracowanie własne, analiza programów rewitalizacji N=140

¹⁴ Ministerstwo Infrastruktury i Budownictwa. Departament Polityki Przestrzennej, Ustawa o rewitalizacji – praktyczny komentarz, Warszawa, 2016.

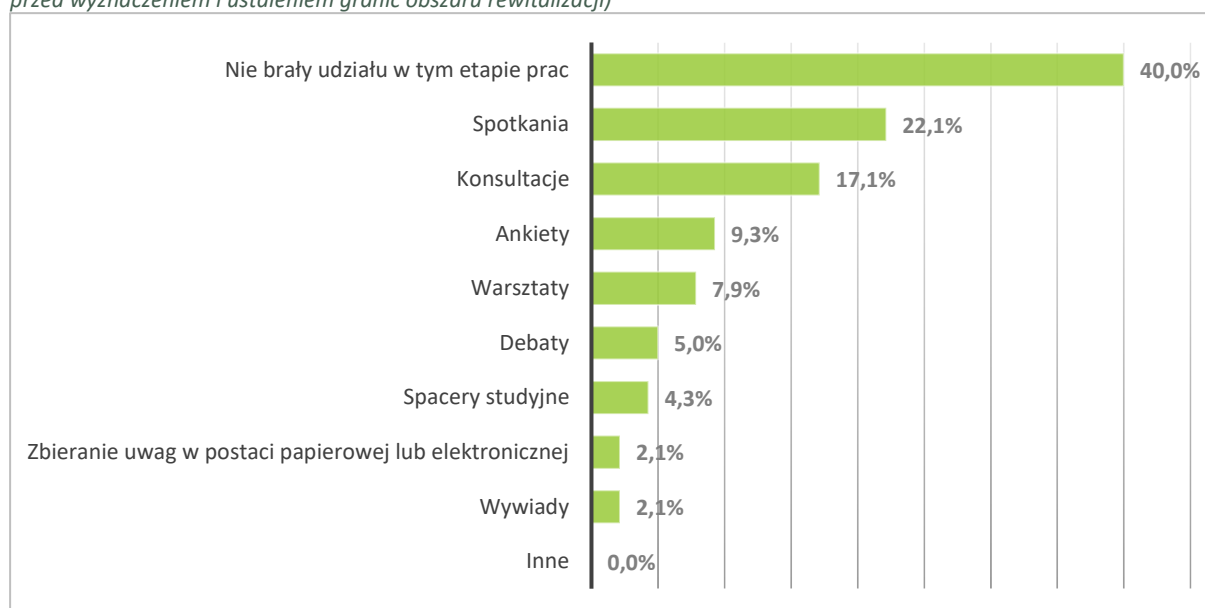
Na etapie diagnozowania wyszczególniono trzy główne podetapy, w których organizacje pozarządowe formalnie mogły partycypować w opracowaniu programu rewitalizacji:

- Udział w badaniach, diagnozie problemów gminy/obszaru rewitalizacji lub wyznaczania obszaru rewitalizacji (etap przed wyznaczeniem i ustaleniem granic obszaru rewitalizacji);
- Udział w konsultacjach dotyczących obszaru rewitalizacji, opiniowaniu obszaru rewitalizacji;
- Udział w konsultacjach zapisów programu rewitalizacji, opiniowaniu projektu dokumentu, programowania dokumentu, wskazywania projektów rewitalizacyjnych.

Etap obejmujący badania, **diagnozę problemów gminy/obszaru rewitalizacji** lub wyznaczanie obszaru rewitalizacji charakteryzował się średnim procentem udziału organizacji pozarządowych. **60% programów rewitalizacji tworzonych było z udziałem NGO na wskazanym etapie.**

Najczęstszą formą udziału w procesie partycypacyjnym organizacji trzeciego sektora były spotkania bezpośrednie (22,1%) oraz konsultacje (17,1%). Stosunkowo niskim zainteresowaniem cieszyły się takie formy udziału jak: spacer studyjny (4,3%), zbieranie uwag w formie papierowej lub elektronicznej (2,1%) oraz wywiady bezpośrednie (2,1%).

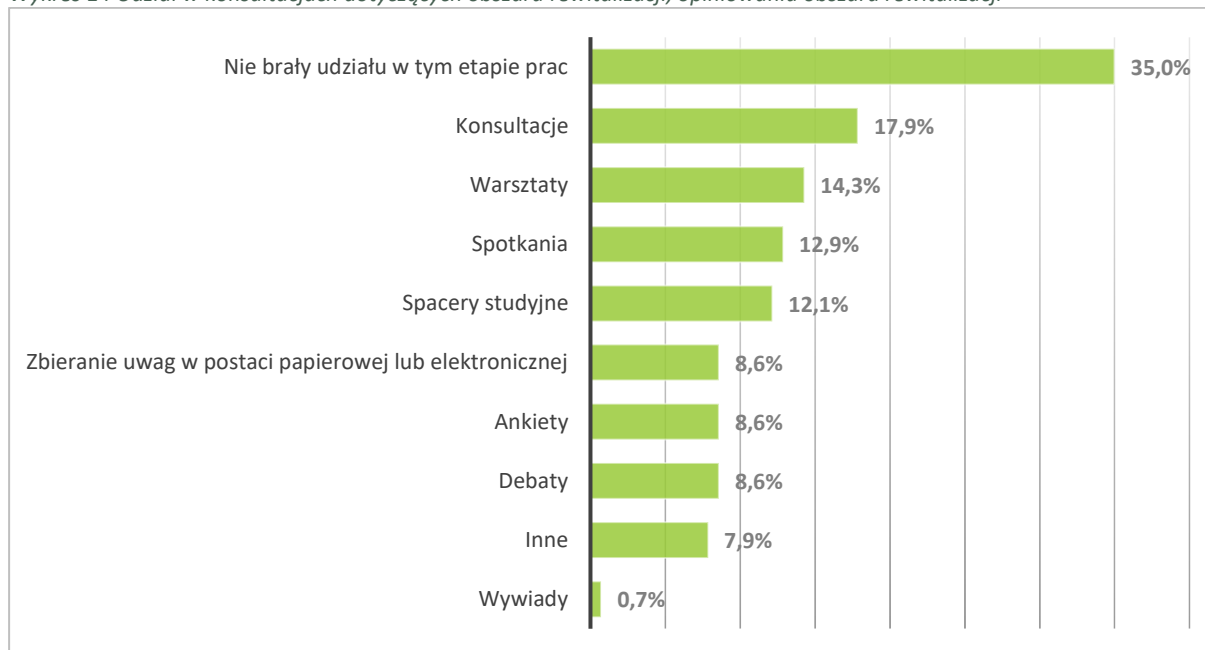
Wykres 13 Udział w badaniach, diagnozie problemów gminy/obszaru rewitalizacji lub wyznaczania obszaru rewitalizacji (etap przed wyznaczeniem i ustaleniem granic obszaru rewitalizacji)

Źródło: opracowanie własne, analiza programów rewitalizacji N=140

Nieco lepszy wynik pod kątem uczestnictwa NGO odnotowano na etapie dotyczącym **opiniowania obszaru rewitalizacji**. 35% organizacji pozarządowych nie brało udziału w żaden sposób w tych konsultacjach. Spośród aktywnych 65% NGO, największym zainteresowaniem cieszyły się konsultacje (17,9%), warsztaty (14,3%), spotkania (12,9%) oraz spacer studyjny (12,1%). Najmniej wykorzystywaną metodą były wywiady bezpośrednie (0,7%).

Wykres 14 Udział w konsultacjach dotyczących obszaru rewitalizacji, opiniowaniu obszaru rewitalizacji

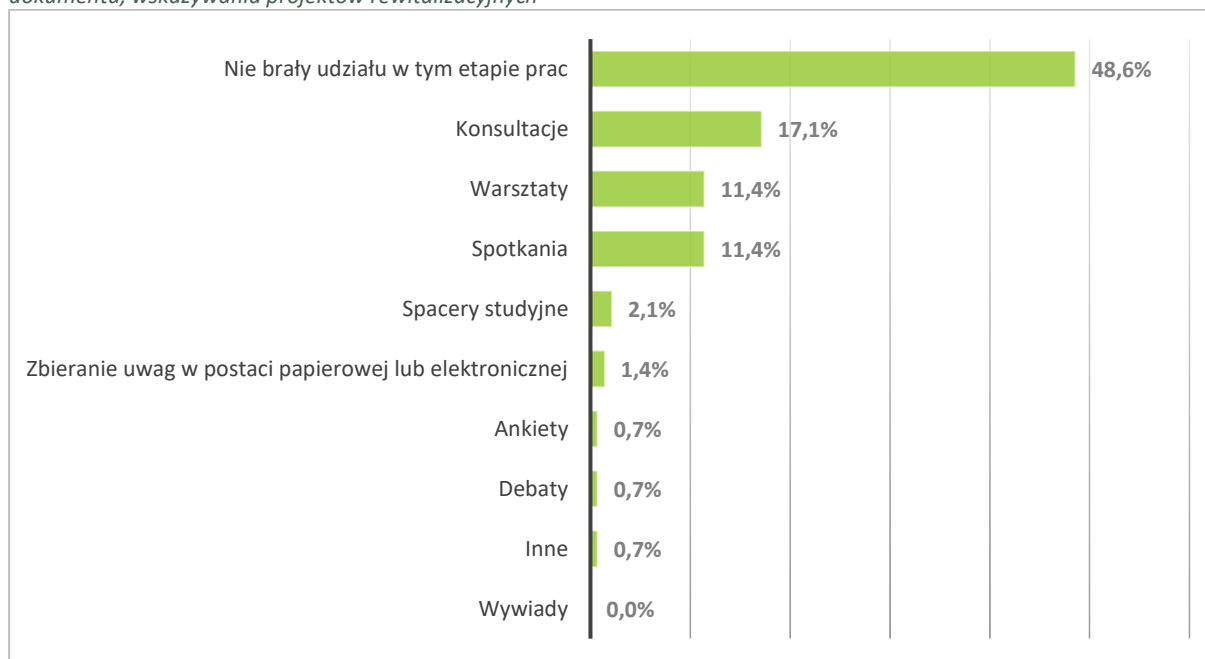

Źródło: opracowanie własne, analiza programów rewitalizacji N=140

Kolejny etap diagnostyczny związany był z udziałem NGO w konsultacjach zapisów programu rewitalizacji, opiniowaniu projektu dokumentu, programowania dokumentu, wskazywania projektów rewitalizacyjnych. **Warto odnotować, że charakteryzował się on najmniejszym odsetkiem udziału organizacji w procesie partycypacyjnym – aż 48,6% organizacji nie brało w nim udziału.**

Największym zainteresowaniem cieszyły się konsultacje (17,1%), warsztaty (11,4%) oraz spotkania (11,4%). Pozostałe formy konsultacji nie przekraczały ponad 2,2% udziału NGO na tym etapie.

Wykres 15 Udział w konsultacjach zapisów programu rewitalizacji, opiniowaniu projektu dokumentu, programowania dokumentu, wskazywania projektów rewitalizacyjnych

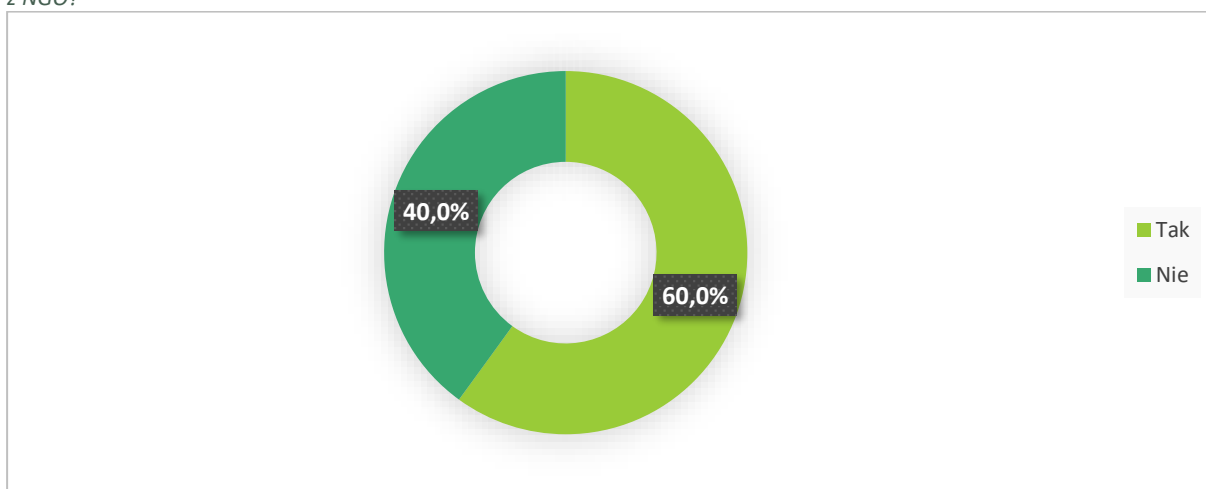
Źródło: opracowanie własne, analiza programów rewitalizacji N=140

Projektowanie

Etap projektowania obejmował analizę związaną ze zgłaszaniem projektów przez organizacje pozarządowe samodzielnie lub w partnerstwie (głównie z JST). Badanie obejmowało liczbę zgłoszonych projektów z uwzględnieniem zawarcia na liście podstawowej lub rezerwowej.

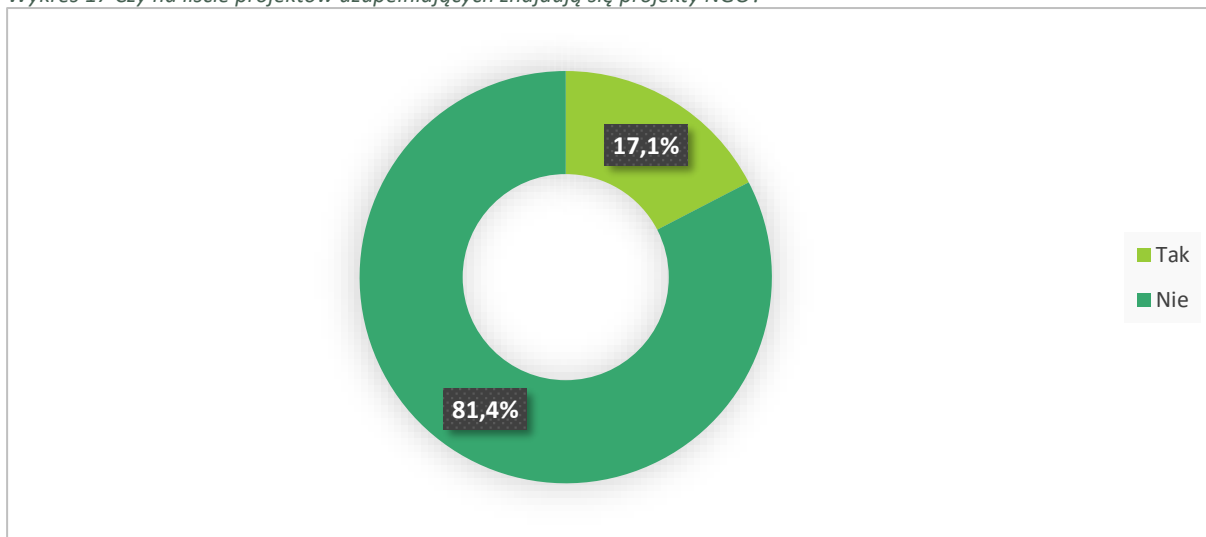
Warty podkreślenia jest fakt, iż projekty zgłaszane przez organizacje pozarządowe w dużej mierze dotyczą listy podstawowej. Spośród wszystkich 140 analizowanych programów rewitalizacji, projekty zgłoszone przez NGO znalazły się na liście podstawowej w 60% dokumentów (tj. 84 JST) oraz na liście uzupełniającej w 17,1% przypadków (24 JST).

Wykres 16 Czy na liście projektów podstawowych znajdują się projekty zgłoszone przez NGO lub realizowane w partnerstwie z NGO?

Źródło: opracowanie własne, analiza programów rewitalizacji N=140

Wykres 17 Czy na liście projektów uzupełniających znajdują się projekty NGO?

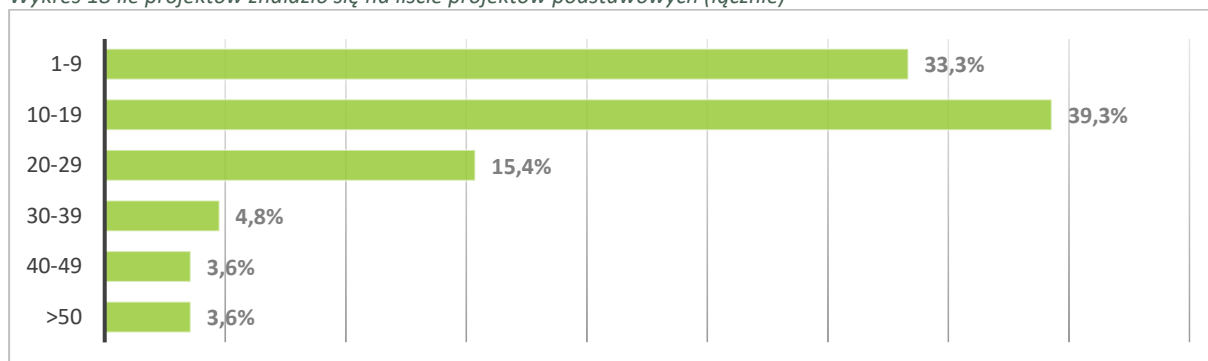

Źródło: opracowanie własne, analiza programów rewitalizacji N=140

Biorąc pod uwagę kształt listy projektów w danym programie rewitalizacji, liczba wpisanych projektów przez NGO odznaczała się relatywnie niską wartością. **Na liście podstawowej łącznie w 72,6% przypadków liczba projektów zgłoszonych i wpisanych do dokumentu przez wszystkie podmioty nie**

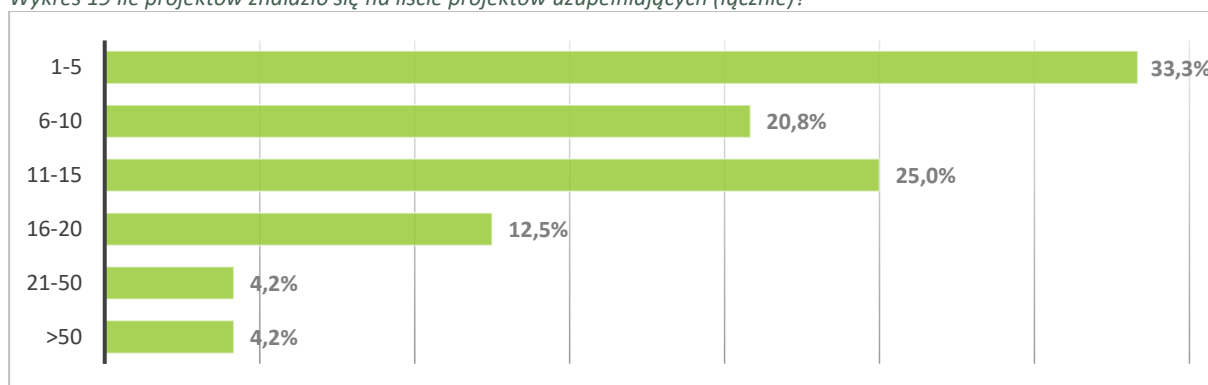
przekraczała 20. Podobna sytuacja odnotowana została w przypadku listy uzupełniającej z tym, że odsetek liczby wpisanych projektów (nie przekraczające 20 przedsięwzięć) wyniósł 91,6%.

Wykres 18 Ile projektów znalazło się na liście projektów podstawowych (łącznie)

Źródło: opracowanie własne, analiza programów rewitalizacji N=84

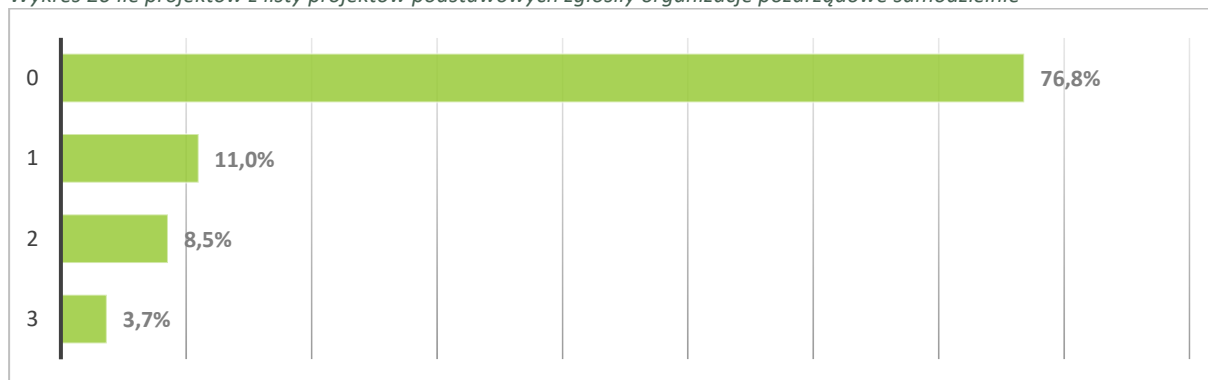
Wykres 19 Ile projektów znalazło się na liście projektów uzupełniających (łącznie)?

Źródło: opracowanie własne, analiza programów rewitalizacji N=24

Kolejny aspekt dotyczy liczby zgłoszonych projektów, zaplanowanych do realizacji samodzielnie lub w partnerstwie przez organizacje pozarządowe. W 76,8% dokumentów na liście podstawowej nie znalazły się przedsięwzięcia zgłoszone przez NGO samodzielnie. W 11% analizowanych dokumentów znalazł się 1 projekt zgłoszony samodzielnie przez NGO, w 8,5% 2 projekty zgłoszone przez NGO, a zaledwie 3,7% liczba projektów samodzielnie zgłoszonych przez NGO wyniosła 3.

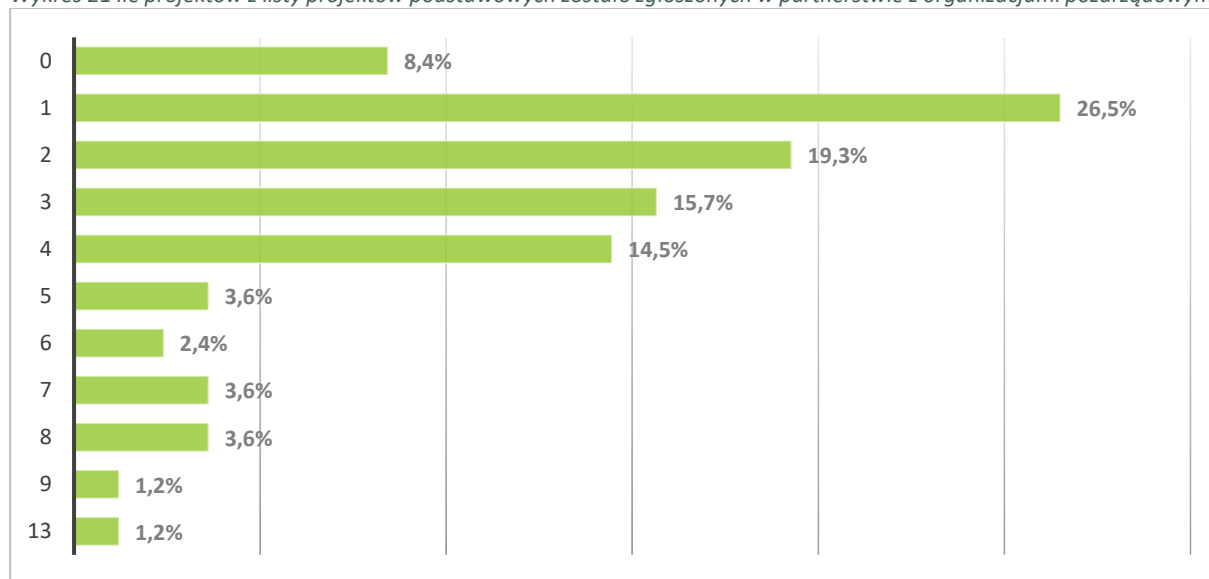
Wykres 20 Ile projektów z listy projektów podstawowych zgłosiły organizacje pozarządowe samodzielnie

Źródło: opracowanie własne.

Jednocześnie w większości dokumentów (92% z 84 LPR/GPR), w których wymieniano współudział NGO w podstawowych przedsięwzięciach rewitalizacyjnych znalazły się projekty, w których wykazywano współpracę przy realizacji co najmniej 1 przedsięwzięcia z udziałem NGO. Zaledwie w 8,4% dokumentów nie przewidywano udziału NGO w ramach partnerstw projektowych. Innymi słowy na poziomie deklaracji, udział NGO w realizacji podstawowych przedsięwzięć rewitalizacyjnych był niemal powszechny. Jednakże w większości analizowanych dokumentów, liczba wymienianych (niepowtarzających się) organizacji zgłaszających projekty samodzielnie lub w ramach partnerstw wynosiła przeciętnie między 1 a 3.

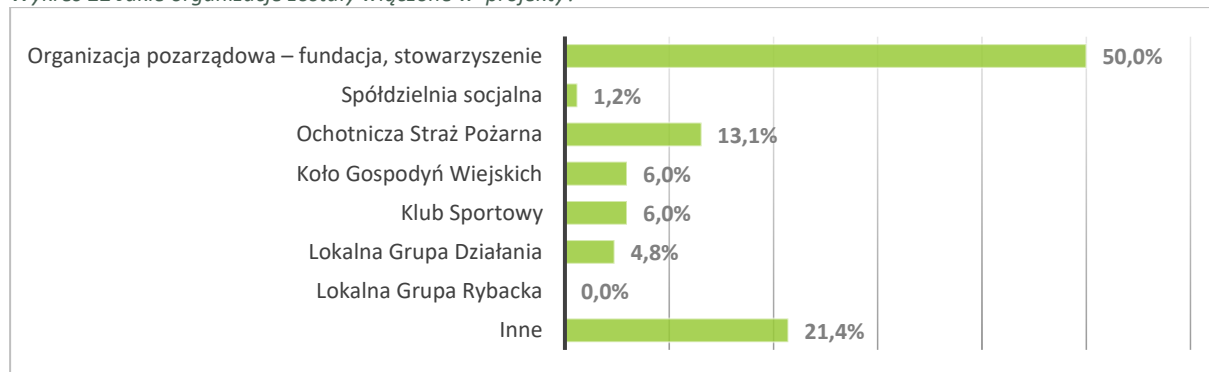
Wykres 21 Ile projektów z listy projektów podstawowych zostało zgłoszonych w partnerstwie z organizacjami pozarządowymi

Źródło: opracowanie własne, analiza programów rewitalizacji N=84

Wśród organizacji wymienianych w dokumentach, jako organizacje zaangażowane/zgłaszające projekty rewitalizacyjne, najczęściej pojawiały się stowarzyszenia i fundacje (50%), ochotnicze straże pożarne (13,1%), a także koła gospodyń wiejskich i kluby sportowe (po około 6%). W 21% przypadków nie pojawiły się konkretne formy organizacyjne podmiotów społecznych.

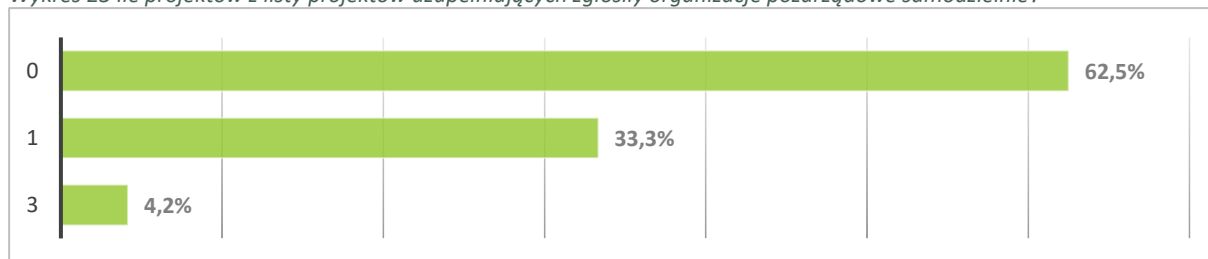
Wykres 22 Jakie organizacje zostały włączone w projekty?

Źródło: opracowanie własne, analiza programów rewitalizacji N=84

W przypadku list uzupełniających, liczba zgłoszonych projektów przez NGO (zgłoszonych samodzielnie) wynosiła 1 (33,3% przypadków) oraz 3 (4,2% programów). **62,5% dokumentów nie zawierało propozycji projektowych na liście dodatkowej, które byłyby samodzielnie zgłaszane przez organizacje pozarządowe.**

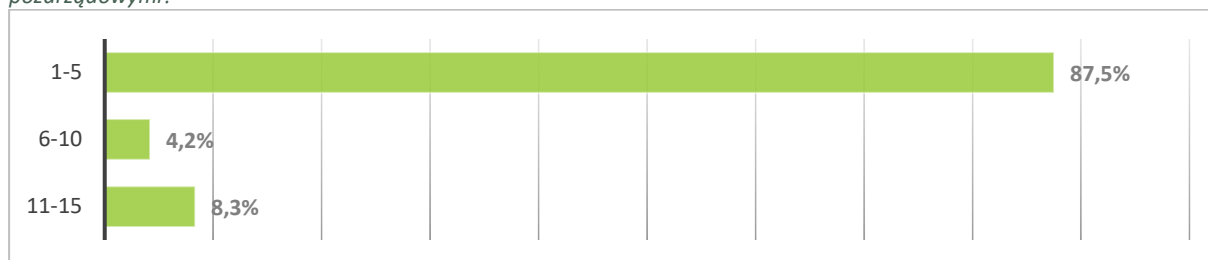
Wykres 23 Ile projektów z listy projektów uzupełniających zgłosiły organizacje pozarządowe samodzielnie?

Źródło: opracowanie własne, analiza programów rewitalizacji N=24

Jeśli chodzi o projekty zaplanowane do realizacji w partnerstwie, na poziomie programu rewitalizacji na listach uzupełniających znajdowało się głównie od 1 do 5 propozycji (w 87,5% przypadków). 8,3% programów zawierało 11-15 projektów partnerskich, 4,2% dokumentów z kolei 4,2%.

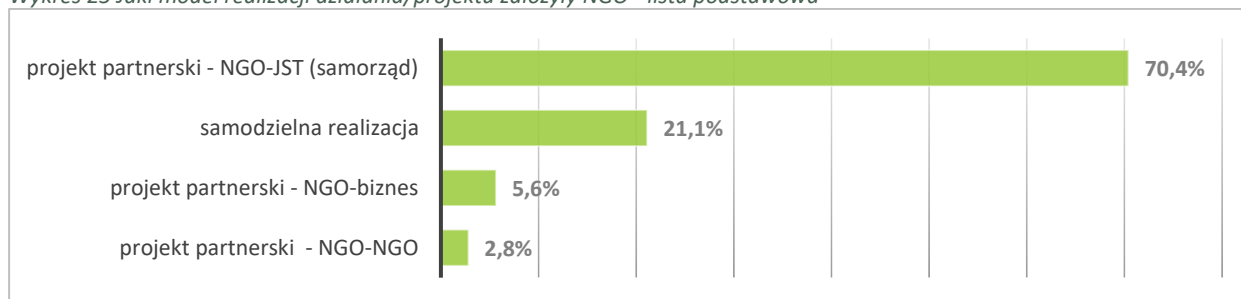
Wykres 24 Ile projektów z listy projektów uzupełniających zostało zgłoszonych w partnerstwie z organizacjami pozarządowymi?

Źródło: opracowanie własne, analiza programów rewitalizacji N=24

Pod względem modelu realizacji projektu, wśród przedsięwzięć wpisanych na listę podstawową większość NGO realizuje projekty w partnerstwie z JST (70,4%). 21,1% działań realizowanych jest samodzielnie przez NGO.

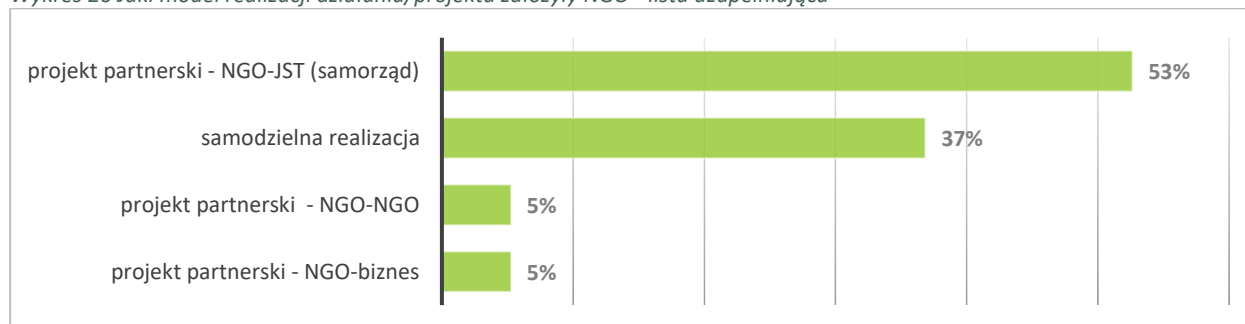
Wykres 25 Jaki model realizacji działania/projektu założyły NGO - lista podstawowa

Źródło: opracowanie własne, analiza programów rewitalizacji N=84

Spośród projektów wpisanych na listę uzupełniającą, 53% przedsięwzięć realizowanych jest w partnerstwie z samorządem, natomiast 37% samodzielnie. Pozostałe modele współpracy cieszą się relatywnie niskim zainteresowaniem.

Wykres 26 Jaki model realizacji działania/projektu założyły NGO - lista uzupełniająca

Źródło: opracowanie własne, analiza programów rewitalizacji N=24

Analiza danych wskazuje zatem, że organizacje rzadko samodzielnie zgłaszały projekty rewitalizacyjne. Zdecydowanie częściej robiły to w partnerstwie z JST.

Współpraca NGO z biznesem

Zważywszy na fakt, iż podmioty biznesowe są stosunkowo rzadkimi partnerami w realizacji działań organizacji pozarządowych (w Poznaniu 56,1% organizacji zadeklarowała brak współpracy z sektorem biznesu) trudno mówić o efektywnych formach współdziałania. Przewodnik „współpraca podmiotów biznesowych i organizacji pozarządowych 2018¹⁵” wskazuje na kilka możliwych form współpracy, choć kwestia ich efektywności w dużej mierze zależy od statusu organizacji pozarządowej (czy jest organizacją pożytku publicznego, czy prowadzi działalność gospodarczą, czy jest płatnikiem vat itp.). Przykładowe formy współpracy NGO z sektorem biznesu to:

- Darowizna,
- Sms-y na cele charytatywne,
- Przekazanie rzeczy na aukcję/licytację,
- Partnerstwo strategiczne,
- Nieodpłatne świadczenie usług,
- Społeczna odpowiedzialność biznesu (CSR),
- Barter,
- Sponsoring,
- Mecenat,
- Patronat medialny,
- Wspólne przedsięwzięcia,
- Konsorcjum.

Niewątpliwie ciekawym przykładem współpracy biznesu i organizacji pozarządowych są działania CSR. Zgodnie z koncepcją tzw. „CSR” (ang. Corporate Social Responsibility), czyli społecznej

¹⁵https://odpowiedzialnybiznes.pl/wp-content/uploads/2018/11/Deloitte_Przewodnik_wspolpraca_podmiotow_biznesowych_i_organizacji_pozarządowych_2018.pdf

odpowiedzialności biznesu, podmioty biznesowe już na etapie budowania strategii przedsiębiorstwa uwzględniają w swoich działaniach interesy społeczne, ochronę środowiska oraz relacje z różnymi grupami interesariuszy. Podejmując działania w ramach CSR podmioty biznesowe kształtują pozytywny wizerunek firmy, poprawiają stosunki ze społecznością i władzami lokalnymi, a także zwiększają lojalność konsumentów i interesariuszy¹⁶. Należy jednak zwrócić uwagę, że tego typu działalność dotyczy raczej dużych podmiotów gospodarczych, a te natomiast częściej zlokalizowane są w średnich i dużych miastach. Co więcej polityka CSR, a więc budowanie relacji ze społecznością lokalną w sposób strategiczny nie jest jeszcze praktyką powszechną.

Źródła finansowania przedsięwzięć rewitalizacyjnych

Źródła finansowania przedsięwzięć rewitalizacyjnych zgłaszanych przez organizacje pozarządowe mogą pochodzić nie tylko z funduszy unijnych. Finansować mogą je m.in.: gmina, przedsiębiorcy czy osoby fizyczne.

Poniżej zaprezentowano przykładowe źródła finansowania:

- Unia Europejska
- Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju
- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego
- Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej
- Mały grant
- Crowdfunding
- Fundraising

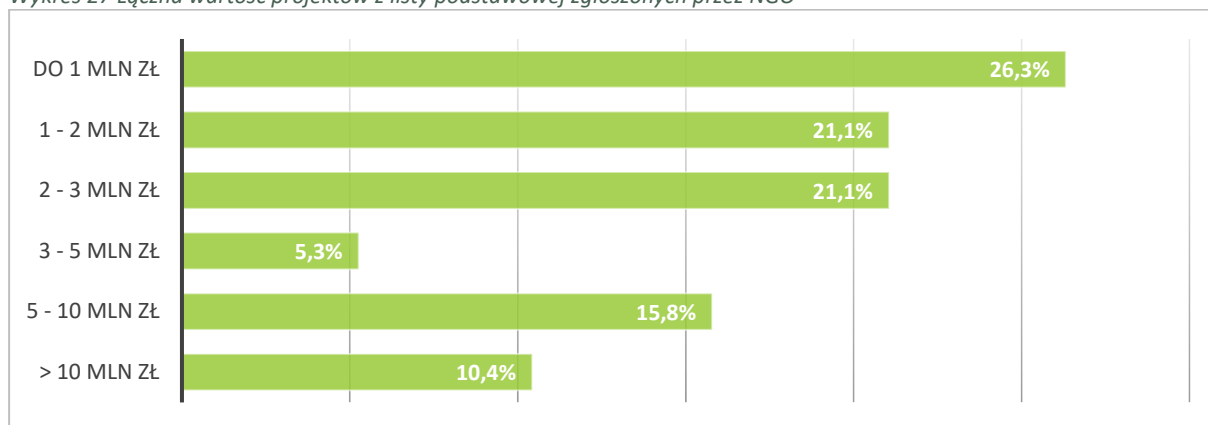
Większość instytucji finansujących projekty rewitalizacyjne wymaga, aby były one ujęte wprost w zapisach danego programu rewitalizacji – na liście projektów podstawowych lub uzupełniających. Poniżej zaprezentowano charakterystykę finansową projektów zgłoszonych przez organizacje pozarządowe do projektów rewitalizacji w województwie wielkopolskim.

Większość projektów zgłaszanych samodzielnie przez NGO z listy podstawowej dotyczyło przedsięwzięć nie przekraczających 1 mln zł (26,3%). Projekty z zakresu 1-2 mln zł oraz 2-3 mln zł wyniosły zgodnie po 21,1%. Przedsięwzięcia o koszcie powyżej 10 mln zł stanowiły 10,4% zgłaszanych projektów. Analizując zapisy w zestawieniu, należy mieć na uwadze, że dotyczą one deklaracji zawartych w dokumentach, a nie realnych środków jakie organizacje pozyskały na ich wdrożenie.

¹⁶ Współpraca podmiotów biznesowych i organizacji pozarządowych. Aspekty prawno-podatkowe, s.31

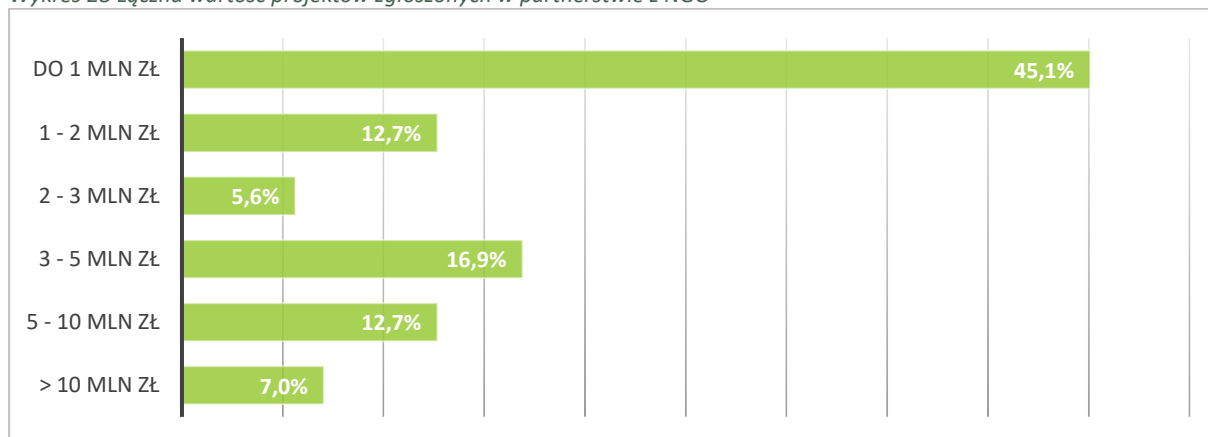
Biorąc pod uwagę projekty składane w partnerstwie, analizowanych dokumentów wynika, iż zdecydowaną większość stanowiły projekty o wartości do 1 mln zł (45,1%).

Wykres 27 Łączna wartość projektów z listy podstawowej zgłoszonych przez NGO

Źródło: opracowanie własne, analiza programów rewitalizacji N=84

Wykres 28 Łączna wartość projektów zgłoszonych w partnerstwie z NGO

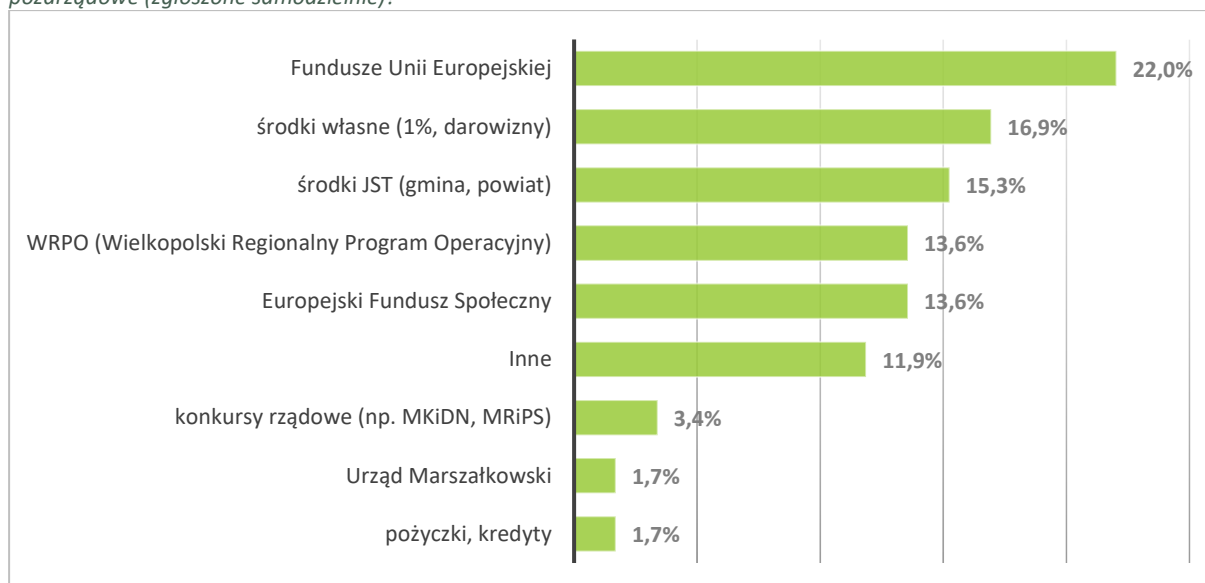
Źródło: opracowanie własne, analiza programów rewitalizacji N=24

Kolejnym aspektem analizy była weryfikacja źródeł dofinansowania dla przedsięwzięć zgłaszanych przez organizacje pozarządowe samodzielnie oraz w partnerstwie. W 22,0% przypadków projektów samodzielnie zgłoszonych przez organizacje pozarządowe, przewidywano ich realizację z funduszy europejskich. 16,9% zaplanowanych działań, zakładano sfinansować ze środków własnych NGO oraz 15,3% ze środków JST.

W przypadku projektów partnerskich głównym źródłem finansowania były środki JST (66,7% projektów), następnie środki EFS (40,9%), WRPO (39,3%) oraz fundusze europejskie (35,7%).

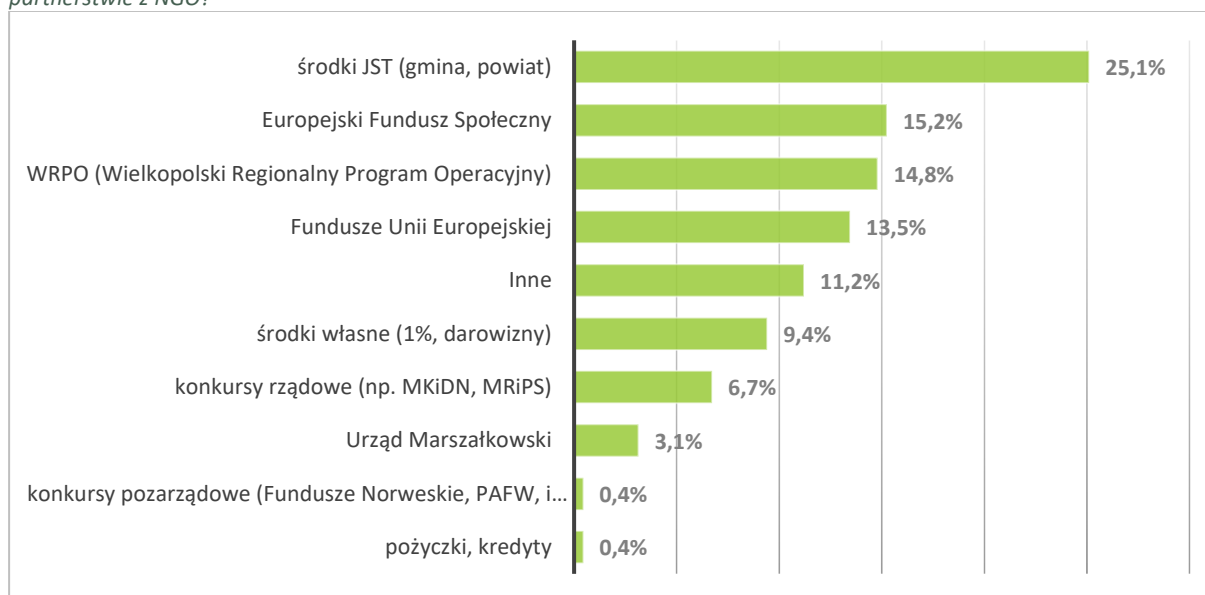
Podsumowując, **głównym źródłem finansowania dla przedsięwzięć rewitalizacyjnych są przede wszystkim środki zewnętrzne.**

Wykres 29 Jakie wskazano źródła finansowania działań rewitalizacyjnych założonych do realizacji przez organizacje pozarządowe (zgłoszone samodzielnie)?

Źródło: opracowanie własne, analiza programów rewitalizacji N=84

Wykres 30 Jakie wskazano źródła finansowania działań rewitalizacyjnych założonych do realizacji w ramach projektów w partnerstwie z NGO?

Źródło: opracowanie własne, analiza programów rewitalizacji N=84

Analiza dokumentów (GPR i LPR) w zakresie typów składanych projektów wskazuje, iż najpopularniejszym typem projektów składanych zarówno indywidualnie jak i w partnerstwach są projekty społeczne. Około 8% projektów składanych indywidualnie były to projekty środowiskowe w następnej kolejności (4%) techniczne i gospodarcze (4%). Wydaje się, że stosunkowo niski odsetek projektów zgłaszanych z zakresu technicznego i przestrzenno-funkcjonalnego może być związany ze słabą kondycją finansową organizacji – projekty tego typu zazwyczaj wymagają dużych nakładów finansowych.

Problemy i wyzwania udziału NGO w procesie rewitalizacyjnym

1	<p>Pierwszym problemem są różnice pomiędzy wyzwaniami rewitalizacyjnymi stojącymi przed dużymi miastami a małymi gminami wiejskimi – rewitalizacja w miastach i dużych miejscowościach różni się od rewitalizacji małych miast i wsi pod wieloma względami, od struktury przestrzennej poprzez stopień wewnętrznego zróżnicowania do liczby urzędników lub aktywne organizacje społeczne. Potrzeby artykułowane przez przedstawicieli organizacji pozarządowych są często agregowane na potrzeby tworzenia dokumentu rewitalizacyjnego, jednak ze względu na ograniczone środki finansowe pozostają często jedynie w sferze planistycznej. Problem pogłębia się w przypadku organizacji pochodzących z obszarów wiejskich. Pod względem społecznym, oczekiwania i potrzeby w zakresie rewitalizacji stale rosną, stąd tak ważne jest skuteczne poszukiwanie źródeł i optymalizacja wykorzystania środków finansowych w działaniach rewitalizacyjnych. Problem dotyczy zwłaszcza mniejszych miejscowości, o ograniczonych możliwościach budżetowych. W przeciwnym razie w wielu miejscowościach rewitalizacja nie będzie kojarzyła się z pozytywnymi zmianami społecznymi, ale raczej z zawiedzionymi nadziejami.</p>
2	<p>Współpraca z różnymi partnerami – problemy występują podczas koordynacji współpracy pomiędzy kilkoma podmiotami prowadzącymi działalność w różnych zakresach na danym obszarze rewitalizacyjnym. Inne podejście mają organizacje z branży związanej z przedsiębiorczością i rozwojem gospodarczym a inne instytucje pomocy społecznej.</p>
3	<p>Innowacyjne podejście – rewitalizacja stanowi przyczynek do wdrażania innowacyjnych działań i innowacyjnego podejścia związanego z działalnością społeczną. Dotyczy to popularnych obecnie innowacji społecznych (kluby integracji społecznej, centra integracji społecznej, spółdzielnie specjalne, projekty związane z samopomocą mieszkańców itp.) oraz innowacji w zakresie planowania i przekształcania miast i miasteczek (prototypowanie przestrzeni, włączanie mieszkańców w dyskusja na temat przekształceń, testowanie nowych rozwiązań takich jak woonerfs itp.). Problem związany jest z obawą przyjęcia takich mechanizmów ze względu na ryzyko komplikacji finansowych i organizacyjnych.</p>

3.2 Udział organizacji pozarządowych w procesach rewitalizacji 2014-2022. Wyniki badania ilościowego samorządów

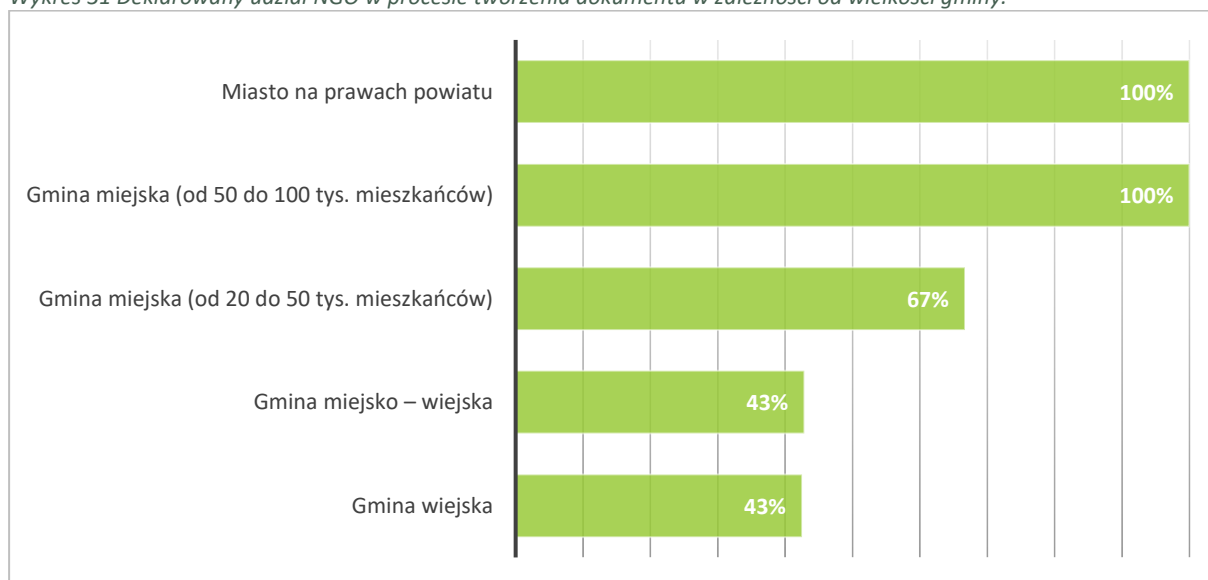
Prezentowane w rozdziale wyniki badania ilościowego samorządów, realizowane były za pomocą ankiety CAWI i CATI na próbie 143 samorządów, których programy rewitalizacji zostały wpisane na listę programów rewitalizacji Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego. W pierwszym etapie badania, każdy z JST otrzymał link z ankietą elektroniczną do samodzielnego wypełnienia. W kolejnym etapie badania, w celu zwiększenia liczby wypełnionych ankiet, ankieterzy kontaktowali się z przedstawicielami JST w celu uzupełnienia danych. Ostatecznie zrealizowano 88 ankiet, co odpowiada 62% JST posiadających programy rewitalizacji.

W badanej grupie zaledwie 45% JST (40 samorządów) deklarowało, że organizacje pozarządowe brały udział w tworzeniu, konsultowaniu lub realizacji programu rewitalizacji gminy. Dla porównania w analizowanych programach rewitalizacji, organizacje pozarządowe pojawiają się w ponad 60%

dokumentów na etapie konsultacji i około 50% na etapie wskazywania projektów rewitalizacyjnych i opiniowaniu dokumentów. Dość duży rozdziewiek między wynikami obu badań, może stanowić efekt długiego okresu jaki minął od momentu tworzenia dokumentów (momentu, w którym organizacje brały aktywny udział w procesie ich tworzenia) do chwili obecnej, a także realnie niewielkiego zaangażowania organizacji pozarządowych, w proces realizacji przyjętych w dokumentach planistycznych.

Z zebranych danych wynika, że im większy jest dany samorząd, tym większe jest prawdopodobieństwo udziału NGO w procesie tworzenia dokumentów. Stosunkowo najrzadziej udział organizacji notowany był w gminach wiejskich (43%) oraz miejsko-wiejskich (43%). Różnica ta wynikać może z realnego potencjału sektora pozarządowego w mniejszych samorządach (niewielka liczba organizacji, organizacje działające hobbystycznie etc.).

Wykres 31 Deklarowany udział NGO w procesie tworzenia dokumentu w zależności od wielkości gminy.

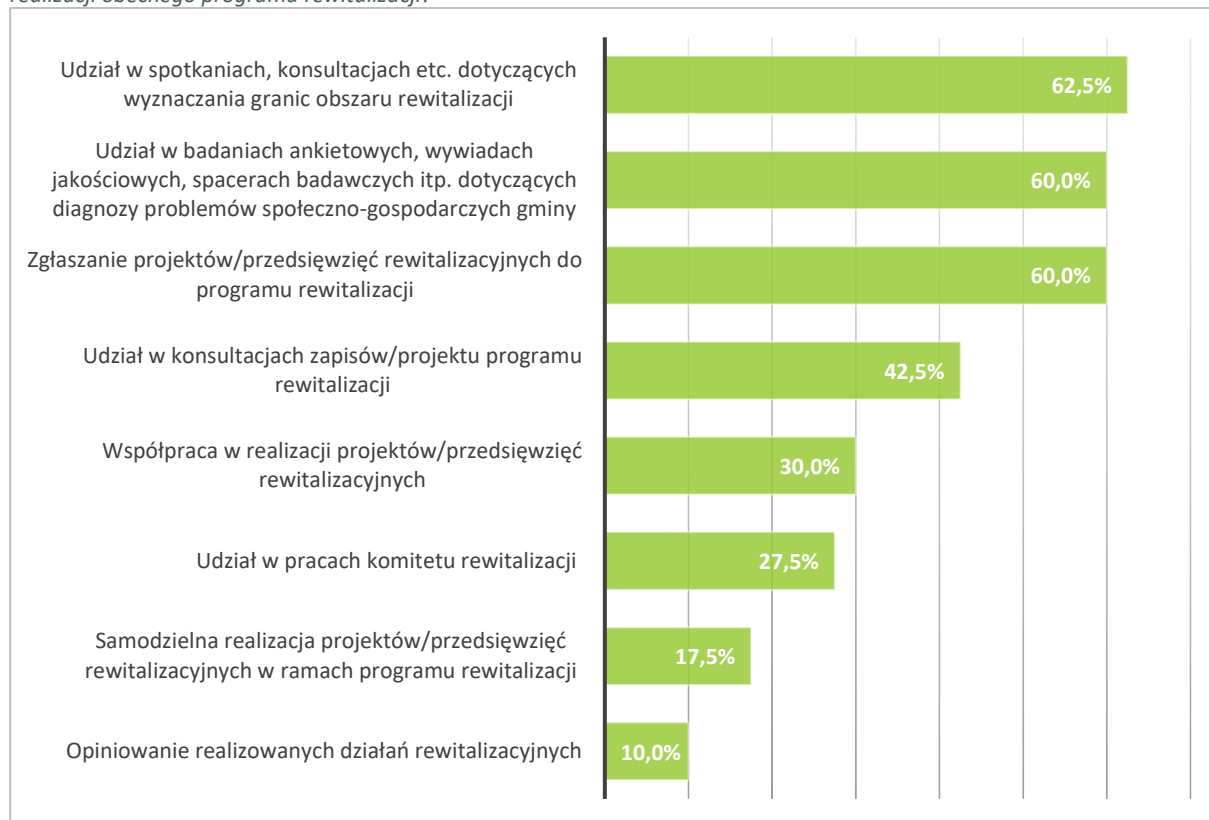
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania 88 JST z terenu województwa wielkopolskiego N=88

Z danych przekazanych przez 35 gmin wynika, że w procesie rewitalizacji aktywny udział w opracowywaniu programu rewitalizacji (włączały się w konsultacje społeczne, zgłaszały przedsięwzięcia rewitalizacyjne etc.) brało łącznie 156 podmiotów. Oznacza to, że w przeciętnej gminie aktywnie angażowały się mniej więcej 4 organizacje.

Najczęściej organizacje pozarządowe brały udział w procesach konsultacyjnych, badaniach ankietowych oraz zgłaszały propozycje przedsięwzięć rewitalizacyjnych (w każdym przypadku około 60% samorządów deklaruje ich aktywny udział). Zdecydowanie rzadziej włączały się w partnerską realizację przedsięwzięć rewitalizacyjnych (30%), lub ich samodzielnie realizację (17,5%). Z informacji tych wynika zatem, że organizacje są bardzo aktywne w początkowym etapie prac nad dokumentami

rewitalizacyjnymi – udział w konsultacjach, badaniach, opiniowaniu etc. Natomiast ich realny udział w realizacji założeń GPR/LPR jest sporadyczny.

Wykres 32 W jaki rodzaj działań rewitalizacyjnych włączyły się organizacje pozarządowe w Pani/Pana gminie w okresie realizacji obecnego programu rewitalizacji?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania 88 JST z terenu województwa wielkopolskiego N=40

O ograniczonym udziale organizacji pozarządowych w procesie rewitalizacji świadczą także kolejne dane uzyskane w trakcie przedmiotowego badania. Z danych tych wynika bowiem, że:

- 17 przedstawicieli badanych samorządów deklaroowało, że w ramach prac nad programem rewitalizacji organizacje pozarządowe przeciętnie zgłaszały od 2 do 4 przedsięwzięć rewitalizacyjnych (łącznie 72 przedsięwzięcia w 17 samorządach).
- 14 samorządów deklaroowało, że w programie rewitalizacji wpisane zostały średnio po 3 projekty partnerskie z organizacjami pozarządowymi.
- Zgłoszone przez organizacje lub we współpracy z organizacjami projekty, znalazły się w 16 gminach na liście projektów podstawowych, a w 13 na liście uzupełniającej.
- W badanej grupie tylko 9 gmin deklaroowało, że w puli projektów zgłoszonych przez organizacje pozarządowe znalazły się takie, które zostały do tej pory zrealizowane zgodnie z założeniami.
- Wśród zrealizowanych do tej pory projektów w badanych gminach (łącznie zadeklarowano zrealizowanie 53 projektów przez NGO lub projektów, w których NGO były partnerem), zaledwie 15 zrealizowanych zostało samodzielnie przez organizacje pozarządowe. Kolejnych

29 we współpracy z samorządem, 6 w ramach współpracy NGO-NGO i tylko 2 projekty zrealizowane w formule NGO-prywatny biznes.

- Zrealizowane do tej pory przez organizacje przedsięwzięcia, najczęściej mają wymiar społeczny, co pokrywa się z badaniami ogólnopolskimi (w 13 gminach zrealizowano 34 projekty tego typu), w drugiej kolejności realizowano projekty przestrzenno-funkcjonalne (w 4 gminach zrealizowano 5 takich projektów), oraz projekty dotyczące sfery technicznej (w 2 gminach zrealizowano 4 projekty).
- Zdecydowana większość organizacji pozarządowych realizuje projekty rewitalizacyjne ze środków JST (deklaracja 17 samorządów), w drugiej kolejności ze środków własnych (deklaracja 10 samorządów). W 5 samorządach NGO pozyskały dotacje z konkursów rządowych. Zaledwie 2 samorzady zadeklarowały, iż NGO z ich terenu pozyskały środki na realizację działań rewitalizacyjnych z WRPO.

Ze względu na ograniczoną skalę zaangażowania organizacji pozarządowych w procesy rewitalizacyjne, a w szczególności w realizację zaplanowanych w dokumentach przedsięwzięć, w kolejnych pytaniach ankiety, respondenci proszeni byli o określenie przyczyn tego stanu rzeczy.

Do problemów, które najczęściej napotykają organizacje pozarządowe w ramach realizacji projektów rewitalizacyjnych, badane osoby zaliczyły:

- trudności ze zdobywaniem środków na działania rewitalizacyjne,
- trudności w pozyskiwaniu środków na działalność bieżącą / realizację zadań statutowych,
- brak środków na zapewnienie finansowego wkładu własnego,
- brak dostępnych źródeł zewnętrznych finansowania zaplanowanych działań,
- brak środków na wynagrodzenia,
- braki sprzętu i wyposażenia.

Natomiast próbując udzielić odpowiedzi na pytanie o to, dlaczego organizacje pozarządowe nie angażowały się w działania rewitalizacyjne w gminie, respondenci wskazywali na:

- Brak wiedzy czym jest rewitalizacja i jakie można uzyskać efekty, niski poziom kadrowy organizacji.
- Organizacje pozarządowe działające na naszym terenie nie mają wiedzy na temat rewitalizacji. Ich działania skierowane są na inne rodzaje zadań.
- Organizacje pozarządowe nie interesowały się tym tematem.
- Mimo prowadzenia ogólnodostępnych konsultacji społecznych podczas opracowania LPR organizacje pozarządowe nie przedstawiły swoich projektów. Taki stan rzeczy może wynikać

z faktu braku czasu jak i odpowiednich kadr w samych organizacjach oraz braku zrozumienia tematyki rewitalizacji.

- Były to działania nowe. Część organizacji działa na wsiach a wytyczony obszar rewitalizacji obejmuje 3 osiedla w mieście. Ponadto część działaczy ngo pełni kilka funkcji np. jest prezesem i sołtysem. W tej sytuacji w proces konsultacji ta osoba włączała się jako sołtys.

Z wypowiedzi wynika zatem, że przeszkodą w realizacji przedsięwzięć rewitalizacyjnych przez NGO jest zarówno brak środków na tego typu przedsięwzięcia, jak i brak wiedzy na temat rewitalizacji oraz ogólne niskie zainteresowanie sprawami gminy. Informacje te wydają się potwierdzać dane zaprezentowane w pozostałych rozdziałach niniejszej ekspertyzy.

3.3. Zaangażowanie organizacji pozarządowych w rewitalizację – wyniki badania ilościowego organizacji pozarządowych z terenu Wielkopolski

Kolejnym etapem badań związanych z opracowaniem ekspertyzy, było badanie prowadzone wśród organizacji pozarządowych, które realizowały przedsięwzięcia rewitalizacyjne. Trudność w realizacji badania polegała na tym, że konieczne było opracowanie bazy kontaktowej do organizacji pozarządowych zaangażowanych w procesy rewitalizacyjne w gminach województwa wielkopolskiego. Lista organizacji wytypowanych do udziału w badaniu powstała o wyniki badania ankietowego przeprowadzonego wśród wielkopolskich samorządów, które potwierdziły ich udział w realizacji zadań wpisanych w GPR/LPR. W ten sposób powstała baza kontaktowa, na której znalazło się około 70 podmiotów, dla których udało się ustalić dane kontaktowe – adres e-mail, lub numer telefonu.

Do każdego z podmiotów z listy skierowana została ankieta elektroniczna, z prośbą o samodzielne wypełnienie ankiety. Ze względu na mały zwrot wysłanych ankiet oraz częściowo nieaktualne dane kontaktowe widniejące w spisach internetowych NGO, badanie uzupełniono o badanie telefoniczne. Ostatecznie, mimo wielu prób dotarcia do respondentów, ankieterom udało się w pełni zrealizować zaledwie 17 ankiet (z zakładanych 30). Część respondentów wprost odmawiała udziału w badaniu, ze względu na brak czasu, jego nieobligatoryjność, lub mocno ograniczone zaangażowanie w procesy rewitalizacji. Dlatego prezentowane w rozdziale dane, mają charakter wyłącznie poglądowy.

Spośród badanych organizacji, zdecydowana większość (15) prowadzi działalność wyłącznie na terenie gminy lub powiatu. W większości przypadków są to organizacje, które utrzymują się z dotacji samorządowych (7), dotacji innych grantodawców (7), składek członkowskich (6), darowizn (6), lub dotacji rządowych (4). Zaledwie 3 z badanych podmiotów wśród źródeł dochodów wymieniały dochody z działalności gospodarczej lub odpłatnej.

Do najczęstszych obszarów działalności badanych podmiotów należą:

- pomoc społeczna – 7,
- oświata i edukacja – 7,
- kultura i sztuka – 6,
- rozwój lokalny – 6.

Badane organizacje pozarządowe w większości deklarują, iż zgłaszały samodzielnie projekty rewitalizacyjne, lub brały udział w ich realizacji. Mniej więcej połowa z nich, brała także udział w badaniach ankietowych, wywiadach jakościowych, spacerach badawczych itp. dotyczących diagnozy problemów społeczno-gospodarczych gminy, lub udział w spotkaniach, konsultacjach etc. dotyczących wyznaczania granic obszaru rewitalizacji. Zaledwie 1/4 respondentów deklarowała czynny udział organizacji w pracach komitetu rewitalizacji.

W większości badanych przypadków, respondenci deklarowali samodzielne zgłoszenie przez organizację kilku (1-3) projektów rewitalizacyjnych. Część z nich zgłaszana była w ramach partnerstw z samorządem. Na poziomie deklaracji, większość zgłoszonych przedsięwzięć zrealizowana została samodzielnie, lub we współpracy z samorządem. W pojedynczych przypadkach zgłaszano realizację przedsięwzięć rewitalizacyjnych we współpracy z innymi organizacjami. Żaden z badanych podmiotów, nie zrealizował przedsięwzięcia z przedstawicielami sektora biznesowego.

W odpowiedzi na pytanie o to z jakich środków organizacja realizowała działania rewitalizacyjne (samodzielnie lub w partnerstwie), najczęściej wskazywano środki samorządowe, środki własne oraz środki z konkursów dotacyjnych ogłaszanych przez Urząd Marszałkowski lub poszczególne ministerstwa.

Odpowiadając na pytanie o to, jakie problemy związane z bieżącym funkcjonowaniem najczęściej napotykały organizacje pozarządowe na terenie gminy, respondenci wskazywali na:

- brak środków na wynagrodzenia kadry (9),
- brak środków na zapewnienie finansowego wkładu własnego (8),
- trudności w pozyskiwaniu środków na działalność bieżącą / realizację zadań statutowych (7),
- braki sprzętu i wyposażenia (6).

Wyniki te korespondują w dużej mierze, z opiniami na temat stanu i potencjału sektora NGO w gminach, wyrażanymi przez uczestników badania JST realizujących zadania rewitalizacyjne.

Do powodów, które zdaniem badanych osób wpływają na to, że organizacje pozarządowe nie pozyskują środków zewnętrznych na realizację działań, zaliczono:

-
- konieczność zapewnienia finansowego wkładu własnego (12),
 - niski poziom środków przeznaczony na dofinansowanie wielu projektów (10),
 - skomplikowane procedury składania i rozliczania wniosków o dotacje (9),
 - brak wiedzy/umiejętności w zakresie pisania wniosków o dofinansowanie działań (6),
 - niejasne kryteria oceny wniosków (6).

Natomiast wśród powodów, które zdaniem badanych wpływają na ograniczone zainteresowanie organizacji pozarządowych w działania rewitalizacyjne w gminie, zaliczono:

- „Duży wkład pracy w realizację projektów i nieadekwatne dofinansowanie, problemy z utrzymaniem organizacji z dotacji, problemy z pozyskiwaniem funduszy na rozwój organizacji, co przeszkadza w dostosowaniu się do wymogów nowoczesnego odbiorcy”,
- „Brak czasu, brak nowych liderów społecznych i wypalenie dotychczasowych liderów, trudność w pozyskiwaniu środków zewnętrznych, a jeśli takie środki już są - problem z ich rozliczeniem i realizacją projektów społecznych”,
- „Kluczowym problemem jest brak ogólnogminnego komitetu rewitalizacyjnego. W tym wypadku działanie to leży po stronie organu wykonawczego, który powinien być otwarty na kooperację z innymi podmiotami. Powodem zamknięcia na kooperację i dyskusję może być obawa o własną pozycję”,
- „Brak zaangażowania samorządu we współpracę z powodu obawy, że organizacja będzie wystawiać swoich kandydatów w wyborach samorządowych”,
- „Wiele problemów jest z tym związanych, organizacje nie potrafią często współpracować z instytucjami publicznymi, albo nie ma chęci ze strony organizacji”.

Z perspektywy badanych organizacji pozarządowych można wskazać, że wśród kluczowych przeszkód składających się na ograniczone zaangażowanie w proces rewitalizacji, zaliczyć można zarówno ograniczony potencjał wielu organizacji pozarządowych (problemy z bieżącym funkcjonowaniem, braki kadrowe, trudności finansowe), ale także brak środków dedykowanych na działania rewitalizacyjne dla organizacji pozarządowych. Wiele z nich mimo wyrażanych chęci, nie jest w stanie pozyskać funduszy na realizację zgłaszanych przedsięwzięć. Organizacje najprawdopodobniej wymagają wsparcia w zakresie wnioskowania o dotacje, ale także i ich rozliczania. Z przedstawionych relacji wynika także, że problemem we włączeniu organizacji w procesy zmian w gminie, może być także słaba jakość współpracy lokalnego samorządu z podmiotami społecznymi.

3.4 Udział organizacji pozarządowych w procesach rewitalizacji 2014-2022. Wynik badania jakościowego samorządów

Rewitalizacja w obszarze aktywności samorządów stanowi obecnie jeden z ważniejszych tematów. Łączy bowiem partycypację z optymalizacją działań na rzecz wykorzystania posiadanego przez społeczność kapitału. Ożywianie, czy też przywracanie do życia staje się w działaniach rewitalizacyjnych zarówno narzędziem jak i celem. Aby realizacja przebiegała efektywnie konieczne jest zaangażowanie w następujące po sobie działania możliwie jak najpełniejsze spectrum interesariuszy: mieszkańców, wolontariuszy, samorządu, biznesu i NGO. Przynajmniej takie są teoretyczne założenia rewitalizacji, ponieważ jak wynika z przeprowadzonego badania, praktyka bywa zgoła inna.

Realizacja działań w obszarze rewitalizacji, pomimo intencjonalnego zaangażowania zróżnicowanych grup interesariuszy i postulowaną współpracę międzysektorową jest domeną administracji samorządowej, co wynika z przepisów oraz zakresu odpowiedzialności i podziału zadań. Urzędnicy szczebla gminnego są odpowiedzialni zarówno za procedowanie przygotowań do opracowania programu rewitalizacji, jak również działania na rzecz aktywności i partycypacji obywatelskiej jak również realizację wyznaczonych priorytetów i osiągnięcie celów. To bardzo szeroki i wymagający zakres obowiązków, również bardzo zróżnicowany.

W kontekście tematu przewodniego badania, jakim jest rola organizacji pozarządowych w procesie rewitalizacji, istotne jest nie tylko zrozumienie idei rewitalizacji, ale także potrzeb i pomysłów związanych z wykorzystaniem funduszy na rewitalizację, przez gminy. Pierwsze podrozdziały przedstawiają w sposób skrótowy problematykę obszarów rewitalizacji w gminach i priorytety na jakich koncertują się samorządy wyłaniając obszary rewitalizacji. W dalszej części zaprezentowano najczęstsze koncepcje rewitalizacyjne, które w dużym stopniu związane są z inwestycjami w zakresie doposażenia i przekształcenia przestrzeni publicznych. W tym świetle rysuje się także obraz tego, w jaki sposób i czy realne w ogóle jest szerokie zaangażowanie organizacji pozarządowych w procesy rewitalizacji gmin.

Kto w praktyce zajmuje się rewitalizacją w gminie

W każdej z gmin osoba udzielająca informacji była zaangażowana w program rewitalizacji – co ważne: każda inaczej. Oznacza to, że trudno jest urzędnikom wymieniać między sobą doświadczenia w realizacji, bo każda gmina ma nie tylko swoją specyfikę w zakresie kapitału ludzkiego i społecznego, ale również w zakresie struktury organizacyjnej urzędu. Najczęściej pada wyjaśnienie: „Mała gmina, a więc stanowiska łączone” uzupełnione stwierdzeniem: „po części”. Z rozmów wynika, że rewitalizacja najczęściej staje się domeną urzędników zatrudnionych w:

- a. dziale zajmującym się funduszami,

- b. referacie odpowiedzialnym za pisanie, realizowanie i rozliczenie projektów,
- c. dziale obsługi inwestorów,
- d. oddelegowanych do powołanego przez organ wykonawczy zespołu ds. rewitalizacji,
- e. dziale zajmującym się pomocą NGO i innym jednostkom.

Urzednicy wskazują, iż ich zakres działań związanych z rewitalizacją jest jednym z kilku obszarów, bywa też, że kogoś zastępują (np. osobę przebywającą na zwolnieniu lekarskim), bądź też ich zaangażowanie to skutek zatrudnienia w urzędzie/dziale na etapie, gdy program już był wdrażany, a zatem są odpowiedzialni za jakiś konkretny obszar, fragment realizacji, i nie podejmują się ani oceny całości działań ani prób włączania osób i podmiotów na poszczególnych etapach, co w praktyce wygląda m.in. tak: „nie zajmuje się bezpośrednio rewitalizacją, zajmuje się funduszami – zajmuje się sprawozdawczością. A więc również działaniami z zakresu programu”. Równocześnie – jak wyjaśnia jeden z respondentów – bywają sytuacje, gdy urzędnik „zajmuje się ... wszystkim; referat obsługi inwestorów, zajmuje się pozyskiwaniem funduszy, promocją, stroną internetową, poniekąd rewitalizacją też”. W wyjątkowych sytuacjach urzędnicy tworzą zespół zajmujący się zagadnieniem rewitalizacji na każdym etapie jego realizacji, mając tym samym możliwość ewaluacji on going i bieżącej działań naprawczych czy wzmacniających.

Rewitalizacja – obszary i przyjęte koncepcje działań w gminach

Większość respondentów wskazywała, iż **programy rewitalizacyjne** częściej opracowane są w oparciu o ustawę o samorządzie gminnym, co wynika z większej elastyczności i mniejszego progu wymagalności wobec założonych planów i ich realizacji na etapie przygotowywania programu. Jak wyjaśnia jedna z respondentek: stworzono „Lightowy program – bo na podstawie ustawy o samorządzie. Programy rewitalizacyjne w oparciu o ustawę o rewitalizacji są dla dużych miast, a nie małych gmin. Inne problemy przestrzenne, społeczne, inna specyfika ludzi i odpowiedzi na problemy; nie da się tego ujednolicić pomiędzy dużymi jednostkami a małymi wioskami”.

Z wypowiedzi respondentów wynika, iż **obszary rewitalizacji i ich specyfika** są tak różnorodne, jak gminy na terenie których się znajdują. Choć wskazać można kilka obserwowalnych tendencji dotyczących kierunków podejmowanych interwencji, a tym samym – wyznaczania miejsca ich realizacji. Poniżej zaprezentowano typologię obszarów wspieranych w ramach rewitalizacji oraz problemów jakie napotykają gminy w trakcie realizacji założonych działań.

A. Starówka albo „drugi brzeg” czyli gmina miejska:

- starówka, centrum miasta, jako jeden z kluczowych obszarów uwzględnianych wsparciem w programach;

- obszar postindustrialny, z uwzględnieniem zabudowy mieszkalnej sprzed II wojny lub starszej w otulinie centrum lub okolicy rzeki;
- „drugi brzeg” czyli część miasta leżąca po drugiej stronie rzeki w stosunku do centrum rozumianego jako miejsce zlokalizowania kluczowych instytucji: urzędów, poczty, szkoły czy stref rekreacji miejskiej; często to miejsce będące dawniej samodzielną jednostką – bywa, że wiejską lub mikrokosmosem: np. dawnym folwarkiem czy zakładem produkcyjnym (fabryką) budowanym z otoczeniem socjalnym: osiedlem dla robotników, boiskiem i szkołą, etc. Te obszary cechuje duże poczucie tożsamości lokalnej a tym samym odrębności (lub wykluczenia).

B. Problem nieadekwatności, czyli gmina wiejska:

W przypadku gmin wiejskich dużą wątpliwość wśród urzędników budzi zasadność dostosowywania działań do założeń rewitalizacji planowanych jako inicjatywy w przestrzeni miejskiej. Urzędnicy wskazują na programy typu: fundusz odbudowy wsi jako najbardziej adekwatne. Schemat stosowany w gminach wiejskich najczęściej obejmuje rozwiązania polegające na wyznaczeniu obszaru w sołectwie będącym siedzibą gminy oraz wskazanie jeszcze jednej miejscowości, najczęściej z jakiegoś powodu zmarginalizowanej (liczebność, teren po PGR, wykluczenie komunikacyjne, infrastruktura stanowiąca pozostałość po zakładzie produkcyjnym). W praktyce na wyznaczonym obszarze znajduje się „siedziba urzędu gminy, szkoła, przedszkole, kościół, sklepy. Centrum gminy – GOPS, poczta, bank, sklepy spożywcze. „Wiejskie centrum handlowe”, w którym z przyczyn praktycznych i biznesowych wszystko jest w jednym miejscu. Tu prędzej czy później każdy mieszkaniec musi się pojawić. Rewitalizacja w gminach wiejskich obejmuje zatem centrum gminy oraz obszary najistotniejsze dla całej lokalnej społeczności.

C. Centrum – czyli miasto jako dominanta w gminach miejsko-wiejskich.

W przypadku gmin miejsko-wiejskich rewitalizacja realizowana jest w ośrodku miejskim (siedziba gminy) z uwagi na tendencję do koncentracji oferty społeczno-kulturalnej w centrum gminy. Tłumaczone to jest najczęściej faktem, że „tutaj i tak wszyscy dojeżdżają”. Jak wyjaśnia jeden z esponentów: „wzięto pod uwagę takie wskaźniki jak przestępczość, liczba pobieranych zasiłków, kanalizacja, uczniowie z problemami (brak promocji do kolejnej klasy). Być może dlatego, że tam jest pałac, który wymaga remontu i przedszkole, które wymaga remontu, I urząd. To centrum gminy, które wymaga odświeżenia”.

D. „Drugi podobszar” czyli peryferia gminy.

Istotnym kryterium jest również relatywnie niska liczebność mieszkańców w miejscowościach na terenie których wyznaczono „drugi” podobszar. Miejscowości te często stanowią zaplecze dla lokowania w pustostanach stanowiących własność gminy znajdujących się na ich terenie np. mieszkań socjalnych. Rezultat może być odwrotny od zamierzonego, jako że taka polityka zdaniem urzędników potęguje efekt wykluczenia i pogłębia spadek atrakcyjności miejsca. Jeden z respondentów wyjaśnia to następująco: „Powierzchniowo prawie to samo. Zabudowa i zagospodarowanie – skrajnie różne. Miasto – centrum wszystkiego. We wsi – w skrócie nie ma nic. Kiedyś była szkoła – dziś mieszkania komunalne”.

E. „Martwy rynek” – czyli zmiana stylu życia.

Dawniej centrum miasta, czyli rynek i okolice, to przestrzeń wymiany: ludzi, poglądów, towarów, usług. I miejsce spędzania czasu wolnego. Zmiany, jakie zaszły w realizacji strategii życiowych Polaków wpłynęły również na sposób korzystania z przestrzeni miejskiej. Urzędnicy wskazują na wyludnianie się centrum, a wskazywane są najczęściej trzy powody:

- konkurencja w postaci oferty centrów handlowych położonych często w oddaleniu od rynku i Starówki;
- problemy z miejscem do parkowania,
- bezpieczeństwo.

Dlatego też w przypadku działań rewitalizacyjnych konieczne jest, jak wskazują respondenci: „Skupienie wokół starego miasta i terenów przyległych. W połączeniu z tkanką budowlaną – konieczność przebudowy, bo te obiekty przestały pełnić dawne funkcje, konieczne zmiany”. Ciekawą refleksją w kontekście starówki podzielił się kolejny respondent: „Dzisiejsza starówka to typowe centrum dawnej. Gdy odkryto złoża miasta zaczęło rozwijać się w tamtym miejscu i tam są skupione ośrodki kultury, baseny; część starsza, Starówka, zaczęła się wyludniać. Młodzi ludzie zaczęli uciekać; pewne zmiany nastąpiły, gdy rozpoczęto inwestycje dedykowane klasie średniej”. Ważnym argumentem jest również następująca wskazówka: „Czynnik społeczny kuleje – popołudniami i wieczorami ludzie boją się chodzić tutaj; gdy instytucje i urzędy są nieczynne, mało ludzi się tutaj kręci”.

F. Priorytet: Mieszkańcy.

W trakcie badań wyszczególniono takie gminy, gdzie działania rewitalizacyjne związane są ze stopniem degradacji społecznej rozumianym również w kontekście braku czegoś, co może być atrakcyjne. Często jednak, jeśli taki element się nie pojawia respondenci wskazują, że „warto to stworzyć”. Jeden

z uczestników badania wyjaśnia ten problem następująco: „W co należy angażować siły? Mniej w części uzbrojenia w infrastrukturę (bo dziś gminy miejskie najczęściej już takową mają), bardziej w elementy budowlane związane z degradacją obiektów i dysfunkcją rodzin”. Podobny punkt widzenia prezentuje kolejny respondent, wskazując na priorytet, którym jest „odnowienie przestrzeni dla mieszkańców; turystów nie będziemy mieli, bo nie mamy nic atrakcyjnego dla nich”. Dlatego w opinii większości respondentów należy realizować strategię polegającą na tworzeniu takiej gminy, w której sami mieszkańcy chcą spędzać czas, czego przykładem jest wskazywana przez rozmówcę: „Rewitalizacja parku – odnowa; w ten sposób powstaje miejsce przyjazne mieszkańcom służące różnorodnym aktywnościom, i Mieszkańcy chcą tu być”.

Podsumowując: zasadnicze problemy i konteksty, stanowiące priorytet w działaniach rewitalizacyjnych w opinii respondentów to przede wszystkim:

- niewystarczająca oferta spędzania wolnego czasu,
- bezrobocie,
- starzenie się społeczeństwa,
- wykluczenie społeczne,
- elementy związane z rozwojem przedsiębiorczości,
- wskaźniki uzyskane dzięki policji czy OPS – wskazujące na przestępczość, chuligaństwo, zasiłki czy przemoc i rodziny dysfunkcyjne.

Jakie wobec powyższego przyjęto koncepcje działań naprawczych? Próba odpowiedzi na to pytanie zaprezentowana została w kolejnych podrozdziale.

Kluczowe działania rewitalizacyjne – najczęstsze pomysły

Aby uchwycić specyfikę działań w gminach, warto zwrócić uwagę na tendencje w działaniach rewitalizacyjnych. Zapytano respondentów, jakie kluczowe przedsięwzięcia przewidziano do realizacji na terenie objętym rewitalizacją? Z wypowiedzi wyłaniają się następujące kierunki:

a. Zadania inwestycyjne:

Cel działania w zakresie rewitalizacji, jeden z respondentów definiuje następująco: „rewitalizacji podejmujemy się dlatego, by poprawić infrastrukturę – i by mieć możliwość skorzystania z funduszy zewnętrznych”. Priorytetem w takich sytuacjach są remonty budynków przeznaczonych docelowo na miejsca użyteczności publicznej:

- pałace,

-
- przedszkola,
 - zabytkowe budynki przy centralnych placach i kluczowych miejscach.
 - ośrodek zdrowia,
 - obszary przy placówkach urzędowych.

Osobnym tematem są inwestycje nowe w obszarach już zagospodarowanych, czego przykładem są popularne dziś (i często oczekiwane przez mieszkańców) ścieżki rekreacyjne i komunikacyjne. Dlatego jednym z działań jest: „Poprawa bezpieczeństwa ruchu poprzez budowę ścieżek rowerowych”. Temat ten pojawia się w większości gmin w różnych formach i sposobach realizacji.

b. Zadania animacyjne:

Kolejna z koncepcji najczęściej stosowanych dąży do tworzenia miejsca spotkań. Przykładowe inwestycje jakie wymieniali respondenci to:

- budowanie placu wielopokoleniowego/strefa wielopokoleniowa;
- Kluby dla mieszkańców w obiektach poddanych remontom w ramach działań rewitalizacyjnych, np. kluby seniora, świetlice środowiskowe, UTW, Centrum Wolontariatu, Centrum NGO.

c. Zadania hybrydowe:

Następna z koncepcji działań rewitalizacyjnych to zmiana sposobu użytkowania lub adaptacja infrastruktury (często zabytkowej). Działania podejmowane przez gminy mają na celu ożywienie obszaru poprzez zmianę przeznaczenia placówki: albo już wygaszonej albo takiej, która może być zrestrukturyzowana, co – jak wyjaśnia respondent: „wymaga zmiany dotychczasowych funkcji tych obiektów na pewne działania pozwalające uzewnętrznić potencjał” np.:

- przebudowa szkoły na budynek komunalny,
- trzy obiekty/przestrzenie: plac rynku + szkoła + centrum usług społecznych i działalności NGO. Umożliwia to stworzenie cyrkulacji usług a tym samym dynamikę uczestników – będących często równocześnie animatorami, uczestnikami działań i beneficjentami oferty,
- zlikwidowane gimnazjum przebudowane na multi-bibliotekę,
- przywrócenie płyty rynku do czasów świetności sprzed II Wojny Światowej – dawniej jarmarki, dziś: przywrócenie płyty rynku małej i średniej przedsiębiorczości. Pozostawienie funkcji parkingowej – mieszkańcy przyjeżdżają tam, gdzie mogą zaparkować. Szansa na lokalizację małych straganów i scen, imprez – miejsce spotkań, żyjące, nie tylko ciąg komunikacyjny;
- budynek przebudowany na CUS OSP – mają być tam świadczone usługi rehabilitacyjne, społeczne oraz mieszkania dla osób potrzebujących. Co-working dla NGO,

- inkubator aktywności kulturalnej (zabytkowy budynek wpisany do rejestru), przeznaczony na zajęcia, integrację społeczną mieszkańców.

W założeniach ustawowych i doświadczeniach praktycznych, warunkiem koniecznym skuteczniejszej realizacji działań jest kompleksowe podejście do tematu, czyli potraktowanie obszarów jak system naczyń powiązanych. Aby działania zakończyły się sukcesem, ważną kwestią jest sprzyjająca lokalizacja czyli np. „budynki w bliskim sąsiedztwie, integracja, przenikanie funkcji instytucji” – wyjaśnia jeden z respondentów. Oprócz powyższego, ważnym czynnikiem jest skuteczność działań całego urzędu, nie tylko jednostek odpowiedzialnych za program rewitalizacji. Jednocześnie respondenci wyjaśniają, że w całym przedsięwzięciu ważny (a czasem kluczowy) jest aspekt finansowy: „Działania zostały podjęte – w większości mocno uwarunkowane pozyskaniem środków zewnętrznych – czy UE czy krajowych”. Finansowanie zewnętrzne rewitalizacji i możliwość pozyskiwania środków na inwestycje, jest jednym z najważniejszych wątków rewitalizacji w gminach w ogóle, bowiem, co wyjaśnia kolejny rozmówca, tłumacząc specyfikę realizacji projektów: „Miękkie da się zrobić z własnych, bo są mniej kosztowne, a inwestycyjne – nie”. Parafrazując przytoczoną wypowiedź, część gmin podejmuje się działań rewitalizacyjnych głównie dlatego, gdyż upatruje w nich możliwości pozyskiwania środków na inwestycje, których samodzielnie z budżetu gminy nie byłyby w stanie samodzielnie zrealizować.

Rola trzeciego sektora w rewitalizacji

Jaka zatem była rola trzeciego sektora w procesie zmian rewitalizacyjnych? Pytanie nasuwa się niemal samoistnie po konkluzji dotyczącej projektów tzw. miękkich, które stanowią w wielu obszarach domenę NGO, z uwagi na elastyczność, działania pasjonackie i kreatywność w podejmowanych aktywnościach.

Z wypowiedzi respondentów wynika, iż stopień zaangażowania przedstawicieli NGO jest stosunkowo niewielki, co w zasadzie urzędników nie dziwi. Dlaczego? Celnie wyjaśnia to jedna z respondentek: „Organizacje przy tworzeniu samego programu brały udział, ale przy realizacji – nie powiedziałabym, aby czynnie się angażowały. Rewitalizacja toczy się torem urzędowym. Robimy inwestycje, ta infrastruktura jest robiona dla mieszkańców”. A NGO? Stan ten doskonale ilustruje następująca wypowiedź: „Są widoczne – generalnie działają. I OSP, i KGW – działają, biorą udział w konkursach kulinarnych, wyjazdach”.

Czy faktycznie tak jest również w pozostałych gminach? Z zebranych informacji wynika, że jest to typowa sytuacja w zakresie działań rewitalizacyjnych. Na pytanie o **typy aktywnych organizacji pozarządowych w gminie**, respondenci wskazują najczęściej na:

a. KGW,

b. OSP,

c. kluby piłkarskie

d. organizacje pasjonackie (hobbystyczne): rekrutujące się z grona osób preferujących określony sposób spędzania czasu; nie są to organizacje których członkowie chcą docelowo profesjonalizować swoje NGO; przykładem mogą być kluby rowerowe czy motocyklowe, grupy biegowe, kluby książki etc.

e. organizacje zadaniowe (zależne) – czyli takie, które zostały powołane w celu wspierania instytucji samorządowej, ponieważ ich istnienie ułatwia:

- pozyskiwanie funduszy z puli środków dedykowanych NGO (np. ścieżki konkursowe, darowizny),
- realizowanie zadań wspieranych ciekawszą, rozbudowaną ofertą (np. zajęcia w godzinach popołudniowych, większa pula godzin, możliwość zatrudnienia dodatkowych specjalistów, etc.),
- ominięcie formalnych wymogów instytucji realizujących podobne działania.
- podmioty takie powstają najczęściej jako instytucje wspierające placówki edukacyjne, ośrodki pomocy społecznej oraz wsie.

Najczęstsze obszary aktywności sektora pozarządowego w gminach, wymienione przez respondentów:

- a. organizacja dożynek,
- b. turniejów sportowych,
- c. amatorskie opracowanie monografii gmin,
- d. działania na rzecz osób zależnych, w tym osób z niepełnosprawnościami czy osób starszych.

Wyszczególnione typy organizacji zatem w ograniczonym stopniu mogą angażować się w szerokie działania rewitalizacyjne. Ich potencjał i zakres działania, najczęściej może zostać wykorzystany w celu uzupełnienia działań gminy. Rzadziej są one w stanie podjąć się samodzielnej realizacji zadań rewitalizacyjnych, a w szczególności pozyskania środków finansowych (poza środkami gminy) na ich wdrożenie.

Współpraca międzysektorowa w ramach rewitalizacji

Przy tworzeniu programu rewitalizacji oraz jego realizacji współpraca międzysektorowa stwarza wiele możliwości, usprawniając równocześnie działania i wzmacniając rezultaty. Czy zatem włączanie NGO w proces rewitalizacji jest realizowane? I Jak przebiega?

Jeden z respondentów wyjaśnia: „Uważam, że angażowanie NGO nie zawsze ma sens. To jest możliwe, gdy w JST jest konkretna osoba, która ma za zadanie realizację programu rewitalizacji w obszarze działań NGO i to egzekwowała. Jeśli to jest robione pod kątem infrastruktury – to nie”. Dlaczego organizacje pozarządowe nie są skuteczne w działaniach infrastrukturalnych – wyjaśnia kolejny respondent, który uważa, że „duże projekty ciągnie JST” – co znajduje potwierdzenie w GPRach i LPR-ach gmin objętych badaniem. Zdecydowana większość projektów z listy podstawowej i większość z rezerwowej to projekty realizowane przez JST. Sporadycznie z partnerstwem z NGO, a jeśli nawet, to NGO nie są na tyle samodzielne, by móc być liderem lub faktycznym, równorzędnym partnerem w działaniu.

Respondenci wskazują na kolejne **etapy przygotowywania działań rewitalizacyjnych** w gminie w kontekście zakładanych działań partycypacyjnych z udziałem NGO, czego przykładem mogą być następujące wypowiedzi, obrazujące sytuację w większości gmin objętych badaniem:

I. Etap wyznaczenia obszaru rewitalizacji:

„Duże problemy, jeśli chodzi o konsultacje społeczne – były spotkania, organizowane poza urzędem, w punkcie, gdzie był dobry dojazd, zapraszane konkretnie osoby: nauczyciele, radni, sołtysi, NGO – nikt nie był zainteresowany” – raportuje zapytany urzędnik.

II. Etap zgłaszania inicjatyw:

„Gdy dochodziło do projektów – zaczynała się „lista marzeń” ludzi. Były to marzenia również z obszarów nie objętych obszarem rewitalizacji. Finalnie urząd gminy musiał sam wymyślać przedsięwzięcia”. Potwierdza to kolejna wypowiedź: „Jedynie na etapie propozycji – jest dużo chętnych”, oraz: „na etapie konstruowania LPR NGO zgłosiły działania”.

III. Etap realizacji projektów:

„Same NGO niekoniecznie wyciągały ręce, by w rewitalizacji uczestniczyć” – twierdzi jeden z respondentów, kolejna osoba dodaje: „Nikt nie przychodził – ani na etapie wytyczania, ani realizacji”. „A potem jest zarzut, że „urzędasy tworzą program” – z rezygnacją konkluduje jeden z rozmówców. I jeszcze jedna wypowiedź: „Mieliśmy działania, które mogły robić NGO – np. zajęcia dla mieszkańców które mogły robić NGO zajmujące się sportem, a są takie. Nikt nie podjął rękawicy”.

Respondenci starają się wyjaśnić, z jakiego powodu ich zdaniem organizacje pozarządowe wykazują niewielkie zaangażowanie w realizację działań rewitalizacyjnych. Z wypowiedzi wynika, iż większość organizacji działa jednak w obszarze hobbystycznym lub stanowi uzupełnienie deficytów gminy, w formie realizacji działań w obszarze jaki stanowi:

- **Konkretne zadanie:** bowiem „NGO działające w gminach wiejskich są trochę inne, to nie są organizacje duże, działające szeroko. To są organizacje „wyspecjalizowane”, to jest klub

sportowy. nie wychylają się poza ten obszar. Ćwiczą dzieci i tyle”. Organizacje zatem realizują konkretne zadania, w których są wyspecjalizowane i nie są w stanie zrealizować żadnych dodatkowych działań, ponieważ nie mają w tym zakresie kompetencji.

- **Konkretne terytorium:** jeden z respondentów tak opisuje postawę stowarzyszenia zrzeszającego miłośników gminy „nie chcieli wyjść poza wieś. Nie wiem, dlaczego każdy skupia się na sobie – nie wiem, dla czego tak jest. Nikt nie myśli o globalnym rozwoju gminy. Radni chcą, aby to co się dzieje w gminie, działo się 500 m od miejsca ich zamieszkania – żeby wykazać się na etapie wyborów”. W podobnym tonie wypowiada się inna respondentka: „NGO – działają tak, że działają wokół siebie. Nie wychodzą poza swoją miejscowość. Ale też nie mają wkładów własnych, próbują, nie potrafią się przebić”. Innymi słowy wśród badanych pojawia się przekonanie o tym, że organizacje, ale także ludność i przedstawiciele gminy skupiają się na realizacji zadań na niewielkim, często ściśle określonym obszarze np. sołectwie. Trudno jest zatem realizować zadania, wykraczające poza ten obszar. Jeśli na danym obszarze objętym rewitalizacją nie występują aktywne organizacje, to organizacje z innej części gminy mogą nie być zainteresowane współpracą przy realizacji zadań, ponieważ „to nie ich teren”.
- **Konkretny beneficjent:** kolejną z trudności jest problem beneficjentów. Problem wyjaśnia jeden z rozmówców: „W realizację zadań niekoniecznie organizacje mogą się włączyć – przy środkach UE nie da się, bo beneficjentem jest JST, a nie organizacja”. Problemem jest zatem sposób finansowania działań rewitalizacyjnych, który często ogranicza możliwość angażowania NGO.

Warto jednak zaznaczyć, że pojawiały się również – choć sporadycznie – wypowiedzi wskazujące na obecność NGO w realizacji działań rewitalizacyjnych z dobrym skutkiem. Z wypowiedzi można stworzyć krótki katalog rekomendacji – **jak warto pracować z NGO by współpraca była skuteczna:**

1. **świadczone planowanie:** „Konsultacje w grupach roboczych – w tym z NGO projektowane były działania i przestrzenie rewitalizacji. Ważne, by grupy, które docelowo miały być użytkownikami były również projektantem”.
2. **realizm działań:** partnerstwo NGO – JST na etapie projektowania działań wspólnych; przykład jednego z działań: „pracownicy GOPS pomogli nakreślić zakres działań, dzięki czemu udało się sporo zrealizować, bo program był realistyczny, pisany przez praktyków. Nie zawierał elementów przypadkowych, które często zgłaszają organizacje”.
3. **profilowanie partnerów:** gwarancją skutecznych działań jest taki dobór NGO, by organizacje realizowały działania, w których się specjalizują i robią to pasjonacko. Aby tak się stało, wcześniej JST musi wypracować dobrą współpracę z NGO (jeden z respondentów wskazuje, iż w reprezentowanej przez niego gminie takie branże to „sport, turystyka, pomoc społeczna”)

oraz „wykazać się znajomością potrzeb NGO oraz potrzeb ich beneficjentów” wskazuje kolejny respondent.

4. **potencjał środowiska do zagospodarowania:** „rewitalizacja to nie tylko remont, ale przed wszystkim przeznaczenie, cel – wsparcie, doradztwo, zagospodarowanie pod bieżące potrzeby – integracja, wymiana. Bo środowiska współpracują ze sobą np. biblioteka – dzieci z rodzin dysfunkcyjnych – CUS – mieszkańcy, etc. Dopełnienie i uzupełnienie funkcji stanowi klucz do skutecznej rewitalizacji”.
5. **otwartość i egalitaryzm:** „Przy samej rewitalizacji zapraszaliśmy wszystkie podmioty które chciały brać udział – kilka aktywnie się zaangażowało i realizowały działania” deklaruje kolejny urzędnik wskazując na sukces we współpracy z NGO.

Spełnienie wszystkich wymienionych elementów, może przyczynić się do podniesienia jakości realizowanych działań rewitalizacyjnych oraz docelowo przybliżyć samorządy do osiągnięcia realnych korzyści ze współpracy międzysektorowej.

Finansowanie działań

Główne źródła finansowania działań rewitalizacyjnych dla samorządu w opinii respondentów to przede wszystkim WRPO i środki własne samorządu. Wskazywano również na programy ministerialne, głównie MKiDN (projekty dedykowane zabytkom oraz bibliotekom) i MRiPS, w tym programy senioralne (Senior +), Ministerstwo Funduszy i Inicjatywy, WFOŚ. Wymieniano również BGK, EFS oraz Urząd Wojewódzki, PO Infrastruktura i Środowisko, Fundacja Stocznia.

Finansowanie NGO natomiast na poziomie gmin wskazuje na dużą zależność od JST, a tym samym niesamodzielność w realizacji działań. „Wsparcie ze strony JST stanowi jeden z elementów funkcjonowania NGO w mieście. U nas jednak te organizacje mimo wszystko działają. Nie wiem z jakich źródeł pozyskują środki” – deklaruje respondent. Kolejna osoba uzupełnia w podobnym tonie: „dostają środki z gminy i powiatu co roku rozdzielane tak, by się nie pokłócili. „rozdzielone” nie z uwagi na to, że coś ciekawego, ale żeby każdy dostał”. Jedna z respondentek krótko wyjaśnia przyczynę (która jest domeną większości gmin): „głównie bazują na środkach budżetowych miejskich, choć samodzielnie też podejmują próby, ale kadra w NGO nie jest wystarczająco silna by sięgnąć po środki”.

3.5 Udział organizacji pozarządowych w procesach rewitalizacji 2014-2022. Wynik badania jakościowego organizacji pozarządowych

Badaniem objęto organizacje pozarządowe, które pojawiły się w lokalnych i gminnych programach rewitalizacji, lub też zostały wymienione podczas rozmów prowadzonych z przedstawicielami gmin, tj. urzędnikami udzielającymi informacji dotyczących realizacji działań rewitalizacyjnych na terenie województwa wielkopolskiego.

Spośród 30 wyłonionych organizacji reprezentujących sektor pozarządowy większość nie wykazuje gotowości do rozmów dotyczących swoich działań w kontekście współpracy z samorządem, nie chce również podejmować się opiniowania zagadnień dotyczących programów rewitalizacji. Przeprowadzono 12 wywiadów, pozostałe próby okazały się być bezowocne, gdy pojawiały się zagadnienia związane z finansowaniem i realizacją działań w obszarze rewitalizacji właśnie.

Udział NGO w procesie rewitalizacji

Wypowiedzi respondentów pozwalają na skonstruowanie przestrzeni funkcjonowania NGO i aktywności III sektora w działaniach z zakresu rewitalizacji w oparciu o kilka zasadniczych tendencji, powtarzających się w każdym praktycznie przypadku.

1. Polaryzacja: wieś-miasto

a. organizacje pozarządowe działające w gminach wiejskich i wiejsko-miejskich wskazują na dysproporcje w obszarze nadmiernego finansowania piłkarskich klubów sportowych w stosunku do innych podmiotów, zajmujących się m.in. kulturą, gdzie konkursy ofert często obejmują zakres: „kultura i sport”; w niektórych przypadkach pojawiają się opinie o „monopolu klubu” na środki z konkursów ofert, zarówno w obszarze działań całorocznych jak i wypoczynku letniego dzieci i młodzieży.

b. liderami sektora na obszarze wiejskim są KGW i OSP, których współpraca z samorządem ma zupełnie inny charakter niż pozostałych podmiotów NGO; organizacje te ponadto – jako jedyne - mają dedykowane źródła finansowania w postaci „środków ministerialnych” a także realizowanych przez JST zadań własnych wynikłych z ustawy.

c. specyfiką wsi są organizacje skupione wokół sołectw;

d. miasta (nawet niewielkie) mają większą ilość organizacji zaangażowanych w tzw. działania obywatelskie i inicjatywy własne. Oznacza to, iż współpraca NGO z JST nie zawsze ma tak ścisły charakter jak w przypadku organizacji z terenów wiejskich.

2. Polaryzacja: hobbystyczne – branżowe.

Większość organizacji ma charakter aktywności weekendowej, popołudniowej. To działania podejmowane jako forma organizacji czasu wolnego, bez presji i konieczności osiągnięcia celów. Te organizacje najczęściej są finansowane ze środków pozyskiwanych z „gminy i powiatu”, czyli konkursu ofert dla organizacji pozarządowych. Jak wspomina jeden z rozmówców: „co roku składa się wniosek, i podstawowe środki są. A więcej nam nie trzeba”. W innej sytuacji są organizacje powstałe by realizować konkretne działanie np. w obszarze pomocy specjalistycznej osobom zależnym czy

w zakresie ochrony jakiegoś konkretnego dziedzictwa kulturowego. Ich działania wymagają zaangażowania większych ludzi oraz środków z uwagi na konieczność utrzymania mienia oraz kosztów związanych z realizacją celów statutowych. Te nieliczne organizacje bywają miejscem pracy, posiadają budynki i personel zatrudniany do realizacji zadań.

Co ciekawe, jedynie organizacje branżowe mają poczucie, że poziom ich finansowania zależy w dużym stopniu od nich samych. Organizacje hobbystyczne cedują odpowiedzialność za zakres i jakość swoich działań na podmioty stanowiące źródła ich finansowania. Czyli JST.

3. Polaryzacja: NGO samodzielne i niesamodzielne w zakresie pozyskiwania funduszy.

Nieliczne organizacje posiadają odpowiednie zasoby by pozyskiwać środki na swoje działania. Wymaga to zarówno odpowiedniego zespołu do planowania i realizacji działań jak i umiejętności w zakresie znajdowania źródeł finansowania, planowania aktywności i wypełniania formularzy konkursowych. Większość organizacji traktuje pozyskiwanie funduszy z samorządu (bo jest to najczęściej jedyne źródło poza składkami członkowskimi i sponsoringiem) jak czynność powtarzalną, nie mającą charakteru rywalizacji. Jak wyjaśniają eksperci: „Co roku się pisze i co roku dostaje”. Kolejna osoba uzupełnia: „Wszyscy dostają. Mało, bo mało, ale każdy. I dlatego niewiele da się zrobić – bo tych pieniędzy jest niewystarczająca ilość”.

4. Polaryzacja: włączone w system podmiotów JST i pozostałe.

Zdecydowanie różna jest optyka działań przedstawicieli tych organizacji, które powstały by realizować inicjatywy wspierające lub uzupełniające działania samorządu, szczególnie gmin. Placówki typu: Centrum Usług Społecznych, Centrum Aktywności Lokalnej, Centrum Integracji Społecznej czy Warsztaty Terapii Zajęciowej są w stałej, systemowej współpracy z jednostkami samorządu terytorialnego. Często są to pracownicy placówek publicznych (bywa, że, emerytowani) których kompetencje pozwalają na realizację specjalistycznych usług świadczonych przez ww. podmioty. Jednostki takie są w praktyce bardziej agendami samorządu niż organizacjami pozarządowymi, jako że ich działania łączą się bezpośrednio z wyznaczonym przez samorząd kierunkiem, powstały by zapewnić komplementarność i nie podejmują aktywności samodzielnie. Jak wyjaśnia jeden z respondentów: „To forma organizacyjnej protezy umożliwiająca samorządom robienie tego, czego ustawa nie wskazuje jako zadania własne”.

Jak wynika z wywiadów, większość organizacji powstała by wypełnić jakąś próżnię, zniwelować deficyty. Przykładowo jedna z organizacji – wyjaśnia etiologię respondentka - „Powstała jako inicjatywa rodziców, którzy chcieli stworzyć miejsc dla swoich dzieci – zajęcia pozalekcyjne, edukacja kulturalna, trochę socjoterapia (...)”. Inny respondent wskazuje następujący kierunek: „trzeba było zadbać o to, co tutaj pozostało. Skoro to jest, to po co to niszczyć? To przecież nasze dziedzictwo”. Inne osoby mówią

o konieczności samoorganizacji, by zrobić miejsce spotkań, bo „Inaczej nic by tu nie było”, lub wskazują na konieczność wsparcia placówek: edukacyjnych lub opiekuńczych. Ciekawą tendencją jest proces ewolucji takich podmiotów, które bardzo często wraz z procesem dojrzewania podopiecznych podejmują kolejne aktywności przedłużające okres wspierania, opieki czy organizacji oferty dla podopiecznych i ich rodzin.

Podejmowane działania nie są osadzone kontekście dokumentów strategicznych gmin. Żaden z respondentów nie podjął samodzielnie próby wskazania takiej korelacji ani też przywołania któregośkolwiek z takich materiałów. Nie miało to w żaden sposób charakteru zachowań kontestujących – dowodzi jedynie, że mieszkańcy nie są zorientowani w treści takich dokumentów, nie widzą też związku pomiędzy podejmowaną aktywnością a koncepcjami rozwojowymi JST.

Rola NGO w procesie rewitalizacji

Próba konkretyzacji w postaci pytania o program rewitalizacji, działania podejmowane przez samorząd i rolę przedstawicieli organizacji pracach nad poszczególnymi etapami sprowadziła się do pozyskania wypowiedzi na bardzo dużym poziomie ogólności. W oparciu o opinie respondentów można wskazać następujące typy postaw wobec zagadnienia:

A. Etap pracy koncepcyjnej:

Przedstawiciele NGO w niektórych przypadkach są w stanie przywołać fakt zaproszenia na konsultacje czy warsztaty, choć odnoszą się do tego z dużym dystansem i nie deklarują zaangażowania. „Raz brałam w takim spotkaniu udział – ale nie wiem, czy to są spotkania dla spotkań... Nie wiem, czy to jest brane pod uwagę” – w ten sposób jedna z respondentek skomentowała pytanie o zaangażowanie NGO w prace nad programem i komunikację z JST.

B. Etap realizacji działań:

Osoby zorientowane w działaniach związanych z obszarem rewitalizacji (np. biorące udział w spotkaniach lub zgłaszające projekty) mają poczucie, iż z faktu wpisania projektu do programu lub działania na obszarze rewitalizacji niewiele wynika. „Nasze działania są na terenie obszaru rewitalizacji. Co roku wypełniamy tabelkę, że nic się nie udało” – to konkluzja jednego z respondentów dotycząca pytania o zaangażowanie w działania rewitalizacyjne sektora pozarządowego.

C. Etap ciągłości działań na terenie gminy:

Większość osób wszystkie działania dotyczące formalnej aktywności NGO wiąże z procedurą pozyskiwania funduszy na swoje projekty zgłaszane w ramach konkursu ofert. „Bierzemy udział

w konkursach; są spotkania – co roku są (...) Jesteśmy proszeni do zgłaszania tematów konkursów” – wskazuje jeden z rozmówców, wskazując na aktywność NGO ogólnie.

Konkludując:

1. **większość respondentów nie ma wiedzy na temat programu rewitalizacji**, część nie wie o jego istnieniu. Nie jest to kwestia złej woli czy inercji - wynika to raczej z dotychczasowej formy realizacji zadań w ramach aktywności NGO oraz nieznamomości procedur w obszarze administracji samorządowej.

Grupę można podzielić na te osoby które zupełnie nie wiedzą, czym program jest oraz tych, którzy „coś słyszeli”. Przykładem jest wypowiedź jednego z respondentów, który jest równocześnie radnym gminy: „Nawet sobie nie przypominam, żebyśmy tam coś robili”.

- **jeśli respondent jest zorientowany w zagadnieniach dotyczących rewitalizacji**, najczęściej:

- wskazuje na fakt, iż jest to „tylko papier”, lub „kolejny dokument z którego nic nie wynika”;
- ma poczucie, że „tam i tak nie ma pieniędzy” – co oznacza, że dla większości respondentów program rewitalizacji kojarzony jest nie do końca jasnym z konkursem ofert. Respondenci nie znają ścieżki procedowania działań i zasadności włączania projektów w program. Większość rozmówców z tej grupy uznaje, że „realizowane są tylko projekty gminy, bo gmina ma na to pieniądze”.
- Respondenci, którzy znają procedury i mają wiedzę z zakresu działań administracyjnych uważają w większości, iż programy rewitalizacji to najczęściej „łatanie budżetu gminy”, bo jak twierdzi jedna z respondentek: „Gdzieś jest taki zastój w finansach. Ładuje się gdzieś indziej, tam, gdzie brakuje. Brakuje pieniędzy w JST więc obcina się finansowanie NGO, kulturę. Zbyt małe środki przeznaczają się na NGO. Tu się robi park, plac zabaw, drogę – to, co gmina zrobić musi, niezależnie od rewitalizacji. Realizacje, żeby mieszkańcy byli zadowoleni”.

Co ważne, pominięcie spraw proceduralnych i aktów prawa miejscowego nie wpływa na świadomość obywatelską. Respondenci są zorientowani w zakresie aktywności i zaangażowania sektora pozarządowego w życie codzienne społeczności. Wskazują pozytywne związki z obecnością przedstawicieli NGO w swoim otoczeniu, potrafią to docenić. Mają dużą świadomość, że, to co robią przedstawiciele stowarzyszeń czy fundacji to najczęściej wolontariat, który realnie poprawia standard życia: poprzez organizację dodatkowych zajęć, działalność kulturalną, prace porządkowe, inicjatywy wzmacniające tożsamość miejsc i ludzi czy dbałość o tradycję.

Widoczne jest również wsparcie ze strony gmin. Padają deklaracje typu: „Zaangażowanie gminy jest - gdyby nie gmina, to nie mielibyśmy gdzie prowadzić działalność” wyjaśniające wsparcie ze strony samorządu. I kolejny przykład: „Gmina wspiera w pisaniu wniosków do ministra, teraz jesteśmy bardziej samodzielni” – deklaruje respondentka. Te dwa przykłady ilustrują najczęściej wskazywane formy wsparcia ze strony gmin, które wraz z konkursami przedstawiają się następująco: gmina wspiera NGO poprzez:

- finansowanie działań w ramach konkursów ofert dla organizacji pozarządowych;
- udostępnienie pomieszczeń (odpłatne lub nie);
- stworzenie zaplecza merytorycznego w postaci oddelegowania urzędnika do konsultowania i pisania wniosków konkursowych;
- powołanie instytucji hybrydowych, które są formalnie NGO, w praktyce są jednak realizują działania JST.

Pomimo poczucia współdziałania w określonych obszarach respondenci wskazują na trudności w realizacji działań i niemożność zaangażowania się w działania, w tym rewitalizację. Co zatem hamuje działania partycypacyjne przedstawicieli NGO w obszarze rewitalizacji?

„My jesteśmy pracownikami społecznymi, większość z nas pracuje poza miejscem zamieszania” wyjaśnia jeden z respondentów, i kontynuuje: „nie da się pracować na dwa etaty: bo żeby zrozumieć te wszystkie urzędowe procedury, to trzeba by to było potraktować jak pracę. Ja nie chcę wiedzieć, o co chodzi w tych papierach. Ja chcę móc robić to, co jest celem naszej organizacji”. I kolejny głos w podobnym tonie: „Sporadycznie członkowie planują działania rozwojowe w oparciu o samodzielne pozyskiwanie środków. Bo nie potrafią. Robią coś innego dobrze. To powinna robić jednak gmina – przecież wszyscy na tym skorzystają. A tak – nikt nie rozumie, o co z tą rewitalizacją chodzi”. Rozwiązaniem jest taki rodzaj współpracy, który łączy kompetencje NGO i JST. Wyjaśnia jedna z respondentek: „Szefowa początkowo łączyła zatrudnienie w szkole i stowarzyszeniu, potem już konieczna rezygnacja z etatu – nie dało się tego czasowo połączyć. Obecnie nie wolontariat – ale zatrudnienie w WTZ. To pozwala żyć i pracować, i realizować dalej misję społeczną”. Bo jak tłumaczy inny respondent: „Bez etatów jest bardzo ciężko albo urlopy albo „urywanie się z pracy”.

Jak się okazuje, podejmowane próby eliminowania czynnika pochłaniającego czas i pieniądze też nie zawsze odnosi zamierzony skutek; część gmin podjęło decyzję o realizacji procedur on-line. Wspomina jedna z rozmówczyń: „Sporo się odbywało korespondencyjnie – dało się uzgodnić i zgłosić. Ale co z tego? Pytanie brzmi: kto da pieniądze? Jeśli placówka nie będzie gminy – to nikt nie chce przekazać środków”. Ta wypowiedź ilustruje generalny wniosek z rozmów: respondenci nie widzą przełożenia na

wsparcie działań. Dla większości z nich program rewitalizacji sprowadza się do spotkań i rozmów oraz opracowania dokumentów. I na tym kończy się inicjatywa.

Respondenci – jak sami deklarują:

- nie znają procedur związanych z programem rewitalizacji i działaniami związanymi z jego realizacją,
- nie są dla nich jasne mechanizmy finansowania zgłoszonych inicjatyw,
- nie wiedzą, gdzie można aplikować po środki,
- często nie mają odpowiednich umiejętności by skutecznie aplikować – podejmowane, nieudane próby skutecznie zniechęcają do kolejnych działań. „Wie Pani, ten język urzędniczy – to trzeba umieć, rozumieć – to nie jest łatwe. Trzeba by się przez to wszystko przebić, a każdy ma swoje obowiązki. Gmina powinna pomóc” – tłumaczy respondentka. Kolejna osoba potwierdza w podobnym tonie: „Nie ma osoby, która z JST przyszła i zaproponowała pomoc. A (NGO) czekają na to”.

Istotnym również problemem dla tych, którzy są w stanie identyfikować zagadnienia dotyczące rewitalizacji są kwestie własności. Respondent tłumaczy: „Program obejmuje kilka obrębów – zdegradowanych; gmina poszła bardzo mocno w rewitalizację starówki, parki – to pisze gmina. W naszym przypadku to my musimy napisać – jeśli gmina wyłoży na to środki, to musi mieć jakiś nadzór nad tym co się tu dzieje. A nie będzie miała na razie, bo to nie jest gminne. A nasze też nie – i robi się impas”.

Czy NGO działają razem z samorządem przy programie rewitalizacji? - pytamy ekspertów.

„Nie widać” – odpowiada jedna z rozmówczyń, i jest to odpowiedź najczęstsza. Co utrudnia współpracę w działaniach rewitalizacyjnych? Okazuje się, że skala. Paradoksalnie chyba lepiej byłoby zachęcić NGO by składały krótkie, proste, nieskobudżetowa wnioski. Dlaczego? Respondenci wyjaśniają to następująco:

Problem 1: czas i obowiązki służbowe:

Okazuje się, że sporym problemem jest fakt, iż „projekty są rozciągnięte w czasie”. Respondent tłumaczy to następująco: „5-6 osób angażuje się z gminy; potężny problem – zaangażować ludzi. Jednorazowe wydarzenia jak najbardziej, ale nie działanie cykliczne. Na to członkowie NGO nie mają czasu – bo kiedy? Chyba dopiero na emeryturze”.

Problem 2: remonty i użytkowanie:

Respondenci wskazują, iż łatwiej jest zachęcić ludzi do działań porządkowych i zabezpieczających, bo to widać. Trudniej do długoterminowych działań remontowo-renowacyjnych. Najtrudniej jednak

uzyskać całość dokumentacji by miejsce mogło być miejscem użyteczności publicznej. „Jeśli o rewitalizacji mówimy, gdy coś doprowadzamy do porządku to ok; ale jeśli do funkcjonalnego korzystania – to są to ogromne koszty” - tłumaczą.

Problem 3: finanse

Kwestia braku ciągłości finansowania to jeden z hamulców inicjatyw NGO. „Możemy liczyć tylko na gminę czy powiat; Pisaliśmy różne wnioski do ministerstwa itd. – i było różnie i nie mamy gwarancji powtarzalności. Więc zawsze jest ryzyko, a tego każdy się boi”. Druga kwestia: „Finansowanie w rewitalizacji? – pyta retorycznie respondent. I odpowiada: „Żadnego wsparcia z tytułu rewitalizacji. Nie słyszałem, że my możemy o takie środki wystąpić”. Kwestia finansowania jest dla respondentów zagadnieniem naczelnym i niejasnym. Powodów, dla których nie chcą podejmować działań jest co najmniej kilka:

- brak wiedzy o źródłach finansowania,
- nieumiejętność pozyskania funduszy,
- obawa przed procedurami i komplikacjami związanymi ze środkami publicznymi. Rozwiązaniem jest w opinii jednego z respondentów kompromis: „Bo bardziej efektywnym wydawaniem pieniędzy jest tworzenie konkursów dla NGO niż tworzenie stanowisk w JST” – i ten pogląd w różnej formie wyrażają respondenci. Uważają, że skoro gmina potrafi pisać wnioski i rozumie procedury realizacji działań rewitalizacyjnych, to powinna to robić nadal – a NGO powierzać to, co przedstawiciele III sektora potrafią robić.

Wnioski

1	Program rewitalizacji nie leży w obszarze zainteresowań przedstawicieli sektora pozarządowego z uwagi na jego niezrozumienie i brak jasnych instrukcji dot. źródeł finansowania
2	Skutecznie realizują działania w obszarze rewitalizacji te NGO, które są powołane z inicjatywy JST by móc poszerzać spectrum działań instytucji publicznych, zwłaszcza w zakresie wsparcia osób zależnych
3	Większość organizacji pozarządowych to sformalizowane grupy hobbystyczne bez zaplecza umożliwiającego realizację dużych, długoterminowych projektów
4	Przedstawiciele NGO są zainteresowani aktywnością w wytyczonych przez siebie obszarach, ale nie są zainteresowani koniecznością zgłębiania procedur administracyjnych.
5	Najskuteczniejszym rozwiązaniem wydaje się być model hybrydowy: JST zajmuje się częścią formalną, w tym pozyskiwaniem funduszy, a NGO – realizacją powierzonych działań, również w ramach konkursów ofert, które są dla NGO zrozumiałe i bezpieczne.

6

Przedstawiciele sektora pozarządowego nie mają poczucia partycypacji w działaniach rewitalizacyjnych – to program administracji, a wynika to z możliwości angażowania się w działania. Praca zawodowa nakłada określone rygory czasowe i przestrzenne. Tym samym długoterminowość działań przygotowawczych oraz wdrożenia i realizacji programów rewitalizacji uniemożliwia partycypację.

3.6 Doświadczenia i dobre praktyki w działaniach na rzecz rewitalizacji w województwie wielkopolskim

Analiza dobrych praktyk w województwie wielkopolskim

Konin - ożywienie gospodarcze i zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej Starówki.

Konin znalazł się w czołówce dwudziestu miast wybranych do realizacji projektów. Konkurs „Modelowa Rewitalizacja Miast” i projekty pilotażowe służyć miały upowszechnianiu nowego podejścia do rewitalizacji oraz wypracowaniu rozwiązań, które stanowią wzór dla innych. W efekcie projektu stworzono Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Konina na lata 2016-2023, który dziś (w 2022 r.) przechodzi proces aktualizacji i zmienia swoją formę prawną na Gminny Program Rewitalizacji.

Jednym z modelowych działań w trakcie realizacji założeń LPR był projekt „podwórko – nasza wspólna przestrzeń”¹⁷. Celem projektu było wzmocnienie więzi i poczucia przynależności oraz poprawa jakości i atrakcyjności wspólnych przestrzeni. Sam projekt był realizowany przy współpracy Stowarzyszenia Na Rzecz Spółdzielni Socjalnych. Rezultatem projektu była odnowa dwóch podwórek w ścisłym centrum Konina oraz aktywne zaangażowanie mieszkańców w ten proces. Jak wskazują autorzy raportu po realizacji projektu, nie mogłoby się to odbyć bez uczestnictwa organizacji pozarządowych. To właśnie przez działania NGO doszło do dogłębnego poznania potrzeb środowiska lokalnego i wyłonienia lokalnych liderów. Kluczowa dla procesu była praca animatorów organizacji pozarządowych, którzy odwiedzali rewitalizowane kamienice i podwórka „od drzwi do drzwi” nawiązując kontakty z mieszkańcami, identyfikowali „liderów podwórek” i nawiązywali relacje. W efekcie projektu po 9 miesiącach intensywnych prac została zaprojektowana i odnowiona przestrzeń dwóch podwórek przy nakładach pracy mieszkańców, urzędników i wsparciu finansowym Urzędu Miasta. Co istotne, przeprowadzenie całego procesu, w którym mieszkaniec miał poczucie bycia w centrum wydarzeń zaowocowało także uznaniem przestrzeni podwórek „za swoje” i w konsekwencji większą dbałość o tę przestrzeń.

¹⁷ <https://rewitalkonin.pl/rew-assets/uploads/2019/07/podworko-nasza-wspolna-przestrzen.pdf>

Leszno - koncepcja rewitalizacji

Gminny Program Rewitalizacji Miasta Leszna na lata 2017-2027 został przyjęty uchwałą nr XLI/530/2017 z 26 października 2017 roku. Aktualnie (w 2022 r.) dokument przechodzi proces aktualizacji i jego nowa wersja jest konsultowana z interesariuszami rewitalizacji. Uczestnictwo Leszna w konkursie „Modelowej Rewitalizacji” przyniosło oczekiwane efekty, a także zmieniło sposób myślenia o procesach rewitalizacji zarówno wśród urzędników jak i mieszkańców. W wyniku realizacji projektów rewitalizacyjnych udało się uruchomić procesy społeczne, włączające mieszkańców i organizacje pozarządowe w realne działania rewitalizacyjne.

Dobłą praktyką w zakresie działań partycypacyjnych jest zdecydowanie przygotowanie **Programu Partycypacji Społecznej**¹⁸ wraz z mieszkańcami. W stworzeniu Programu Partycypacji brali udział mieszkańcy miasta i jego sympatycy: członkowie grup społecznych i organizacji, wolontariusze, przedsiębiorcy, lokalni liderzy, artyści, przedstawiciele samorządu. W procesie tworzenia programu w pierwszej kolejności pojawiły się cele związane ze zwiększeniem kompetencji mieszkańców, organizacji społecznych, przedsiębiorców w działaniach rewitalizacyjnych. Wychodząc naprzeciw tym oczekiwaniom zrealizowano następujące działania:

- stworzenie Zespołu Wykonawczego dla realizacji Programu i zawarcie Kontraktu Wielostronnego, diagnoza lokalna z udziałem społeczności i ekspertów;
- dwa cykle terenowych działań aktywizacyjnych, konsultacyjnych, informacyjnych i promocyjnych na obszarze zdegradowanym wraz z monitoringiem i ewaluacją ;
- uruchomienie tematycznych Grup Roboczych (m.in.: rozwój biznesu, bezpieczeństwo, kultura, jakość życia, potrzeby seniorów, dzieci i młodzież, przestrzeń i zieleń mieście, zdrowie, pomoc społeczna);
- zaplanowanie i (opcjonalnie) wprowadzenie rozwiązań systemowych na rzecz włączenia społecznego (na bazie pomysłów: Industrial Art, Centrum Wsparcia Rodzin -mix społeczny, Ogród Społeczny w centrum Leszna, Centrum Aktywizacji Społecznej) ;
- warsztaty w szkołach, aktywizacja dzieci i młodzieży;
- konkurs dla młodzieży na akcje promujące rewitalizację w społeczności miasta i poza nią;
- uczenie się na doświadczeniu, dzielenie zasobami i planowanie dalszych działań - "Antykonferencja" i "Giełda wymiany zasobów".

W wyniku wsluchania się w potrzeby mieszkańców, przedsiębiorców i organizacji, powstały też liczne inicjatywy, zacieśniające więzi pomiędzy poszczególnymi interesariuszami to między innymi konkursy

¹⁸ https://leszno.pl/Program_partycypacji_spoecznej_w_rewitalizacji.html

ofert i mikrogranty na realizację działań z zakresu rewitalizacji – w tym w szczególności aktywizujące mieszkańców.

Przykładem dobrej praktyki jest także publikacja tzw. doświadczalnika - to wydawnictwo poświęcone trudnościom i sukcesom rewitalizacji w Lesznie, opisujące w przystępny sposób praktyki, które przyniosły oczekiwane efekty, elementy, które nie zdały egzaminu a także możliwe, skutki i konsekwencje prowadzenia działań partycypacyjnych. Co istotne, w publikacji opisano działania wielowymiarowo – zarówno z perspektywy „urzędniczej” jak i „mieszkańca”¹⁹.

Lwówek – kompleksowa rewitalizacja Rynku

Rewitalizacja i cały proces realizacyjny odbywał się według modelowego schematu z udziałem społeczeństwa i podmiotów sektora gospodarczego oraz społecznego. Tworzenie Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Lwówek uwzględniło zaangażowanie społeczeństwa na każdym etapie jego prac. Starano się by wszelkie działania, ustalenia, decyzje oparte były na partnerstwie, dialogu społecznym i partycypacji. Na pierwszym spotkaniu konsultacyjnym podjęto dyskusję nad potrzebą i koniecznością opracowania programu rewitalizacji. Współpraca z mieszkańcami odbywała się także na etapie programowania tzn. w momencie określania wizji, celów, kierunków działań i przedsięwzięć określanych w programie rewitalizacji. Ów współdziałanie owocowało listą propozycji (pomysłów) wspierających społeczny, gospodarczy i przestrzenny rozwój miejscowości. Zgłaszane przedsięwzięcia były ze sobą powiązane problemowo, niektóre były zależne, inne wzmacniały i aktywizowały kolejne przedsięwzięcia.

Przy opracowywaniu Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Lwówek zastosowano następujące formy uspołecznia:

- informowanie – wykorzystano tę formę w bardzo wstępnej fazie przygotowań do opracowania projektu rewitalizacji.
- konsultowanie - wykorzystano tę formę rozbudowując ją o metody i narzędzia partycypacyjno-konsultacyjne. Pozwoliło to na zwiększony udział obywateli w prowadzonych działaniach.
- współdecydowanie – wykorzystano tę formę na etapie programowania i w momencie definiowania przedsięwzięć rewitalizacyjnych.

Konsultacje społeczne przeprowadzone były w następujących formach aktywnego uczestnictwa interesariuszy i za pomocą społecznych metod lub narzędzi partycypacyjno-konsultacyjnych:

- przez spotkanie otwarte, które jest jednym z najczęściej stosowanych narzędzi partycypacyjnych.

¹⁹ https://www.leszno.pl/Doswiadczalnik_czyli_krete_tory_rewitalizacji.html

-
- przez punkt konsultacyjny w którym mieszkańcy mogli zapoznać się z materiałami informacyjnymi, złożyć swoje opinie i uwagi, przedyskutować z kompetentnymi osobami interesujące ich kwestie.
 - przez diagnozę lokalną, która jest niezbędną podstawą wszelkich procesów partycypacyjnych i konsultacyjnych. Diagnoza odbyła się w formie ankietyzacji podczas publicznego festiwalu Święto Chleba i pozwoliła ustalić, czy przyjęte działania rewitalizacyjne są zgodne z oczekiwaniami.
 - przez spotkanie przeprowadzone metodą Charette, udało się zebrać w jednym pomieszczeniu osoby reprezentujące różne środowiska oraz będących specjalistami w różnych dziedzinach (m.in.: prawnicy, architekci, urzędnicy, działacze społeczni) oraz zaprosić ich do wspólnej dyskusji prowadzonej przez moderatora. Metoda Charette pozwala na zebranie praktycznych pomysłów oraz przedstawienie różnych punktów widzenia, a także na współpracę środowisk zazwyczaj nie działających wspólnie. Każdy z uczestników ma okazję do zaprezentowania swoich potrzeb oraz do poznania potrzeb pozostałych osób.
 - w formie elektronicznej na uprzednio uzgodnione między interesariuszami adresy poczty elektronicznej pozwalającej na stały, pełny, nieskrępowany, całodobowy kontakt z zespołem opracowującym program rewitalizacji.

Wśród instrumentów włączających społeczność lokalną w działania rewitalizacyjne w Lwówku należy wymienić:

- specjalnie organizowane w szkołach lekcje poświęcone rozwojowi społeczno-gospodarczemu oraz rewitalizacji; organizowanie w szkołach konkursów plastycznych o tematyce rewitalizacyjnej – np. „Moja gmina za 5 lat”,
- konkursy na koncepcje architektoniczno-urbanistyczne zagospodarowania terenów rewitalizowanych,
- warsztaty dotyczące przedsięwzięć rewitalizacyjnych oraz wspólnego podejmowania nowych aktywności realizowane z uwzględnieniem technik partycypacyjnych,
- uroczystości związane z zakończeniem realizacji projektów,
- festyny i święta, w ramach których poruszana będzie tematyka rewitalizacyjna.

Istotnym punktem procesu rewitalizacji było uwzględnianie w nim udziału społeczeństwa oraz podmiotów trzeciego sektora nie tylko na etapie planowania i wdrażania, ale także w momencie oceny efektów wdrożenia Lokalnego Programu Rewitalizacji.

3.7 Szacowanie efektów działań partycypacyjnych na rzecz rewitalizacji w województwie wielkopolskim

Oszacowanie efektów działań partycypacyjnych jest niezwykle trudne, ponieważ nie zawsze mają swoje odzwierciedlenie np. w zrealizowanych projektach, a wiążą się np. z budowaniem sieci kontaktów nieformalnych. Badani, wskazywali na ten sam problem i zdecydowana ich większość miała trudności w udzieleniu odpowiedzi na to zagadnienie. Pojedyncze odpowiedzi respondentów najczęściej wskazywały na bezpośrednie efekty działań takie jak dodatkowe zajęcia organizowane przez NGO, dodatkowe szkolenia dla dzieci i młodzieży czy obserwowalne zwiększenie aktywności mieszkańców na obszarze rewitalizacji.

Przykładowo, podczas rewitalizacji miasta Leszna pojawiały się działania wynikające z projektu modelowej rewitalizacji miast "Nowe tory - centrum Leszna po kolei" - organizacje pozarządowe pozyskiwały małe granty na np. organizację działań wspierających handel na starówce: Pokaz mody (Zorganizowanie na leszczyńskim deptaku przy ul. Słowiańskiej pokazu mody, z wykorzystaniem odzieży i akcesoriów ze sklepów biorących udział w akcji „Nowe Stare Miasto”) i akcje otwierania sklepów w niehandlowe niedziele; stworzenie międzypokoleniowego miejsca spotkań poprzez instalację z siedzisk i zagospodarowanie terenów zielonych przy ul. Kurpińskiego, gdzie zlokalizowane są szkoły ponadpodstawowe. Ponadto ciekawym działaniem, które było efektem prac w projekcie modelowej rewitalizacji miast jest Świetlica podwórkowa (Świetlica podwórkowa pojawiała się tam, gdzie naturalnie spędzają czas dzieci z obszaru rewitalizacji. Zajęcia odbywały się w małych grupach, co pozwalało na dobre poznanie uczestników i właściwie zdiagnozowanie, w jakim obszarze rozwoju kompetencji społecznych potrzebują wsparcia. - świetlicę prowadziła organizacja pozarządowa, a środki na działalność pozyskała z otwartego konkursu ofert).

4. Dobre praktyki w zakresie udziału trzeciego sektora w procesach rewitalizacji poza województwem wielkopolskim, w tym za granicą

4.1 Przykłady dobrych praktyk w zakresie udziału trzeciego sektora w procesach spoza Wielkopolski

Głównym celem konsultacji jest przede wszystkim chęć uzyskania opinii wszystkich interesariuszy związanych bezpośrednio z obszarem zdegradowanym. Opinie te mogą dotyczyć krytyki zarówno istniejących rozwiązań, jak i spraw ulepszeń czy lepszego zaspokojenia potrzeb społeczności lokalnej. W tym kontekście największym wyzwaniem procesu partycypacji jest więc konieczność wykorzystania potencjału tkwiącego w mieszkańcach obszaru rewitalizacji i podmiotach tam działających, jak również docelowe otwarcie się władz na społeczność lokalną²⁰.

Tabela 3 Przykłady działań partycypacyjnych wg poziomów zaangażowania interesariuszy procesu rewitalizacji w procesy decyzyjne

Poziomy zaangażowania interesariuszy	Przykłady działań partycypacyjnych realizowanych przez miasta
Krok 1. Dostęp do informacji	<ul style="list-style-type: none"> – warsztaty edukacyjne dla pracowników samorządowych i liderów lokalnych, – pakiety edukacyjne dla dzieci, młodzieży i seniorów – uruchomienie infopunktu – utworzenie internetowej bazy wiedzy o obszarze rewitalizowanym – internetowa mapa obszaru rewitalizacji – publikacje w prasie lokalnej, broszury informacyjne, działania edukacyjne w szkołach, stworzenie filmu edukacyjnego, utworzenie strony projektu i newsletteru, a także konta na portalu społecznościowym,
Krok 2. Konsultacje	<ul style="list-style-type: none"> – organizacja spotkań konsultacyjnych, w tym w ramach kawiarenek obywatelskich, – uruchomienie mobilnego punktu konsultacyjnego, – uruchomienie stałego punktu konsultacyjnego, – uruchomienie elektronicznych formularzy konsultacyjnych,
Krok 3. Działanie	<ul style="list-style-type: none"> – warsztaty przyszłościowe dot. przedsięwzięć i programów dla grup interesariuszy, – warsztaty ze streetworkingu dla wolontariuszy, – małe granty wspierające proces zaangażowania mieszkańców w proces rewitalizacji (mikrogranty), – małe granty na rozpoczęcie działalności gospodarczej na obszarze rewitalizacji, – interaktywna mapa miejsc pamięci lokalnej wspólnoty, spacer historyczne na obszarze rewitalizacji, – udział w zebraniach wspólnot mieszkaniowych, – zaangażowanie animatora, organizatorów społeczności lokalnych w celu motywowania do wspólnych działań i budowania więzi sąsiedzkich,

²⁰ REWITALIZACJA W PRAKTYCE. Modele rozwiązań jako rezultaty konkursu Modelowa Rewitalizacja Miast I pilotaży w zakresie rewitalizacji, Kraków, 2019.

	<ul style="list-style-type: none"> – praca streetworkerów na podwórkach i ulicach obszaru rewitalizacji – Żywa Ulica, czyli prototypowanie urbanistyczne, – angażowanie w działania lokalnych NGO i przedsiębiorców
Krok 4. Współdecydowanie	<ul style="list-style-type: none"> – konkurs architektoniczny z częścią partycypacyjną na, zagospodarowanie przestrzeni wspólnych osiedli mieszkaniowych, – opracowanie koncepcji architektoniczno-urbanistycznych części wspólnych terenów mieszkaniowych w formule warsztatowej, – warsztaty z makietami w planowaniu podwórek, – budowa partnerstw lokalnych na rzecz rewitalizacji, – Komitet Rewitalizacji.

Źródło: REWITALIZACJA W PRAKTYCE. Modele rozwiązań jako rezultaty konkursu Modelowa Rewitalizacja Miast I pilotaży w zakresie rewitalizacji, Kraków, 2019.

W niniejszym podrozdziale przeanalizowano przykłady dobrych praktyk w zakresie udziału NGO w procesie konsultacji i tworzenia programów rewitalizacji.

1. Starachowice – jako przykład uzyskania efektu synergii i trwałości działań rewitalizacyjnych w sferze społecznej

Opracowana na potrzeby Starachowic metodologia prowadzenia konsultacji społecznych obejmowała nie tylko opis technik wykorzystywanych na etapie opracowania GPR, lecz również przedsięwzięć rewitalizacyjnych. Założono, iż po uchwaleniu GPR zostaną przeprowadzone konsultacje doszczegółowujące koncepcje wybranych przedsięwzięć rewitalizacyjnych zgodnie z zasadami opisanymi w metodologii. Wyniki konsultacji projektów rewitalizacyjnych są załącznikiem do zamówienia publicznego na opracowanie dokumentacji projektowej. Dzięki takiemu zabiegowi władze miasta zabezpieczyli trwałość wypracowanych z mieszkańcami rozwiązań, budując wzajemne zaufanie z lokalną wspólnotą. **W efekcie dojrzałego procesu partycypacji w Starachowicach i udanej animacji społecznej mieszkańcy Osiedla Wzgórze, objętego procesami rewitalizacji, podjęli decyzję o założeniu własnego stowarzyszenia koordynującego proces zmian na tym obszarze.**

2. Płock – jako przykład programowego zaangażowania interesariuszy

Proces konsultacji w ramach rewitalizacji obejmował przeprowadzenie badania ankietowego z mieszkańcami, spotkań konsultacyjnych i prace analityczne w węższych grupach roboczych. Wyniki wykonanych prac wykorzystano do sformułowania „Programu ulicy Tumskiej”, który wskazał zasady i kierunki zagospodarowania przestrzennego oraz działania konieczne do przewyciężenia problemów społecznych i pobudzenia rozwoju gospodarczego obszaru. **Efektom tych działań było powołanie Stowarzyszenia „Tumska”, zrzeszającego głównie mieszkańców i właścicieli nieruchomości.** Przy współudziale Stowarzyszenia podjęto działania na rzecz rekonstruowania lokalnej tożsamości i wspierania inicjatyw społeczno-kulturalnych, m.in. Jarmarku Tumskiego. W projekt ADHOC zaangażowali się przedstawiciele jednostek samorządowych, spółek miejskich, organizacji pozarządowych, przedsiębiorstw i uczelni oraz właściciele nieruchomości i mieszkańcy. W ten sposób uwzględniono ideę rewitalizacji jako wieloaspektowego przedsięwzięcia, a zarazem wzięto pod uwagę zróżnicowanie kompetencji poszczególnych uczestników.

3. Przasnysz jako przykład kompleksowości rozwiązania

Rewitalizacja w Przasnyszu oceniana jest jako przykład na kompleksowe przedsięwzięcie, które służy przewyciężeniu kryzysu i uwolnieniu lokalnych potencjałów. Poza standardowymi działaniami podjęto próbę kompleksowego podejścia do rozwiązania zidentyfikowanych problemów. Połączono inwestycje infrastrukturalne z działaniami o charakterze społecznym. Dla przykładu: Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej (MOPS) w ramach Programu Aktywności Lokalnej (PAL) „Razem dla Szpitalnej” zachęcił mieszkańców budynku, w którym miasto przeprowadziło termomodernizację, do odmalowania klatek schodowych. Potrzebne materiały i narzędzia przekazali lokalni przedsiębiorcy. Odrzucono ideę potraktowania projektu jako hasła dostępu do puli funduszy unijnych na rzecz autentycznej rewitalizacji służącej wyprowadzeniu wyznaczonych

obszarów z kryzysu. Zmiana podejścia do tematu nastąpiła wraz z wdrożeniem „Programu wsparcia współpracy samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych w Przasnyszu” realizowany przez Fundację Przasnyską (lidera) i Urząd Miasta, przy finansowym wsparciu z PO KL. Przeprowadzone przy jego okazji badanie kondycji sektora organizacji pozarządowych posłużyło do przygotowania projektu „Wieloletniego programu współpracy miasta Przasnysz z organizacjami pozarządowymi na lata 2015–2018”. Diagnoza w zakresie ograniczonej aktywności lokalnych stowarzyszeń i fundacji stała się przyczynkiem do zorganizowania cyklu szkoleń i warsztatów dla NGO, co spowodowało następnie powstanie Rady Działalności Pożytku Publicznego, w której zasiadają przedstawiciele organizacji pozarządowych, rady miejskiej i burmistrza. Projekt doprowadził też do powołania przez pięć organizacji pozarządowych federacji i utworzenia Rady Seniorów (Młodzieżowa Rada Miasta Przasnysz rozpoczęła działalność nieco wcześniej).

4.2 Przykłady dobrych praktyk w zakresie udziału trzeciego sektora w procesach z innych krajów

W zakresie kształtowania procesu rewitalizacji dostępne są różne formalne podejścia dotyczące samego finansowania procesu. W rewitalizacji w ujęciu europejskich wyróżniane są 3 modele, których nazwy wywodzą się od państw wdrażających wskazane rozwiązania na poziomie realizacyjnym²¹:

- Model angielski polega przede wszystkim na znaczącym zaangażowaniu partnerów prywatnych dzięki tworzeniu partnerstwa publiczno-prywatnego i to nie tylko przy realizacji programów rewitalizacyjnych. Zakłada on tworzenie spółek specjalnego przeznaczenia. W ich skład wchodzi sektor publiczny i wybrani drogą przetargu inwestorzy prywatni. Właśnie oni są zazwyczaj odpowiedzialni za pozyskanie środków na finansowanie realizacji projektu. Przykładowe projekty rewitalizacji w tym modelu to: Docklands w Londynie, Grangerown w Newcastle i Johannesburg w RPA.
- Model hiszpański, charakterystyczny także dla Portugalii, Irlandii i Grecji, zakłada istotny udział środków Unii Europejskiej w finansowaniu programów rewitalizacji. Wkład własny sektora publicznego jest często uzupełniany udziałem inwestorów prywatnych, tworząc tzw. hybrydowe schematy PPP. Działania rewitalizacyjne zostały zrealizowane w ten sposób w Bilbao, Madrycie i w Sewilli.
- Model niemiecki - stosowany głównie w niemieckich landach wschodnich oraz w niektórych miastach francuskich - polega na realizowaniu programów rewitalizacji wyłącznie z krajowych środków publicznych.

Samorząd lokalny lub inny podmiot zajmujący się rozwojem powinien rozważyć, w jaki sposób konkretny projekt może być częścią szerszej, zintegrowanej, obejmującej cały obszar strategii eliminowania barier środowiskowych i ekonomicznych oraz wspierania długoterminowego wsparcia społeczności na rewitalizowanym obszarze. Często też na poziomie regionalnym możliwe jest

²¹ <https://www.portalsamorzadowy.pl/inwestycje/rewitalizacja-jak-to-robic-po-europejsku,45937.html>

wdrożenie mechanizmu finansowego odpowiedniego dla danego obszaru (inny model może być zastosowany do rewitalizacji terenów przemysłowych a inny do przywrócenia funkcji społecznych centrum miasta). Samorządy lokalne mogą poprzez wybór danego modelu dodatkowo wykazać swoje zaangażowanie na rzecz społeczności lokalnej, zapewniając lokalnym firmom i mieszkańcom możliwości uzyskania pracy związanej z projektem ponownego wykorzystania. Takie tworzenie lokalnych miejsc pracy pomaga również w budowaniu poparcia społeczności dla danego projektu rewitalizacyjnego.

Na potrzeby niniejszego opracowania przeanalizowano kilka modelowych przykładów rewitalizacji z Europy. Nie wszystkie rozwiązania są możliwe do wdrożenia w skali i kształcie opisanym poniżej, bowiem każdy teren wymagający działań rewitalizacyjnych ma własne, lokalne uwarunkowania. Zaprezentowane studia przypadku są przykładem całościowej, wieloaspektowej rewitalizacji, wpływającej pozytywnie na wizerunek danego obszaru.

1. Tempelhofer Park in Berlin – jako przykład obrony przestrzeni publicznej

Obszar zrewitalizowany obejmuje 355 hektarów terenu dawnego lotniska Tempelhof wraz z budynkami i otaczającym je terenem, co czyni go największą otwartą przestrzenią śródmieścia na świecie i największym parkiem miejskim w Berlinie. Obecnie jest to teren parkowy/zielony, a dawne obszary przemysłowe zostały zaadaptowane na potrzeby mieszkańców i biznesu.

Pole zostało ponownie otwarte 8 maja 2010 jako Tempelhofer Park, teren rekreacyjny w berlińskich dzielnicach Neukölln i Tempelhof. Podczas pierwszego otwartego weekendu park odwiedziło około 235 000 zwiedzających.

Aktywizm niezbędny do ratowania parku trwał przez kilka lat, począwszy od założenia obywatelskiej grupy działania o nazwie *100% Tempelhofer Feld* we wrześniu 2011 r. Ich celem było powstrzymanie planów Senatu i uniemożliwienie przyszłej budowy na tym terenie. Zorganizowali referendum, aby całkowicie zachować przestrzeń publiczną, by nie mogła być wykorzystywana do celów państwowych, mieszkaniowych lub komercyjnych. Ogłosili petycję jesienią 2012 r. i rozpoczęli zbieranie podpisów w grudniu. 25 maja 2014 r. referendum przeszło 64,3 proc. głosów za zachowaniem społecznego charakteru przestrzeni.

Ogródki i cały teren są zarządzane przez organizacje społeczne, które różnie definiują swoją misję. Warto wymienić m.in.: Schillerkiez Neighbourhood Garden, które oferuje wsparcie bezrobotnym (m.in. porady prawne, doradztwo w planowaniu przyszłości), Stadtacker/StattAcker, która prowadzi program artystyczno-ogrodniczy czy Allmende-Kontor, która ma cele polityczne, w tym obronę parku przed komercjalizacją.

2. Kopenhaga jako przykład oddolnego zaangażowania mieszkańców w proces rewitalizacyjny

Jednym z ciekawszych projektów jest rewitalizacja dzielnicy Norrebro w Kopenhadze położonej w miejscu dawnych torów kolejowych między starą zabudową. Jest to obszar, który zamieszkują przedstawiciele blisko 60 różnych kultur, co często prowadziło do konfliktów na tle kulturowym i światopoglądowym. Była to przestrzeń niezagospodarowana i niszcząca. Rewitalizacja została rozpoczęta w 2007 r. i objęła swoim zasięgiem obszar o powierzchni 39 tys. m². Działania

przekształcające obszar trwają do dzisiaj. Pierwotnymi inicjatorami projektu byli: Fundacja Realdania oraz władze Kopenhagi. Struktura obszaru to w głównej mierze przestrzeń otwarta.

Warta podkreślenia jest także specyficzna forma partycypacji społecznej. W procesie urządzania i wyposażenia obszaru użyto 100 symboli zaczerpniętych z różnych kultur, w tym międzynarodowe billboardy i reklamy świetlne. W realizację projektu zostali również włączeni mieszkańcy poprzez liczne konsultacje, na których sugerowali, co byłoby istotne w przestrzeni z ich punktu widzenia. Każdej społeczności mieszkającej w sąsiedztwie planowanego placu autorzy projektu pozwolili ustawić na nim pamiątkę z rodzinnych stron, wakacji albo wymarzony gadżet.

Kompleksowa przebudowa dzielnicy pozwoli na osiągnięcie w perspektywie kilku przyszłych lat rewitalizację podobną do tej, którą przeszły londyńskie Docklands. Inwestycja ma być finansowana z funduszy prywatnych, ale prawie połowa terenów, które są potrzebne do jej przeprowadzenia, należy do państwa.

Przykład Kopenhagi pokazuje, jak konsekwencja władz miejskich (wspieranych przez decyzje władz centralnych) w realizacji programów rewitalizacyjnych, programu rozwoju ekologicznego, stałe podnoszenie świadomości społecznej oraz współpraca pozwalają osiągać kolejne cele, podnosząc tym samym jakość życia w mieście.

3. Witkowice – rewitalizacja z oddziaływaniem gospodarczym i turystycznym

Dolní Vítkovice to dawny kompleks przemysłowy Kopalni Hlubina, koksownie i wielkie piece huty Vítkovice. Teren jest unikalnym zabytkiem przemysłowym i niewątpliwym symbolem Ostrawy i całego regionu morawsko-śląskiego. W 2008 roku kompleks został wpisany jako pierwszy czeski zabytek na Europejską Listę Dziedzictwa Kulturowego. Wartość i wyjątkowość Dolnego Obszaru Witkowic polega na ciągłości technologicznej wydobycia węgla, koksowania i produkcji surówki w wielkich piecach, a w stosunkowo długiej ciągłości - żelazo produkowano tu nieprzerwanie od lat 20. XX wieku do prawie końca XX wieku. Teraz to przestrzeń społeczna i kulturalna, a zarazem osobliwe muzeum techniki. W tej przemysłowej dzielnicy Ostrawy Czesi dają dobry przykład, jak twórczo wykorzystać potencjał zdegradowanego industrialu. Dotychczas niemal 1000 osób znalazło pracę na obszarze.

Początek nowemu życiu całemu obszarowi dała sztuka. Przestrzeń do zakończeniu procesów przemysłowych zaczęli wykorzystywać artyści. Początkowo robili to nielegalnie, jednak Witkowice cieszyły się coraz większym zainteresowaniem ludzi sztuki, dlatego postanowiono zagospodarować teren dla nich. W 2007 roku powstało stowarzyszenie osób prawnych Dolni oblast Vitkovice – Dolny Obszar Witkowic. Jego celem była rewitalizacja tego obiektu i udostępnienie go zwiedzającym. Obecnie kompleks liczy 19 obiektów i ciągle jest rozbudowywany. Znajdują się tu sale kinowe, konferencyjne, pracownie artystów, kawiarnie. Unikatowym elementem tego miejsca jest dawny, ogromny zbiornik na gaz, w którym powstała nowoczesna sala koncertowa. Funkcjonuje także interaktywna ekspozycja Duży Świat Techniki – Science and Technology Centrum. Choć Witkowice zadziwiają rozmachem, to kompleks ciągle jest modernizowany. Zakończenie działań rewitalizacyjnych zakończy się najwcześniej za 10 lat. Vitkovice są doskonałym przykładem, iż działania rewitalizacyjne swoim rozmachem mogą dorównać działaniom przemysłowo-gospodarczym a teren zdegradowany po odnowie może zyskać status unikatowego w skali świata.

5. Wnioski i rekomendacje

W oparciu o przeprowadzone badania i analizy, poniżej zaprezentowano katalog najważniejszych wniosków i rekomendacji związanych z głównym celem badania dotyczącym oceny dotychczasowego zaangażowania organizacji pozarządowych w rozwiązywanie problemów na wyznaczonych obszarach rewitalizacji w województwie wielkopolskim oraz określenia kierunków wsparcia ich zaangażowania w kontekście perspektywy finansowej (2021-2027).

1	Prawdziwą jest teza mówiąca o tym, że głównym źródłem finansowania działalności rewitalizacyjnej jednostek z województwa wielkopolskiego są fundusze europejskie. Stanowią one zarówno główny motor napędowy rewitalizacji w województwie, jak i stają się przyczyną działań na rzecz rewitalizacji w gminach w ogóle.
2	Niestety w toku prowadzonych badań potwierdziła się także teza, że wiele gmin podejmuje działania rewitalizacyjne w głównej mierze po to, aby móc pozyskać dodatkowe środki na inwestycje rozwojowe , które nie koniecznie związane są z ideą rewitalizacji. Problem ten powiązany jest z zapóźnieniami rozwojowymi wielu gmin nie tylko w Wielkopolsce, ale i w całym kraju.
3	W świetle zgromadzonych badań można przyjąć tezę, że bez dostępności funduszy unijnych strategiczne planowanie działań rewitalizacyjnych byłoby mniej powszechne niż jest obecnie , a to za sprawą wskazywanego problemu chęci pozyskania środków na inwestycje modernizacyjne przez gminy, a nie na działania stricte rewitalizacyjne.
4	Powyższa uwaga powiązana jest z faktem, iż około 90% programów rewitalizacji w województwie wielkopolskim opracowanych zostało w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich . Gminach najczęściej wymagających działań o charakterze modernizacyjnym, nastawionym na doposażenie, estetyzację etc. przestrzeni i obiektów publicznych. W mniejszej mierze (co potwierdzają badania) zgłaszane przez JST potrzeby, dotyczą wsparcia w rozwiązywaniu problemów społecznych.
5	Mając na uwadze potrzeby zgłaszane przez gminy wiejskie i miejsko-wiejskie, a także poziom skomplikowania procedur związanych z opracowywaniem programów rewitalizacji, badani pod wątpliwość poddawali zasadność dostosowywania działań w gminach wiejskich do założeń rewitalizacji skonstruowanych pod potrzeby i możliwości gmin miejskich. W gminach wiejskich i miejsko-wiejskich często bowiem nie ma przestrzeni i obiektów, które mogą zostać poddane realnej rewitalizacji . Gminy te borykają się także z zupełni innymi problemami niż gminy miejskie i duże miasta. Dlatego pozyskując środki na rewitalizację, skupiają się na remontach przestrzeni i obiektów pełniących „wizytówki” gminy. Miejscach, z których może skorzystać przeciętny mieszkaniec, lecz działania te nie koniecznie mają związek z rozwiązywaniem problemów społecznych.
6	Mimo obserwowanych problemów związanych z rozumieniem idei rewitalizacji można stwierdzić, że samo posiadanie programu rewitalizacji , a zwłaszcza dokumentu procedowanego w oparciu o zapisy ustawy o rewitalizacji, korzystnie wpływa na zaangażowanie organizacji pozarządowych w procesy wprowadzania zmian w gminach .
7	Jak wynika z analiz zapisów GPR/LPR oraz badań prowadzonych z przedstawicielami JST, w trakcie prac nad programami rewitalizacji obserwowano względnie duże zaangażowanie sektora pozarządowego w diagnozowanie potrzeb i wyznaczanie kierunków rewitalizacji . Organizacje często samodzielnie zgłaszały koncepcje przedsięwzięć rewitalizacyjnych, lub

	uzupełniały pomysły wskazywane przez gminy. Jednakże najczęściej na wskazywaniu pomysłów współpraca dobiegała końca. Organizacje rzadko (zwłaszcza w obszarach wiejskich) rzeczywiście wdrażały zaplanowane przedsięwzięcia.
8	Ograniczone zaangażowanie sektora społecznego we wdrażanie zapisów programów rewitalizacji, to w dużej mierze efekt słabości instytucjonalnej i specyfiki działania podmiotów pozarządowych. Znaczna część z nich to organizacje hobbystyczne, utrzymujące się ze składek członkowskich, lub niewielkich dotacji z funduszy lokalnych samorządów.
9	Mając na uwadze powyższe informacje można podkreślić, że głównym deklaryowanym źródłem finansowania przedsięwzięć rewitalizacyjnych zgłaszanych samodzielnie przez organizacje są Fundusze Unii Europejskiej, a w przypadku projektów zgłaszanych w partnerstwie NGO z JST są to środki JST. Często jednak organizacjom nie udawało się pozyskać środków na zaplanowane działania z funduszy UE. Dlatego sięgały po środki samorządowe (jeśli takie były dostępne). Ponadto zdecydowana większość projektów rewitalizacyjnych, w których wymieniane są NGO, to projekty w partnerstwie z samorządem. Formalnie takie zapisy znajdują się w większości analizowanych dokumentów. Realnie niewiele z tych projektów zostało w praktyce zrealizowanych. Wskazuje to na fikcyjność partnerstw wskazywanych w dokumentach rewitalizacyjnych.
10	Dzieje się tak, ponieważ organizacje borykają się często z problemem finansowania swoich działań – dotyka je brak funduszy na zabezpieczenia wkładów własnych w przypadku propozycji projektowych i w rezultacie projekty proponowane przez NGO nie są realizowane.
11	Mimo to, organizacje postrzegane są w ramach rewitalizacji przez przedstawicieli samorządów, jako istotny partner, głównie ze względu na lokalne zakorzenienie, które uznawane jest za atut w prowadzeniu działań rewitalizacyjnych. Nie jest to jednak partner o znaczeniu strategicznym / finansowym. Raczej traktuje się NGO jako podmiot wspierający konsultacje, lub dodatkowy atut przy pozyskiwaniu środków z funduszy rewitalizacyjnych (dodatkowe punkty przy ocenie wniosków aplikacyjnych).
12	Organizacje pozarządowe rzadko współpracują z sektorem biznesowym – wynika to z kilku przyczyn – przede wszystkim niskiego stopnia profesjonalizacji NGO, a także braku dużych przedsiębiorstw prywatnych w mniejszych miejscowościach.
13	Większość organizacji pozarządowych nie zatrudnia odpłatnie pracowników , korzysta natomiast często z pracy wolontariuszy. Konsekwencjami takiego stanu rzeczy jest często brak możliwości 100% zaangażowania w procesy rewitalizacyjne, ponieważ wolontariusze często także wykonują swoją pracę zarobkową.
14	Analiza dobrych praktyk z województw wielkopolskiego wskazuje na możliwości zwiększenia efektywności działań partycypacyjnych za pośrednictwem organizacji pozarządowych. Należy jednak pamiętać, że procesy te są długofalowe, wymagają znacznych nakładów czasu, a także finansowych.
15	System zachęt, mikrograntów, może skutecznie zachęcać NGO do aktywnego włączenia się w procesy rewitalizacyjne. Teza ta zyskuje potwierdzenie w wynikach badań, odnoszących się do zdolności sektora pozarządowego do pozyskiwania środków zewnętrznych spoza gminy. Wiele organizacji nie posiada w tym zakresie ani doświadczenia, ani kadr, które mogłyby pozyskać i rozliczyć dotacje. Wiele z nich posiada jednak doświadczenie w realizacji przedsięwzięć ze środków gminnych.

16	<p>Biorąc pod uwagę całokształt informacji związanych z zaangażowaniem poszczególnych typów podmiotów w działania rewitalizacyjne na obszarach miejskich i wiejskich województwa wielkopolskiego, można wskazać na duże zaangażowanie sektora pozarządowego w działania konsultacyjne oraz realizację części zwykle niewielkich przedsięwzięć oraz mocno ograniczony udział sektora biznesowego. Sytuacja ta jak wskazują badani przedstawiciele JST wynika z faktu, że instrumenty rewitalizacyjne oraz same założenia procesu, efekty jakie można dzięki nim osiągnąć, nie są powszechnie znane przez społeczeństwo. Rewitalizacja nadal jest domeną samorządu jako pomysłodawcy, operatora i realizatora przedsięwzięć. Zmiana tej sytuacji wymagała będzie zmiany sposobu finansowania przedsięwzięć rewitalizacyjnych. Podmioty sektora obywatelskiego i biznesowego, mogą być zainteresowane realizacją przedsięwzięć rewitalizacyjnych wtedy, gdy same będą mogły korzystać ze środków z nią związanych. Wymagane może jednak być wsparcie JST w zakresie pozyskiwania i rozliczania środków.</p>
17	<p>Zarówno w województwie wielkopolskim, jak i w całym kraju dostępne są przykłady inicjatyw (w tym także oddolnych), które prowadziły do realizacji projektów rewitalizacyjnych. Zdecydowana większość „znanych” czy „modelowych” rozwiązań dotyczy obszarów miejskich. Zwykle mają one większą skalę i są bardziej rozpoznawalne. Jednakże w obszarach wiejskich również obserwowane są przykłady działań oddolnych, konsultacji, zbierania pomysłów i współdziałania, które prowadzą do zmian w funkcjonowaniu społeczności. Często jednak nie są wprost nazywane rewitalizacją.</p>
18	<p>W kontekście zebranych w niniejszym opracowaniu informacji można spodziewać się, że w przypadku ograniczenia wsparcia unijnego po roku 2020 ograniczeniu ulegnie aktywności jednostek samorządu terytorialnego na rzecz rewitalizacji, również w kontekście przygotowywania programów rewitalizacyjnych. W oparciu o zebrane dane można bowiem wskazać, że wiele gmin (zwłaszcza małych) sięga po fundusze rewitalizacyjne, jako jeden z elementów sprzyjających działaniom inwestycyjnym, choć nie połączonym z faktyczną rewitalizacją. Dlatego ograniczenie funduszy na wsparcie rewitalizacyjne, może zdemotywowwać część samorządów w ubieganiu się o te środki, ze względu na złożoność procedury opracowywania gminnych programów rewitalizacji.</p>
19	<p>Wskazując na potencjalne kierunki poszerzenia bazy finansowania działań rewitalizacyjnych, uwagę należy zwrócić na rozwiązania stosowane szeroko w ramach modelu angielskiego, który zakłada tworzenie spółek specjalnego przeznaczenia, które pozwalają na pozyskiwanie środków z funduszy publicznych, ale także z prowadzenia działań o charakterze biznesowym np. wynajem powierzchni, sprzedaż produktów etc. Podobne rozwiązania stosowane są już w niektórych miastach w Polsce. Ponadto w trakcie prowadzonych badań wskazywano na wykorzystywany przez JST model powoływania przez samorząd organizacji pozarządowych, które dopełniają możliwości finansowania przedsięwzięć rewitalizacyjnych, ze środków do których JST nie mają dostępu (środki dla NGO).</p>
20	<p>Udział inwestorów prywatnych w ramach rewitalizacji w świetle zgromadzonych wyników badań, na chwilę obecną wydaje się jednak mocno ograniczony. Samorządy chcące zaangażować sektor biznesu w realizację przedsięwzięć rewitalizacyjnych, musiałby przygotować specjalną ofertę dla inwestorów, w której wykazana byłaby możliwość współpracy, ale także odnoszenia potencjalnych korzyści z inwestycji.</p>

6. Spis tabel, rysunków i wykresów

Tabela 1 Techniki przypisane do obszarów badawczych	8
Tabela 2 Porównanie wytycznych w zakresie sporządzania GPR-u a PR/LPR-u.....	11
Tabela 3 Przykłady działań partycypacyjnych wg poziomów angażowania interesariuszy procesu rewitalizacji w procesy decyzyjne	75
Rysunek 1 Schemat wdrażania działań rewitalizacyjnych.....	13
Rysunek 2 Liczba fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych w 2021 r. w ujęciu terytorialnym.20	
Rysunek 3 Zmiana liczby fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych w latach 2015-2021 oraz fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców.	21
Wykres 1 Zasięg działalności organizacji pozarządowych.....	22
Wykres 2 Źródła finansowania organizacji pozarządowych w Polsce w 2020 r.....	23
Wykres 3 Jakie są najczęstsze źródła finansowania działalności organizacji pozarządowych w gminie?	23
Wykres 4 Jakie Pani/Pana zdaniem mogą być powody, dla których organizacje pozarządowe nie pozyskują środków zewnętrznych?.....	24
Wykres 5 Jak Pan(i) ocenia potencjał organizacji pozarządowych funkcjonujących na terenie gminy?	25
Wykres 6 Partnerzy NGO.....	26
Wykres 7 struktura zatrudnienia w NGO	27
Wykres 8 Problemy organizacji pozarządowych w 2020 roku	28
Wykres 9 Rodzaj dokumentu	33
Wykres 10 Typ gminy	33
Wykres 11 Czy w rozdziale dotyczącym partycypacji zostały wymienione NGO (formalnie)?	34
Wykres 12 Czy w rozdziale zadedukowano jakąś formę konsultacji NGO?.....	34
Wykres 13 Udział w badaniach, diagnozie problemów gminy/obszaru rewitalizacji lub wyznaczania obszaru rewitalizacji (etap przed wyznaczeniem i ustaleniem granic obszaru rewitalizacji)	35
Wykres 14 Udział w konsultacjach dotyczących obszaru rewitalizacji, opiniowaniu obszaru rewitalizacji	36
Wykres 15 Udział w konsultacjach zapisów programu rewitalizacji, opiniowaniu projektu dokumentu, programowania dokumentu, wskazywania projektów rewitalizacyjnych.....	36

Wykres 16 Czy na liście projektów podstawowych znajdują się projekty zgłoszone przez NGO lub realizowane w partnerstwie z NGO?.....	37
Wykres 17 Czy na liście projektów uzupełniających znajdują się projekty NGO?.....	37
Wykres 18 Ile projektów znalazło się na liście projektów podstawowych (łącznie)	38
Wykres 19 Ile projektów znalazło się na liście projektów uzupełniających (łącznie)?.....	38
Wykres 20 Ile projektów z listy projektów podstawowych zgłosiły organizacje pozarządowe samodzielnie	38
Wykres 21 Ile projektów z listy projektów podstawowych zostało zgłoszonych w partnerstwie z organizacjami pozarządowymi.....	39
Wykres 22 Jakie organizacje zostały włączone w projekty?.....	39
Wykres 23 Ile projektów z listy projektów uzupełniających zgłosiły organizacje pozarządowe samodzielnie?	40
Wykres 24 Ile projektów z listy projektów uzupełniających zostało zgłoszonych w partnerstwie z organizacjami pozarządowymi?	40
Wykres 25 Jaki model realizacji działania/projektu założyły NGO - lista podstawowa.....	40
Wykres 26 Jaki model realizacji działania/projektu założyły NGO - lista uzupełniająca	41
Wykres 27 Łączna wartość projektów z listy podstawowej zgłoszonych przez NGO.....	43
Wykres 28 Łączna wartość projektów zgłoszonych w partnerstwie z NGO.....	43
Wykres 29 Jakie wskazano źródła finansowania działań rewitalizacyjnych założonych do realizacji przez organizacje pozarządowe (zgłoszone samodzielnie)?	44
Wykres 30 Jakie wskazano źródła finansowania działań rewitalizacyjnych założonych do realizacji w ramach projektów w partnerstwie z NGO?	44
Wykres 31 Deklarowany udział NGO w procesie tworzenia dokumentu w zależności od wielkości gminy.....	46
Wykres 32 W jaki rodzaj działań rewitalizacyjnych włączały się organizacje pozarządowe w Pani/Pana gminie w okresie realizacji obecnego programu rewitalizacji?	47